

NASTOLAN KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

NASTOLAN

KULTTUURIYMPÄRISTÖSELVITYS

Työryhmä: Päivi Airas, Riitta Niskanen, Johanna Palomäki, Maria Silvast, Sanna Suokas, Johanna Sääksniemi, Jukka Vesanen
Kuvat: Eetu-Pekka Heiskanen ja Tiina Rekola
Kannen kuvitus: Eetu-Pekka Heiskanen
Kartat: Lahden maankäyttö ja aluehankkeet, Maria Silvast
Graafinen suunnittelu: Anna Aalto, Ankara Design

LAHTI

SISÄLLYS

ALKUSANAT	6		
KOISKALA - 14	9		
1 Tiiranmäki ja Rohtola	30		
VILLÄHDE - 34	13		
2 Hähniemi	14		
3 Mäntylinna	16		
4 Vappulantien alue	18		
5 Rajaportti	20		
6 Lahden Autokori Oy	22		
7 Riikin ja Konnilan kulttuurimaisema	24		
8 Valonen	26		
9 Heikintie	28		
10 Erstan koulun ja päiväkodin alue	30		
11 Erstan kartano	34		
12 Villähteen puukerrostalo	38		
13 Lehtokuja	40		
14 Hokkara-Pensuon viljelyalueet ja Tapiola	42		
15 Taimitie 1	46		
16 Orrilanmäki ja Villähteen koulu	48		
17 Haravakylä	52		
18 Notkolan alue	54		
19 Kankaan asuinalue	56		
20 Ihanaistenrinteen länsiosa	58		
21 Huilinki	60		
22 Montarin alue	62		
84 Kiiskentien kesämökkialue	64		
NASTOLA - 35	67		
23 Kouluharju ja Kukkasen koulu	68		
24 Lehtimäen Liikenne	70		
25 Maalitie 1	72		
26 Pekkala	74		
27 Sipilä	76		
28 Tammela	78		
29 Veljeskylä	80		
30 Teollisuusnauha	82		
31 Niinitien alue	86		
32 Pappilanpelto	88		
33 Korventie 9 "Autopaja"	90		
34 Ratsutien alue	92		
35 Luotosaari	94		
36 Suntiontien rivitalo	96		
37 Salpausselän parantola eli Aurinkolinna	98		
38 Nastolan kirkonkylä	100		
39 Luomaniemi	106		
40 Koivulehto ja Kotiranta	108		
41 Pajulahti	110		
42 Hämmämäki eli Ylhäinen	114		
43 Kumian kylämäki	116		
44 Kumian mylly	118		
45 Viljamaa	120		
46 Välimäki	122		
85 Paularanta	124		
86 Kiehuvantien omakotitalot	126		
87 Vesarintie 56	128		
UUSIKYLÄ - 36	131		
47 Urheilukeskus	132		
48 Kanervan alue	134		
49 Uudenkylän raitti	136		
50 Arolan viljelymaisema	140		
51 Uudenkylän vanha kyläalue	142		
52 Toivonojan kartano	146		
SEESTA - 37	149		
53 Seestan kartanon alue	150		
54 Seestan mylly	154		
RUUHIJÄRVI - 38	157		
55 Rantavuori	158		
56 Luhtaan koulumaa	160		
57 Lepola I	162		
58 Jokela ja Rehtilä	164		
59 Salajärven itäranta	166		
60 Kuurnankärki	170		
61 Tuutiranta	172		
62 Ruuhijärven kylä	174		
63 Pyyhonka	178		
64 Järvisten kylä	180		
65 Metsäkylän maamiesseurantalo eli Huutotöyry	182		
66 Arrajärvi	184		
88 Vuohiojan kartano	186		
IMMILÄ - 39	189		
67 Arrastie ja Ojanen	190		
68 Kettula	192		
69 Metsäkylän koulu	194		
70 Metsäkylän meijerin ympäristö	196		
71 Immilän kylä ja Arrajoen kartanoalue	198		
PYHÄNTAKA - 40	203		
72 Mäkelän ratasilta	204		
73 Mäkelän pysäkki ja kauppa	206		
74 Harjula	208		
75 Haikula	210		
76 Vanajanraitti	212		
77 Kivijärven koulun ympäristö	214		
78 Evattu-järven eteläosa	216		
79 Tervala	218		
80 Harju	220		
81 Holmi	222		
82 Seppälä	224		
83 Kivistö	226		
LÄHTEET	228		
HAKEMISTOKARTAT	232		
HAKEMISTO	242		

ALKUSANAT

Nastolan kunnan ja Lahden kaupungin yhdistyessä vuoden 2016 alusta syntyi tarve kartoittaa ja arvottaa Nastolan merkittävät kulttuuriympäristöt ja ominaispiirteet. Tämä selvitys täydentää Nastolan osalta tietoja, jotka Lahdessa on aiemmin koottu julkaisuihin *Selvitys Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista* (2000) ja *Selvitys Lahden sodanjälkeisestä rakennusperinnöstä* (2012).

Selvityksen tavoitteena on ollut tuottaa tietoa Lahden käynnissä olevaan yleiskaavatyöhön, jonka arvokohdeluetteloon uusi selvitys keväällä 2020 liitetään. Seuraavan, vuonna 2021 alkavan yleiskaavatyön tavoitteena on yhdistää nämä kolme selvitystä ja muodostaa yksi yhteismitallinen näkemys nykyisen Lahden merkittävistä kulttuuriympäristöistä.

Kulttuuriympäristöinventointien tarkoituksena on toimia kaavoituksen sekä rakennus- ja purkulupien lähtötietona ja pohjana niitä koskeville päätöksille. Selvitykset ovat tarpeellisia myös tutkijoille sekä ympäristöstään kiinnostuneille kaupunkilaisille.

Selvityksen kohteet on valittu kulttuurihistoriallisten, arkkitehtonisten, maisemallisten ja / tai taajamakuvallisten arvojen perusteella. Työ perustuu osittain aikaisempiin inventointeihin, kuten Museoviraston ja ympäristöministeriön vuonna 2009 julkaisemaan valtakunnallisesti arvokkaiden kohteiden luetteloon (rky.fi) ja Päijät-Hämeen liiton vuonna 2014 vahvistuneeseen maakuntakaavaan (paijat-hame.fi). Nämä inventoinnit ohjaavat itseoikeutetusti paikallisesti arvokkaiden kohteiden arvottamista. Karttarajaukset on tässä työssä esitetty tarkentuneiden kohdetietojen ja maisematilojen mukaisina.

Nastolassa aiemmin tehdyt paikallisinventoinnit on myös huomioitu. Laajin niistä on Hämeen ympäristökeskuksen vuonna 2005 laatima selvitys.

Nastolan kulttuuriympäristön selvitystyöhön on osallistunut Lahden kaupungin kaupunkisuunnittelu, rakennusvalvonta ja kaupunginmuseo, jotka ovat yhteistuumin valinneet arvokohteet. Tutkimus- ja kirjoitustyö on tehty yhteistyönä. Selvitystyöryhmään ovat kuuluneet yleiskaava-arkkitehti Johanna Palomäki puheenjohtajana vuoden 2018 loppuun ja sen jälkeen yleiskaava-arkkitehti Johanna Sääksniemi. Kaupunkisuunnittelun edustajina ovat olleet kaavoitusarkkitehti Päivi Airas, maisema-arkkitehti Maria Silvast ja yleiskaavoittaja Sanna Suokas, rakennusvalvonnan edustajana rakennuslupa-arkkitehti Jukka Vesänen ja museon edustajana tutkija Riitta Niskanen. Selvityksen ohessa on tehty kattava dokumentointi Nastolan kulttuuriympäristöistä, tekijöinä kaupunginmuseon valokuvaajat Tiina Rekola ja Eetu-Pekka Heiskanen.

Tutkimus- ja toimitustyö on vaatinut runsaasti apua myös varsinaisen työryhmän ulkopuolelta. Tämän selvityksen laadinnassa on ollut apuna myös asukkaiden tieto, kun työn alkuvaiheessa toteutettiin opiskelijatyönä asukaskysely, jossa kerättiin kokemuksellista tietoa Kotiseutuni Nastola -karttakyselyllä. Kiitämme sydämellisesti kaikkia selvityksen valmisteluun osallistuneita, niin virkamiehiä kuin yksityisiä kansalaisiakin!

Vanha Lahti oli varsin urbaani, ja maaseutumaisemia ei ollut montakaan. Nastolan elinvoimaiset kyläalueet ovat rikastuttaneet Lahden arvokkaiden kulttuuri-maisemien kirjoa. Jokaisella kylällä on oma erityispiirteensä ja historiansa. Keski-ikäiset kylätontit ympäröivine vainioineen, vanhat talonpoikaistalot ja näyttävät kartanot syventävät kaupunkimme rakennetun kulttuuriympäristön menneisyyttä. Nastola on kulttuurihistorialtaan rikas sisältäen harvinaisuuksia, kuten valtakunnallisesti arvokkaat myllymaisemat. Nastolan kirkon tienoo kuvastaa kylän julkisen elämän ja elinkeinorakenteen muutoksia yli kahden vuosisadan ajalta. Asuinmuotojen moninaisuus on suuri arvo, ja vanhasta Lahdesta lähes tyystin puuttuvat kesämökkimaisemat esiintyvät selvityksessämme runsaina ja ajallisesti rikkaina. Nastolan arkkitehtonisesti arvokas teollisuusnauha on maassamme erityinen ja tiivis kertomus innovatiivisten asukkaiden mahdollisuuksista muuttaa historian käännteitä murroksen edessä.

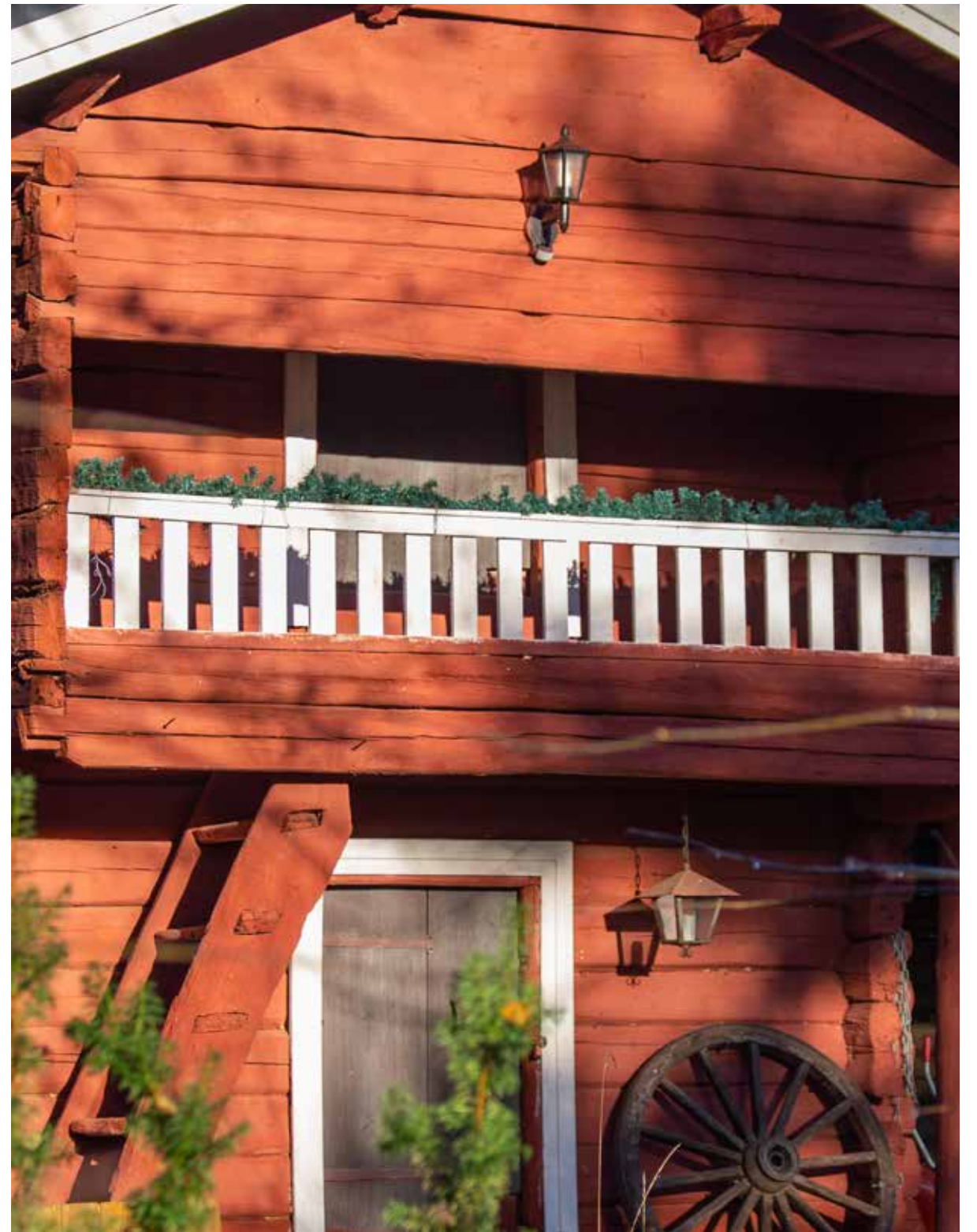
Toivomme, että selvitys innostaa meitä kaikkia vaalimaan kotiseutumme arvokasta ja moni-ilmeistä kulttuuriperintöä.

16.4.2020

Petri Honkanen
maankäytön johtaja

Markku Sivonen
rakennuslupapäällikkö

Timo Simanainen
museonjohtaja

KOISKALA - 14

1 TIIRANMÄKI JA ROHTOLA

Tiiranmäen alue on vuonna 1954 lohkottu Koiskalan kartanosta evakkotilaksi ja tila on ollut tuolloin nimeltään Mäkelä. Tilan pinta-ala on ollut runsaat 27 hehtaaria, josta noin kymmenen hehtaaria on ollut peltoa ja loput metsämaata. Mäkelän tila on kattanut suurimman osan nykyisestä Tiiranmäen alueesta. Tilan ovat saaneet Anna ja Pekka Tiira, jotka ovat tulleet evakkona Karjalasta Suotniemestä ja rakentaneet sinne vuosien 1946–1947 aikana kotinsa. Taloon ovat muuttaneet myös heidän kolme lastaan, osa puolisoidensa kanssa. Tilalla on viljelty muun muassa sokerijuurikasta ja kasvatettu lehmiä, lampaita, sikoja, hevosia ja kanoja. Tila on ollut 1950-luvulta lähtien Tiiran suvun omistuksessa.

Tiiranmäki on alkanut rakentua 1950-luvun lopun jälkeen. Mäkelän tilalla viljely ja karjanhoito päättyi 1960-luvun lopulla, jonka jälkeen tilan maita on lohkottu ja myyty asuinrakentamiseen. Vuosien 1968–1974 aikana Mäkelän tilasta lohkottiin kahdeksan asuinrakennuspaikkaa, joista osa myytiin Tiiran sukulaisille. Kaiken kaikkiaan Tiiranmäen alueella on tällä hetkellä 17 ympärivuotisessa käytössä olevaa omakotitaloa.

Mäkelästä on lohkottu Rohtolan tila vuonna 1966. Rohtolan hirsirunkoinen rakennus on siirretty Tiiranmäelle vuonna 1965. Uudisrakennuksina pihapiiriin rakennetut varasto- ja saunarakennus ovat saman ikäisiä. Rakennuksen on rakentanut Torin apteekin apteekkarina toiminut Kalervo Jäntti. Tila on rakennettu asuinkäyttöön, eikä siellä ole koskaan ollut eläintenpitoa tai viljelyä. Pihapiiri on säilynyt hyvin alkuperäisen kaltaisena.

VILLÄHDE – 34

2 HÄHNIEMI

02.1 Rantapirtin huvila

Hähniemen länsirannalla, Suppalantien varrella sijaitsee pieni- ja keskikokoisia lomarakennuksia. Tie on saanut nimensä Suppalan tilasta ja puutarhasta. Alueen vanhimmat huvilat ovat 1920-luvulta. Pääasiassa kesämökkit ovat 1950-luvulta. Niemen ydinalue on ollut Högfors Oy:n henkilökunnan virkistysalueena, josta käytöstä se on poistunut 1970-luvulla. Alueelle on alkanut tulla omakotitaloja, jotka ovat pääosin 1990- ja 2000-luvulta.

Arkkitehtonisesti ja kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisin Suppalantien lomarakennuksista on **Rantapirtin tilan huvila**, pieni funkkisirakennus, joka on peräisin vuodelta 1936. Huvilan rakennuttivat muurariveljekset Armas ja Hugo Ilvonen sekä heidän veljensä, edustaja Emil Ilvonen yhteiseen käyttöönsä. Alun perin kokonaisuuteen on kuulunut aivan veden rajaan rakennettu funkkistyylinen sauna sekä samaa tyyliä edustava betoninen hyppyteline. Jäät mursivat vanhan saunan, ja se korvattiin 1950-luvulla uudella. Hyppyteline on purettu niin ikään. 1950-luvun alussa veljesten omistuksessa ollut Hähniemen kärki jaettiin kolmeen osaan, jotta jokainen sai oman huvilantonttinsa. Vuonna 1960 funkkishuvila myytiin Saarion perheelle, läheisen Lahden Autokori Oy:n omistajille.

3 MÄNTYLINNA

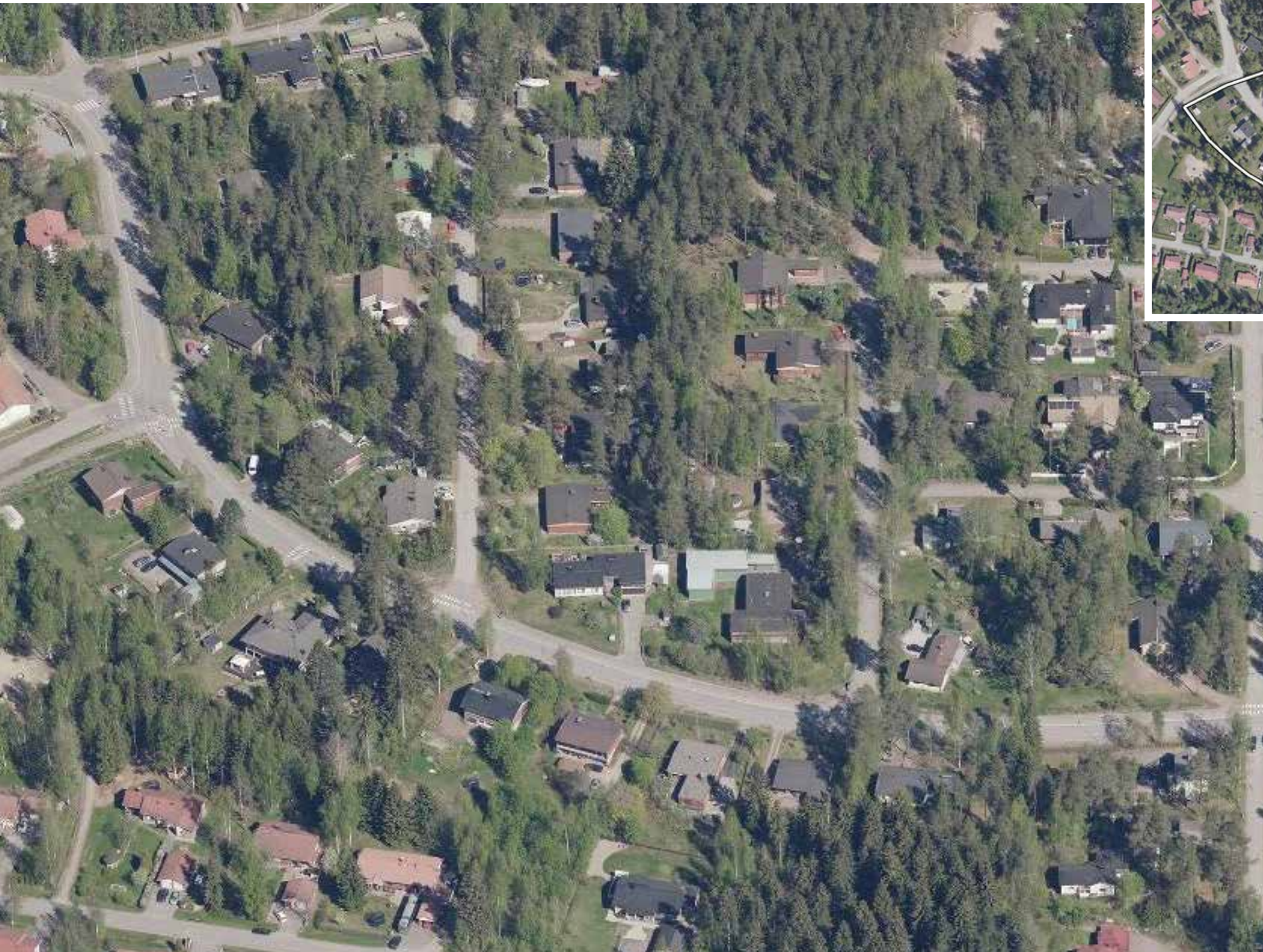

Mäntylinnan huvila sijaitsee Kymijärven rantaan viettävällä rinteellä mäntyjen keskellä. Tontti erotettiin vuonna 1926 Riikin tilasta lahtelaiselle varatuomarille Eimert Spoofille ja hänen puolisolleen Irja Spoofille. Uudet omistajat teettivät tien tontilleen ja rakennuttivat kookkaan, 1920-luvun klassismia henkivän huvilan järven rantaan.

Lahden seurakunta osti huvilan vuonna 1946. Kirkko ja valtiovalta olivat tuolloin alkaneet kansainvälisten mallien pohjalta kiinnittää huomiota nuorisokasvatukseen, jonka katsottiin olevan tärkeä osa terveen tulevaisuuden rakentamista. Huvila osoitettiin seurakunnan poika- ja tyttötyölle sekä rippikouluille. Ensimmäinen rippikoulu järjestettiin Mäntylinnassa kesällä 1953. Leiririppikoulut olivat tuolloin uutta. Seurakunta rakensi rantaan saunan 1960-luvulla. Mäntylinna oli seurakuntien leiritoiminnassa aina 2000-luvun alkuun, jolloin se siirtyi yksityiselle Mäntyniemi Yhdistykselle. Yhdistys rakennutti pihapiiriin palveluasuntolan. Huvila on nyt yksityiskotina.

Huvilan käyttötarkoitus ja lähiympäristö ovat suuresti muuttuneet sitten huvila-aikojen. Rakennus on edelleen ajallisesti ja historiallisesti tunnistettavassa asussa. **Mäntylinna** on asemakaavalla suojeltu.

4 VAPPULANTIEN ALUE

Vappulantie kaavoitettiin vuonna 1963 Nastolan Villähden rakennuskaavassa, joka kattoi osan Villähden ja Koiskalan kylä. Kaava vahvistettiin vuonna 1964 Nastolan ensimmäisenä rakennuskaavana. Kaavan laati helsinkiläinen Oy Kunnallistekniikka Ab, kaavoittajina arkkitehti Risto Kaarlehto ja diplomi-insinööri Esa Kotilainen. Kaavassa Vappulantie oli nimeltään Selkätie, mutta se nimettiin jo alkuaan Vappulantieksi vieressä sijaitsevan Vappulan tilakeskuksen mukaan.

Alueen tontit suunniteltiin sängen pieniksi. Kortteli käsitti korkeintaan kymmenen tonttia, ja kortteleiden välillä oli runsaasti vihervyöhykkeitä. Selkätiestä pohjoiseen osoitettiin myös laajempi puistoalue, mutta se on myöhemmin kaavoitettu tonteiksi. Vappulantien eteläpuolen rivitalotontit kaavoitettiin uudelleen vuonna 1989, kaavoittajana Arkkitehtitoimisto Ympäristöarkkitehdit Ky ja arkkitehti Berndt Müller. Rivitalotonteista tuli pientalo- tai paritalotontteja. Vappulantie ja sen ympäristö rakennettiin etupäässä 1960- ja 1970-luvulla ilmeeltään yhtenäiseksi tasapainoiseksi pientaloalueeksi.

5 RAJAPORTTI

Yrjöntiellä sijaitseva Rajaportin tila on lohkottu Suppalan tilasta vuonna 1931. Rajaportin tilan rakennukset rakensi tilallinen Yrjö Salenius ja päärakennus on valmistunut vuonna 1938. Salenius lienee ollut tienoon ensimmäisiä asukkaita ja mahdollisesti antanut nimensä tielle. Tiejoukko lunastettiin Erstan kartanon isännältä Uno Bas-kilta 1950, jolloin tie myös rakennettiin.

Maatila käsitti päärakennuksen ja pienen kahden leh-män navetan, joka on rakennettu todennäköisesti 1940-luvun lopussa. Saunan ja autotallin käsittävä ulkoraken-nus on vuodelta 1982.

6 LAHDEN AUTOKORI OY

Lahden Autokori Oy perustettiin 1945 Lahteen, josta se jo seuraavana vuonna siirtyi Villälhteelle, sodan jälkeen alkunsa saaneeseen uuteen liike- ja teollisuuskeskittymään. Autokori on Nastolan vanhimpia teollisuuslaitoksia. Yhtiön perustajina olivat Jaakko Hokkanen, Paavo Lepistö ja Arvo Paavali Juusola, joilla oli yritystaustaa Viipurista ja Helsingistä. Vuonna 1947 yrityksen hallituksen puheenjohtajaksi tuli Kalle Saario, jonka suvun johdossa Autokori toimi aina vuoteen 2013 asti, kaikkiaan kolmessa polvessa. Alun parista kymmenestä työntekijästä yritys kasvoi huippuvuosina työllistämään 170 ihmistä. Autokori tarjosi työtä myös lahtelaisille; aika ajoin tehtaan työntekijöistä puolet oli nastolalaisia, puolet lahtelaisia.

Yritys korjasi aluksi sodassa vioittuneita autokoreja, mutta raaka-aineiden saatavuuden parannuttua se ryhtyi valmistamaan uusia koreja, ohjaamoja ja erikoisautoja. Yritys teki konkurssin vuonna 2013.

Tehdas on nykyisin erilaisten pienyritysten toimitiloina. Se on palannut Saarion suvun omistukseen.

Lahden Autokori Oy:n vuonna 1945 rakennettu tuotantorakennus on yksinkertainen, harjakattoinen puhtaaksimuurattu tiilirakennus, jolle antavat leimaa suurehkot pikkuruutuiset ikkunat. Tehdasrakennusta on laajennettu useaan otteeseen, muun muassa 1949, jolloin insinööri Jouko Louhio laati suunnitelmat. Osa vanhoista tiloista on puurunkoisia.

7 RIIKIN JA KONNILAN KULTTUURIMAISEMA

Riikin ja Konnilan kulttuurimaisema Villähteen länsipäässä sijaitsee Salpausselän lämpimällä etelärinteellä. Maisemallisesti merkittävät peltoaukeat ovat olleet viljelyksessä jo 1800-luvulla. Alueen halki, asutuksen ja pellon rajapinnassa, kulkee Villähteentie vanhaa Ylisen Viipurintien linjasta pitkin. Alueen vanhimmat tilat ovat **Riiki** ja **Konnila**. Riikin tilakeskus sijoittuu Villähteentien eteläpuolelle ja muodostaa merkittävän maamerkin saavuttaessa viljelymaisemaan Lahden keskustan suunnasta. Riikin metsälaidun on arvokas perinnemaisema, jota hoidetaan laiduntamalla alueella lehmiä. **Kasvikujan** varren asutus on peräisin 1950-luvulta.

07.1 Konnila
07.2 Riiki
07.3 Kasvikuja

8 VALONEN

Tammentien ja Lankilantien kulmauksessa sijaitsee tyylikäs 1930-luvulta peräisin oleva rapattu asuinrakennus pihapiireineen. Asuinrakennus on puolitoistakerroksinen täystiilitalo, jonka pohjaratkaisussa asuintilat sijoittuvat keskusmuurin ympärille. Rakennus on klassistinen, mistä kertovat pyrkimys symmetriaan, ehyet julkisivupinnat, nurkkien pilasteriaiheet, räystäään kapiteeli, porstuan aumakatto sekä kaari-ikkuna vesikatolla. Tarkkaa rakennusvuotta ei tiedetä, kiinteistörekisterin mukaan rakennus on valmistunut 1937. Omistajien mukaan rakennus voisi tyyliin perusteella olla jopa 1920-luvulta. Rakennuksen on rakentanut Urho Tuominen, joka on sen myöhemmin myynyt Eino Tuomiselle. Kiinteistö on ollut Piispan suvun omistuksesta noin vuodesta 1965 alkaen. Pihapiirissä sijaitsee vanha navetta- ja talousrakennus sekä uudempia varastorakennuksia. Vanha pyöreä rakennus on toiminut muun muassa rehuvarastona ja siellä on säilötty myös jätää maidon viilennystä varten.

Valosen tilalla on ollut aikoinaan lypsykarjaa, lihakarjaa ja kanoja. Piispojen aikana lehmiä on ollut kahdeksan. Lisäksi tilaan kuuluu tänä päivänä noin 8 hehtaaria peltoa, joka on vuokrattu ulkopuoliselle viljeltäväksi. Tilaan on aikaisemmin kuulunut lisäksi peltoa 3-4 hehtaaria nykyisen Käpytien varrelta, mutta alueelle on myöhemmin rakennettu omakotitaloja ja osa pellosto on metsittynt. Piispat ovat lopettaneet viljelyn vuonna 1970.

Tammentien varrella on vanha kuusikuja, joka on johtanut talolle. Nykyinen käynti on Lankilantieltä. Päärakennus sijaitsee pienen mäen päällä ja talolta on aikoinaan auennut peltomaisema sekä pohjoiseen että etelään. Tilan ympäristöön on alkanut rakentua vaihteittain uudempaa asutusta 1940-luvulta alkaen.

9 HEIKINTIE

Loivalle, aurinkoiselle etelärinteelle syntynyt pienipiirteinen ja viehättävä Heikintien miljöö muodostaa esimerkin jälleenrakennuskauden asuinalueesta. Suurin osa Heikintien rakennuksista on 1950-luvulta. Katu on kapea ja asfaltoimaton, mikä vahvistaa alueen aikakauden mukaista luonnetta.

Alueella on jäljellä myös vanhempaa rakennuskantaa. Lännestä alueelle saavuttaessa on ensimmäisenä pienen peltoalueen ympäröimä **Tasala**. Sen päärakennus on 1900-luvun alusta. Talossa on toiminut kauppa. Pihapiirissä on lisäksi vanhoja ulkorakennuksia. **Tasalan** päärakennus on asemakaavalla suojeltu.

10 ERSTAN KOULUN JA PÄIVÄKODIN ALUE

- 10.1 Erstan vanha kivikoulu**
- 10.2 Erstan vanha puukoulu**
- 10.3 Erstan koulu, opettajien asuintalo**
- 10.4 Erstan päiväkot**

ERSTAN KOULU

Nastolan kansakoululaitosta ryhdyttiin luomaan 1866, kun pastori Anders Winter yhdessä Seestan isännän Carl Albert Ehrnroothin ja Toivonojan kartanon isännän Viktor Leonard af Forsellesin kanssa aloittivat toimet kansakoulun aikaansaamiseksi, jotta taito, valistus ja siveys leviäisivät paikkakunnalla. Asia ei edennyt yksimielisesti, sillä talonpojat eivät olleet halukkaita osallistumaan kustannuksiin.

Kirkonkokous myönsi jo kartanonisännille luvan perustaa kansakoulut, mutta hanke ei edennyt 1860-luvun vaikeiden katovuosien takia.

Nastolan ensimmäinen kansakoulu perustettiin Koiskalan kartanoon syksyllä 1870. Perustajana oli Toivonojan kartanon isäntä af Forselles. Seestan isäntä perusti seuraavan koulun omistamaansa Sipuran kartanoon 1873, ja kirkonkylä sai koulunsa syksyllä 1877.

1800-luvun lopussa kouluja perustettiin lukuisia, ja vuonna 1903 sai Ersta lopulta omansa. Erstan kartanon isäntä Petter Emanuel Ranin lahjoitti tontin. Lahjoitus käsitti lisäksi opettajalle viiden vuoden käyttöoikeuden saunaan, leipomotupaan ja pesuhuoneeseen sekä päivittäin kaksi ja puoli litraa lämmintä maitoa. Opettajalla oli työsuhte-etunaan myös asunto.

10.3

10.4

Rakennusurakka annettiin W. Helanderille, joka suoritti sen moitteettomasti. **Erstan puukoulu** aloitti toimintansa 1901.

Kouluun oli alusta asti paljon tulijoita, ja vuonna 1915 pystytettiin lisärakennus, jonka suunnitteli lahtelainen rakennusmestari, Itä-Hämeen maanviljelysseuran rakennusneuvoja A. W. Nieminen. Samalla ilmeni, että Erstan kartanon lahjoittamaksi luultu koulu jouduttiin ostamaan kartanon uudelta isännältä Harald Gripenbergiltä, ja niinpä jouduttiin rakentamaan myös uusi ulkokuone, liiteri, kaksi aittaa, kellari, kaksi navettaa ja rehulatoa.

Erstan koulun oppilasmäärä kasvoi erityisesti sodan jälkeä huimaa vauhtia. Koulun laajennus näytti tarpeelliselta, ja vuonna 1958 valmistui suuri lisärakennus, **Erstan vanha kivikoulu**, jonka suunnitteli lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja. Laajennus käsitti neljä luokkahuonetta, veistosalin, voimistelu- ja juhlasalin aputiloineen sekä erillisen vahtimestarin ja neljän **opettajan asuintalon**. Koulu oli varustettu monin modernein mukavuuksin, joista mainittakoon keskusradio.

Niemiojan käsiala on hyvin tunnistettavaa ja ajalle tyyppillistä: keltainen rappaus, maltillinen mittakaava, niukat, lähinnä sisäänkäyntiin keskittyvät arkkitehtoniset korosteet.

Oppilasmäärät lisääntyivät, ja vuonna 1963 Erstan koulu oli Nastolan suurin koulu. Oppilaita siirrettiin kunnan muihin kouluihin. Molempia koulutaloja jouduttiin korjaa-

maan useaan otteeseen 1990-luvulla, ja kivikoulua laajennettiin 1993.

Vuonna 2002 koulua jouduttiin jälleen laajentamaan. Suunnittelijana oli nastolalainen suunnittelutoimisto Ark Renew.

ERSTAN PÄIVÄKOTI

Erstan päiväkoti eli Rekitien päiväkoti aloitti toimintansa vuonna 1988. Rakennusarkkitehti Reino Toivosen suunnittelema päiväkotirakennus oli valmistunut edellisenä vuonna.

Solujärjestelmään perustuva rakennus koostui alun perin kahdesta osastosta, joista toinen oli tarkoitettu 1-2-vuotiaille, toinen 3-6-vuotiaille lapsille, yhteistilaosastosta saleineen ja hallintotiloineen sekä talousosastosta. Solut kiersivät pihaa, joka oli suunnattu etelään suojaan tuulilta.

Puisen rakennuksen arkkitehtuuri edustaa uusvanhaa suuntausta pikkuruutuisine ikkunoineen, kuisteineen, erkereineen ja kattolyhtyineen.

Alkuperäinen suunnittelija piirsi vuonna 1996 Erstan päiväkodin lisärakennuksen uutta päiväkotiryhmää varten. Uudisrakennuksen arkkitehtuuri noudatti alkuperäisen päiväkotirakennuksen linjoja.

Erstan vanha puukoulu on asemakaavalla suojeltu.

11 ERSTAN KARTANO

11.1 Erstan kartanon päärakennus
11.2 Erstan makasiini

Erstan kartanon omistajat tunnetaan vuodesta 1651 lähtien. Ensimmäinen heistä oli Márten Sebastian von der Trenck. Hänen aikanaan, vuonna 1674, Ersta yhdistettiin neljästä eri tilasta, joista vuonna 1683 tuli säteriratsutila. Erstaa ovat sen jälkeen hallinneet muun muassa Brunowit ja Gripenbergit.

Vanhan Viipurintien varrella sijaitseva kuusiainan rajaama perinteinen kartanopiha muodostuu päärakennuksesta ja pihaa reunustavista kahdesta sivurakennuksesta, joiden väliin jää puisto. Rakennukset edustavat puuempireää. **Kartanon päärakennus** ja toinen sivurakennuksista ovat 1830-luvulta. Päärakennus on uusittu vuonna 1892. Alkuperäinen tyyli pääosin säilytettiin korjauksissa lukuun ottamatta ikkunajakoja ja rakennuksen taakse lisättyjä ajan huvilarakentamiseen liittyviä avoilpiloita, jotka on myöhemmin purettu. Kookas, vaalea, yksikerroksinen päärakennus on tyylinsä oivallinen esimerkki komeine päätykolmioineen ja pylväskuisteineen.

Tilakeskukseen kuuluu lisäksi joukko ulkorakennuksia, kuten tiilinavetta vuodelta 1880 ja -talli vuodelta 1913 sekä puinen kanala vuodelta 1930. Lisäksi on useita 1800-luvun jälkipuolelta peräisin olevia väentupia, joita on korjattu ja täydennetty uudisrakennuksin uuden käyttäjän, Kaarisillan toimintakeskuksen tarpeisiin. Toimintakeskus aloitti Erstan tiloissa vuonna 1986. Kaarisillan suunnittelijana on toiminut pääasiassa arkkitehti Satu Päivärinne ja hänen työnsä jatkaja, Arkkitehtitoimisto Arkviiri Oy, jonka käsialaa on muun muassa vuonna 2010 valmistunut taidepaja.

Maantien pohjoispuolella sijaitsee kivinen **Erstan viljamakasiini** vuodelta 1828. Makasiini on toimintakeskuksen käytössä näyttelytilana. Muutostyöt laati Arkkitehtitoimisto Arkviiri Oy vuonna 2010.

Kaunis pihapiiri on uuden liikennemaiseman saartama, eikä sen alkuperäinen kartanoluonne ole enää helposti hahmotettavissa.

Erstan kartano on sekä valtakunnallisesti (RKY) että maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Lisäksi **Erstan kartano** sijaitsee maakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella (Kankaan kulttuurimaisema). **Erstan kartanon** aluetta ja rakennuksia on suojeltu asemakaavoilla ja rakennussuojelulailla.

12 VILLÄHTEEN PUUKERROSTALO

Puukerrostalo sijaitsee rautatien ja Heinämaantien kulmassa, vanhojen Erstan kartanon peltoaukeiden keskellä.

Rakennus on siirretty vuonna 1949 Hämeenkoskelta. Tehtailija Kauko Himanen pystytti talon tarkoituksenaan perustaa paikalle flokkipatja- ja peitehuopatehdas. Teollisuushanke ei toteutunut, ja siitä on jäljellä ainoastaan tehtailijan itsensä ja hänen työntekijöidensä asunnoiksi sekä toimistoiksi tarkoitettu talo. Rakennuksesta tuli sittemmin vuokratalo.

Kolmikerroksinen rakennus on peitelaudoitettua hirttä. Se on sirolinjainen, pienillä kuisteilla varustettu talo, jota ympäröi puutarhamainen piha-alue.

Talo on edelleen Himasen suvun hallussa.

Villähteen puukerrostalo sijaitsee maakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella (Kankaan kulttuurimaisema).

13 LEHTOKUJA

Lehtokuja on tiivis omaleimainen, nimensä mukaisesti erittäin vihreä ja vehreä asuinalue Heinämaantien länsipuolella. Kapea sorakuja kulkee lähes viivasuoraan tuuhean puuston keskellä, ja sen varresta pistää pieniä pihateitä lehteville puutarhamaisille pihuille. Alueen vanhimmat rakennukset ovat 1950-luvulta.

14 HOKKARA-PENSUON VILJELYALUEET JA TAPIOLA

14.1 Tapiolan koulu
14.2 Tapiolan kartano

HOKKARA-PENSUON VILJELYALUEET

Villähteestä tuli sodan jälkeen Nastolan suurin evakojen asutusalue. Eteläisellä Villähteellä sijaitseva Pensuon alue on alun perin pääosin karjalaisen siirtoväen asuttama. Äyräpään Mälkölän kylän siirtoväki asutettiin suurelta osin Pensuolle. Jotkut joutuivat asumaan aluksi armeijan pahviparakeissa ennen kuin oma mökki saatiin pystyyn.

Hokkaran ja Pensuon laajat viljelyalueet ovat maakunnallisesti merkittäviä maisemia. Alueen maisemakuva on rauhallinen ja avara. Tasaisia savikkoisia viljelyaukeita täplittävät karut metsäiset kallio- ja moreenimäet, joille myös asutus on keskittynyt.

Tiloja lohkottiin vanhasta Pensuon tilasta, entisestä, vuonna 1912 erotetusta Erstan kartanon sivutilasta, sekä Tampellan omistamasta metsätilasta. Asutustilat sijoitettiin Heinämaantien ja Pensuontien sekä niistä erkautuvien pikkuteiden varsille laajoja peltoaukeita täplittämään.

Rakennukset ovat jälleenrakennuskaudelle tyypillisiä asevelitaloja. Pihapiireissä on jäljellä myös talusrakennuksia.

TAPIOLA

Tapiolan kartano on entinen Erstan kartanon sivutila, joka erotettiin päätilasta vuonna 1912. Tuolloin tilan omistajaksi tuli Otto Ossian Mesterton. Monien omistajavaihdosten jälkeen Tapiola päätyi nykyiselle omistajasuvulle, jonka hallussa tila on ollut lähes 90 vuotta. Nastolassa tilaa kutsutaan kartanoksi, mutta Tapiola ei täytä perinteistä kartanomääritelmää.

Päärakennus on siirretty nykyiselle paikalleen 1800-luvun puolivälissä. Mesterton uudisti sen vuoden 1918 tienoilla. Muutospiirustukset ovat arkkitehti Einar Flinckenbergin käsialaa. Flinckenberg oli Helsingin kaupungin rakennuskonttorin arkkitehti. Rakennus oli alun perin Erstan kartanon vouden asuintalo.

Tapiolan puinen päärakennus on symmetrinen, kaksikerroksinen, aumakattoinen, pieniruutuisin ikkunoin varustettu jyrkän klassistinen luomus. Leimallisin osa rakennusta on vahvoin pylväiköin tuettu sisäänkäyntikatos. Tilalla on tiilinavetta, joka on rakennettu 1940-luvun alussa, sekä joitakin talousrakennuksia.

Pihapiiri on kauniin puistomainen vanhoine jaloine havupuineen. Maantien varressa, peltoaukean keskellä sijaitsevaa tilakeskusta rajaa tuuhea kuusiala, joka hallitsee maisemaa. Maantieltä päärakennukselle johtaa komea puukuja.

Tapiolan koulun koulupiiri perustettiin vuonna 1946. Varsinainen koulurakennus valmistui kolme vuotta myöhemmin. Koulun suunnittelija ei ole tiedossa, mutta todennäköistä on, että suunnitelmat on tilattu Maaseudun keskusrakennustoimistosta, joka toimitti lukuisasti koulupiirustuksia maaseudun vilkasta koulurakennustoimintaa palvelemaan.

Kaksikerroksinen koulutalo on ajalleen tyypillinen yksinkertainen, rapattu, satulakattoinen rakennus. Siinä on koulutoimintojen lisäksi ollut myös opettajien asuntoja. Koulu sijaitsee näkyvällä ja näyttävällä paikalla maantien varressa, laajan piha-alueen takana, metsän suojaamana. Koulutoiminta päätettiin lopettaa vuonna 2015.

Hokkara-Pensuon viljelyalueet ja Tapiola on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema-alue (Tapiolan tila ja viljelymaisema, Pensuon asutustila-alue, Tapiolan ja Pensuon alue).

15 TAIMITIE 1

Rakennusarkkitehti Jukka Vesanen suunnitteli vuonna 1984 valokuvaaja Jarmo Eurastolle ja tekstiilitaiteilija Saija Eurastolle yksilöllisen omakotitalon ja studion kokonaisuuden Taimitien varressa sijaitsevalle luonnonpuuta kasvavalle tontille. Vesasen työ on peräisin hänen opiskeluaikaltaan, jolloin hän työskenteli Arkkitehtityö Oy:ssä Oulun koulun arkkitehtien Erkki Aartin ja Markku Viitasalon seurassa. Ajan postmodernistinen henki onkin selvästi nähtävissä, mutta Vesanen on saanut vaikutteita myös opiskeluaikaltaan Sveitsistä, jossa puun ja kivirakenteen yhdistäminen on leimallista. Rakennuksen alaosa on tehty harkoista, yläosan puuverhous raakalaudasta kapealla pystylomalaudoituksella. Rakennus ja sen pihapiiri edustavat varhaista ekologista rakennustapaa, jossa kokeiltiin muun muassa ensimmäisiä selluvillatuotteita. Tontin puusto pyrittiin säilyttämään.

16 ORRILANMÄKI JA VILLÄHTEEN KOULU

16.1 Pappila, Orrila

16.2 Villähteen nuorisoseuran talo, Pyrylä

16.3 Villähteen koulu

ORRILANMÄKI

Varhaisin maininta Villähden kylästä on mahdollisesti vuodelta 1470. Se on muodostunut Salpausselälle, peltoaukeiden ympäröimälle mäennyppylälle, nykyiselle Orrilanmäelle, Ylisen Viipurintien varteen. Villähden kylä pysyi pitkään alkuperäisenä ryhmäkylänä, joka hajosi vasta 1910-luvun uusjaossa. Orrilan tila jäi kuitenkin alkupe- räiselle paikalleen tien pohjoispuolelle. Orrilanmäki muodostaa maisemallisesti merkittävän rakennetun kokonaisuuden, jota ympäröivät tilaan liittyvät peltoaukeat. Orrilan tilaa ympäröivä rakennuskanta on ajallisesti hyvin sekoittunutta. Vanhimmat pienet asuintalot ovat 1920- ja 1930-luvulta. Alue liittyy eteläosiltaan Kankaan maakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen.

Pappila eli Orrila sijaitsee vanhan, Lahdesta itään joh- tavan maantien varressa, pienellä mäennyppylällä, puiden suojaamana. Orrila oli 1600-luvun alkupuolelta lähtien Pap- pilan ratsutila, ja se on saanut nimensä Orraeus-nimisestä pappissuvusta.

Orrilan vanha puinen, yksikerroksinen päärakennus on 1870-luvulta. Sen korjaukset suunnitteli lahtelainen raken- nusmestari A. W. Nieminen vuonna 1928, jolloin se Eino Jutikkalan mukaan sai eräitä empireen ja huvilatyyliin viittaa- via piirteitä. Entinen väentupa on vuodelta 1896 ja korjattu vuonna 1961. Se on Orrilan uusi päärakennus. Pakari on rakennettu niin ikään 1800-luvun lopussa. Suuri harmaakivi- nen navetta on vuodelta 1870 ja uusittu perusteellisesti muun muassa 1921 ja 1951. Tiiliset meijeri ja sikala ovat vuodelta 1947. Meijerirakennus on sittemmin ollut asuintalona. Pihapiirissä on lisäksi 1800-luvun riviaitta ja talli vuodelta 1925.

1800-luvun lopulla suomalaisiin kartanoihin saapui runsaasti juustonvalmistajia Sveitsistä, jossa emmen- taljuuston valmistus taidettiin. Sveitsiläisiin, Suomeen kotiutuneisiin juustonvalmistajiin kuului muun muassa Pffäffiin sukua. Christian Pffäffi tuli Suomeen vuonna 1870 ja perusti lopulta oman meijerin Orrilaan ostettuaan talon omakseen 1896. Juustolan toiminta päättyi 1950-luvulla.

Nastolan ensimmäiset nuorisoseurat perustettiin Ruu- hijärvelle ja Villähdeelle vuonna 1906. **Villähden nu- orisoseuran talo, Pyrylä**, valmistui 1912 Erstan kartanon omistajan Viola Raninin lahjoittamalle tontille. Rakennus oli alun perin suorakaiteen muotoinen, pienellä umpikuis- tilla varustettu hirsirakennus, jossa oli sali ja näyttämö. 1930-luvulla taloon lisättiin ravintolan ja keittiön sisältänyt siipi, jolloin siitä tuli L:n muotoinen. Vanha satulakatto kor- vattiin aumakatolla. Rakennuksen uusimmat korjaukset valmistuivat vuonna 2004.

VILLÄHTEEN KOULU

Villähden koulu perustettiin vuonna 1924. Sen suunnitteli lahtelainen rakennusmestari A. W. Nieminen. Yksilöllisesti suunniteltu maalaiskansakoulu oli tuona aikana poikkeus. Kouluhallitus suosi tyyppiirustuksia, koska arkkitehti- ninen ja koulutilanormien mukainen rakentaminen oli tärkeää turvata. Koulu rakennettiin hirsistä, jotka oli alun perin tarkoitettu kirkonkylän koulun laajennukseen.

16.3

Villähden koulun laajentaminen oli tullut ajankohtai- seksi jo 1960-luvulla, mutta toteutukseen päästiin pitkien neuvottelujen jälkeen vasta pari vuosikymmentä myöhem- min. Uusi koulu sovittiin ympäristöönsä muun muassa sijoittamalla vanhan koulun ulkorakennuksen pieni kaari-ikkuna uudisrakennukseen sekä käyttämällä julki- sivuissa punamullan väristä puuta. Vanhan ja uuden liittä- minen toisiinsa oli suunnittelutyön ohjenuorana, ja Nastolan kunta panosti arkkitehtoniseen laatuun tavanomaista enemmän. Rakentamisessa käytettiin paljon käsityötä.

Koulutalo ja erillinen liikuntasali valmistuivat syksyllä 1985 suunnittelijanaan arkkitehti Erkki Aarti lahtelaisesta Arkkitehtityö Oy:stä. Uudisosat muodostivat vanhan koulun kanssa suojaosan, kolmelta suunnalta rajatun pihapiirin.

Rakennuskompleksin arkkitehtuurissa voi nähdä 1980- luvun postmoderneja muotoja. Perinteiset materiaalit ja värit, maalaisrakennuksille tyypilliset aiheet ja massoiteltu sekä monimuotoiset ikkunat ilmentävät aikaansa oivalli- sesti. Liikuntasalin pyöreä seinämä muistuttaa jopa vanho- jen kirkkojen kappeli- ja kuorirakenteita. Koulurakennus oteti- tiin jossakin määrin ristiriitaisesti vastaan juuri tästä syystä. Nopean teollistumisen nykyaikaistamassa kunnassa ajatel- tiin, ettei koulurakennus voi palata maalaisille juurilleen.

Koulun sisätilat suunniteltiin joustaviksi vanhaa keskus- käytäväjärjestelmää välttäen. Ikkunat sijoitettiin niin alas, että pienikin koululainen saattoi katsella ulos kurkottele- matta.

Uusin laajennus on vuodelta 2016. Se on Arkkitehtitoi- misto Havas Rosbergin suunnitelma, joka jättää vahvasti tilaa paikkaa hallinnoille rakennuksille ja maalaisympäris- tömuistumille.

Orrilanmäki ja **Villähden koulu** on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja maise- ma-alue (Orrilanmäen kulttuurimaisema, Kankaan kulttuu- rimaisema). **Villähden nuorisoseuran talo** ja **Villähden koulun vanha osa** on asemakaavalla suojeltu.

16.3

17 HARAVAKYLÄ

17.1 Pelto-Sipilä

Haravakylä sijaitsee rautatien eteläpuolella pitkän, peltojen halki kulkevan maantien molemmin puolin. Taloryhmä on suhteellisen tiivis, lähellä maantietä. Haravakylässä on vanhoja, hyvin säilyneitä tilakeskuksia, mutta myös vahvasti uudistettuja ja uusia rakennuksia. Oma kerrostumansa ovat asutustilat, joita sodan jälkeen lohkottiin Erstan kartanon maista.

Haravakyläntien varren kylämäinen asutus ja viereiset pellot ovat osa maakunnallisesti arvokasta Kankaan maisema-aluetta.

Vanhimpia taloja edustaa kantatila **Pelto-Sipilä**, jonka entisen päärakennuksen kerrotaan olleen vuodelta 1805. Tilalla on uusi päärakennus, joka on vuodelta 1955. Karjarakennus on vuodelta 1947 sekä muita samalta ajalta peräisin olevia piharakennuksia. Erikseen mainittakoon kaunis luhtiaitta.

Haravakylä on maakunnallisesti (MARY) arvokas maisema-alue (Kankaan kulttuurimaisema).

18 NOTKOLAN ALUE

18.1 Leppälä
18.2 Hallamaa
18.3 Ahola

Notkola on Uudenkylän kartanosta 1910-luvulla erotettu tila. Siitä erotettiin sodan jälkeen palstoja muun muassa evakoille. Notkolan rakennuskanta on pääosin peräisin 1940- ja 1950-luvulta. Asutus sijaitsee maakunnallisesti arvokkaan, maisemallisesti hienon peltoaukean itälaidalla, jota rajaa lähes viivasuora, kapea hiekkamaantie, Notkontie. Avara peltomaisema rajautuu junarataan ja metsäselänteeseen.

Asuinrakennukset sijaitsevat väljästi ja etäällä maantiestä. Tienvartta leimaavat vanhat puutarhat marjapensäineen ja omenapuineen.

Alueen vanhimpiin tiloihin lukeutuu **Hallamaa**, joka

on rakennettu vuonna 1946. **Leppälä**-nimisen tilan päärakennus on vuodelta 1954, ja puutarhamaiseen pihapiiriin kuuluu lisäksi samoihin aikoihin päärakennuksen kanssa rakennettu ulkorakennus, jossa on liiteri ja sauna. Huvimaja ja aitta on pystytetty 2000-luvun molemmin puolin. Pihaan johtaa koivukuja. **Aholan** talo on rintamamiestalo, jonka nykyinen omistaja itse rakensi isänsä kanssa ja jota nyt on vaalimassa jo kolmas polvi. Puutarhan ympäröimä päärakennus on vuodelta 1956, sauna vuodelta 1957.

Notkolan alue on maakunnallisesti (MARY) arvokas maisema-alue (Kankaan kulttuurimaisema).

19 KANKAAN ASUINALUE

Salpausselän tasaisella laella sijaitseva pääasiassa 1970-luvulla rakentunut pientaloalue. Alueen rakennukset sijoittuvat tonttikadun ympärille muodostaen erilliset solut, joiden keskelle jää tyypillisesti mäntyvaltainen puustoinen katualueen osa, joka on yhteiskäytössä.

Kankaan alueen rakennuskaava on vuodelta 1974. Sen suunnitteli arkkitehti Sulo Järvinen. Rakennuskaavan esikuvana on lintuaiheista katunimistöä myöten mitä ilmeisimmin ollut Lahden Patomäen kaava, joka laadittiin alun perin vuonna 1965 ja tarkistettiin pientalokaavaksi 1968. Kaava on Lahden asemakaavapäällikkö Olavi Laisaaren käsialaa. Patomäen mallina lienee puolestaan ollut Jyväskylän Kortepohjan asemakaavakilpailussa 1964 voittanut Bengt Lundstenin ehdotus.

Kaava perustuu säännölliseen ruudukkoon, jossa taloryhmät sulkevat sisäänsä metsäsaarekkeita. Ideana on ollut laatia kaavamalli, joka tarjoaa mahdollisuuden hallittuun laajentamiseen. Alue on ikään kuin aina valmis, mutta tarvittaessa myös avoin uuteen yhtenäiseen kasvuun. Nastolan upea harjumaisema männikköineen on olennainen osa sekä asukkaiden intiimejä yhteispihoja että koko alueen ilmettä.

Kankaan eteläinen osa kaavoitettiin omakotitaloille, pohjoisosa rivitaloille. Rakennukset ovat keskenään erilaisia ja eriaikaisia, mutta kaavan ja vahvan metsämaiseman tukemina ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden.

20 IHANAISTENRINTEEN LÄNSIOSA

Ihanaistenrinteen asuinalue sijaitsee maisemallisesti hienolla paikalla Salpausselän pohjoisrinteessä. Aluetta rajaa etelässä Salpausselän jyrkkä metsäinen rinne, josta avautuu loivasti järveä kohden viettävä vanha viljelyaukea. Ihanaistenrinteen vanhin rakennus on valmistunut 1927. Länsiosan muu rakennuskanta on 1940-luvulta. Ihanaistenrinteen itäosiin on muodostunut uudempaa rakennuskantaa, joka ei ole huomioinut alueen maisemakuva. Alueen läntisellä osalla alkuperäinen väljä maaseutumainen miljö, jossa rakentaminen sijoittuu metsän ja pellon väliselle reunavyöhykkeelle, on säilynyt.

21 HUILINKI

Wipak Oy:n Kukkasjoen rannalla, kosken partaalla sijaitseva kesähuvila Huilinki on entinen myllärintalo. Huilinki käsittää uuden ja vanhan päärakennuksen, aitan, saunan ja kaivon. Huilinki on hankittu henkilökunnan virkistyspaikaksi 1980-luvulla yksityiseltä omistajalta. Sauna on Wipakin rakennuttama, muut rakennukset ovat vanhempia, vanhin rakennus luultavasti 1920-luvulta, muut rakennukset oletettavasti 1950-luvulta. Perinteiset punaiset, valkoisin yksityiskohdin korostetut rakennukset muodostavat viehättävän kokonaisuuden rehevälle rinteelle, vesien äärelle, vanhan maantien varteen.

Koskessa on ollut mylly, jonka rakenteet ovat edelleen selvästi näkyvissä. Kukkasjoen mylly on ollut yksi Villähteen neljästä myllystä. Se on ensimmäisen kerran pantu verolle vuonna 1853. Rakennuttaja oli Erstan kartanon omistaja lehtori Nils Constantin Olsoni. 1860-luvulla Kukkasjärven pintaa laskettiin, kosken putous kasvoi ja myllyn teho parani. Jauhattajia tuli pääasiassa Villähteeltä, kirkonkylästä ja Ruuhijärveltä.

22 MONTARIN ALUE

22.1 Kaivolan tila
22.2 Niemivuoren tila
22.3 Keskisen tila

Montari on pienipiirteinen maaseutuymäristö, jonka asutus sijaitsee väljästi molemmin puolin peltojen ympäröimää suoraa Pitkätietä. Alueen pohjoisosassa sijaitsee Kaivolan perinnetila.

Kaivolan tila siirrettiin isojaon täydennysten yhteydessä vuonna 1904 Haravakylästä seitsemän kilometrin päähän Montariin. Samalla tila tuli nykyisen suvun haltuun. Tilakeskus sijaitsee laakeiden peltoaukeiden ja pienen metsälaikun keskellä. Rakennukset, pitkä, korkealla umpikuistilla varustettu päärakennus, tiilinavetta, vaja ja aitta, ovat niin ikään 1900-luvun alkuvuosilta. Rakennuksissa on esillä maatalan työkaluja ja muuta esineistöä.

Niemivuoren tila (entinen Hyppyrä) on erotettu alkujaan Penttilän kantatilasta. Tilakeskus sijaitsee peltoaukeiden ympäröimällä maisemallisesti kauniilla mäellä. Hirsinen päärakennus on alkujaan peräisin 1880-luvulta. Pihapiiriin kuuluu myös navetta, aitta ja kalustusuoja. Hevostallissa toimii nykyisin Villa Amaraada, sisustusmyymälä. Tallissa on myös verstaas, jossa kunnostetaan vanhoja huonekaluja ja esineitä.

Keskisen tilan päärakennus on vuodelta 1910 ja navettarakennus vuodelta 1920.

22.1

84 KIISKENTIEN KESÄMÖKKIALUE

Nastolan monipuolinen kesäasutuskulttuuri alkaa säätyläisten huviloista ja erämajoista ja ulottuu viime vuosikymmenten mökkeilyyn. Kymijärvelle ensimmäiset kesäasukkaat saapuivat 1920-luvulla. Kiiskentien viisi kesämökkiä ovat peräisin 1920-luvun ja 1940-luvun väliseltä ajalta. Pienet lautaverhotut rakennukset edustavat jyrkkine kattoineen ja järvelle antavine lasikuisteineen aikansa rakentamistapaa. Ranta on voimakkaasti viettävä, ja mökit on sijoitettu rinteiden alapuolelle hyvin lähelle rantaa.

Kiiskentien kesämökkialueen viisi rakennusta on asemakaavalla suojeltu.

NASTOLA – 35

23 KOULUHARJU JA KUKKASEN KOULU

23.1 Kukkasen koulu

Alatien ja Ylätien alueella, Salpausselän laella, sijaitsee pääosin 1950-luvulla rakentunut laaja ja idyllinen omakotialue. Ylätien pohjoispuolelle on muodostunut uudempaa omakoti- ja rivitaloasumista.

Kouluharjun alue kaavoitettiin ensimmäistä kertaa osana Nastolan kirkonkylän rakennuskaavaa vuodelta 1965. Kaavan laati diplomi-insinööri Kalevi Eranti helsinkiläisestä Oy Kunnallistekniikka Ab:stä. Nastolan kaavoitusinsinööri Jorma Lemettinen teki muutoksia kaavaan vuonna 1973. Pihakadut linjattiin kortteleiden sisäiseksi lenkeiksi, ja rakennusten kattokulma säädettiin korkeintaan 1:5:ksi. Alueen yhtenäisyyttä suositeltiin kaavassa niin ikään.

Alue koostuu pientalokortteleista, joihin on sijoitettu neljästä seitsemään tonttia pihakatuja väliin. Rakennukset ovat tonttien keskellä vihervyöhykkeiden ympäröiminä. Omakotitaloalue sijaitsee etelärinteellä, tiheässä männikössä, joka on saanut siirtolohkareineen jäädä lähes luonnontilaiseksi. Alueen koillisosassa on rivitaloja. Pientaloja ja rivitaloja on suunnitellut muun muassa Arkkitehtuuritoimisto Jussi Iivonen ja Pentti Aho.

Kouluharju on vaikuttava esimerkki 1970-luvun korkealuokkaisesta pientaloalueesta.

Kukkasen yläkoulu, entinen kansa- ja kansalaiskoulu on valmistunut 1972. Arkkitehti Jorma Vuorelman suunnitelma on vuodelta 1970. Äärimmäisen pelkistetty, nauhaikkunoihin perustuva punatiilinen koulurakennus on sittemmin kokenut perusteellisen muutoksen, kun koulua laajennettiin ja muutettiin vuonna 2003 arkkitehti Satu Päivärin suunnitelmin.

24 LEHTIMÄEN LIIKENNE

Lahden paikallisliikenne alkoi 1930-luvulla, mutta vasta sotien jälkeen päästiin tiiviiseen ja säännölliseen talviliikennöintiin ja silloinkin hitaasti. 1950-luvun alussa paikallisliikenne kykeni tarjoamaan luotettavat ja tasa-laatuiset kesä- ja talvivytydet. Lahden kaupunki kasvoi vauhdilla, ja pidentyvät työ- ja koulumatkat oli hoidettava kattavin linjoin. Julkinen liikenne kohosi huippuunsa 1960-luvulla ja alkoi sitten yksityisautoilun vuoksi laskea. Vielä 1970-luvulla Lahdessa ja sen ympäristökunnissa oli lukuisia yksityisiä liikenteenharjoittajia, niistä yhtenä Alarik Lehtimäki, joka 1930-luvulla aloitti liikennöinnin Lahdessa. Yritys siirtyi Lahdesta vahvasti teollistuvaan ja kuljetusyhteisistä riippuvaiseen Nastolaan vuonna 1969. Lehtimäen liikenteen punatiilinen autotalli- ja korjaamorakennus on alun perin valmistunut 1969. Varikon suunnitteli arkkitehti Tauno Niemioja. Jo alun perinkin laajennettavaksi tarkoitettua rakennusta on jatkettu useaan otteeseen yrityksen kasvaessa.

25 MAALITIE 1

Varjolan teollisuusalueella Maalitie 1:ssä sijaitseva Alusal Oy:n teollisuuskiinteistö on Arkkitehtuuritoimisto Erkki Karjalainen Ky:n suunnitelma vuodelta 1990. Rakennus valmistui seuraavana vuonna.

Hyvin yksinkertaista ja puhtaspiirteistä laatikkomaista rakennusta on elävöitetty pintakäsittelyllä, joka vaihtelee sileästä betonista pystyharjattuun betoniin. Julkisivujen tehostevärinä on violetti. Kookas lasinen torni merkitsee rakennuksen sisäänkäynnin.

Alusal Oy:n teollisuusrakennus edustaa Nastolan teollistumisen viimeisiä vaiheita ennen suurta lamaa. Sinänsä vaatimattomassa rakennuksessa on pyrkimystä edustavuuteen ja omaleimaisuuteen.

26 PEKKALA

Pekkala siirrettiin uusjaossa kirkonkylästä nykyiselle paikalleen peltojen ääreen Notkonmaalle 1930-luvulla. Laajan peltoaukean keskellä, valtatie ja rautatie välissä sijaitseva pieni puiden ympäröimä tilakeskus näkyy kauas. Päärakennuksessa on käytetty pystyhirsitekniikkaa ja vanhimmat hirret ovat 1800-luvulta. Päärakennus on rakennusmestari Aaltosen käsialaa. Pihapiirissä on päärakennuksen lisäksi kookas navetta ja eräitä muita talousrakennuksia, jotka lienevät tilakeskuksen siirron ajalta.

27 SIPIÄ

Sipilän tilan pienessä peltosaarekkeessa sijaitseva päärakennus on valmistunut 1920. Sitä on uusittu myöhemmin voimakkaasti. Tiilinen navetta on vuodelta 1947, lisäksi pihapiirissä on muun muassa sauna ja kaksikerroksinen aitta. Tilakeskusta ympäröivät viljelykset ja puutarha.

28 TAMMELA

Pysäkinkaaren varressa sijaitseva Tammelan tila (entinen Peltola) on ollut samalla suvulla vuodesta 1664. Se siirrettiin nykyiselle paikalleen uusjaon yhteydessä 1930-luvulla. Puiden ympäröimä tilakeskus rajautuu länsiosaltaan avoimeen peltomaisemaan.

Hirsinen päärakennus on vuodelta 1937 ja tiilinen karjarakennus vuodelta 1931. Pihapiirissä on lisäksi muun muassa vuonna 1935 paikalleen siirretty hirsinen luhtiaita.

29 VELJESKYLÄ

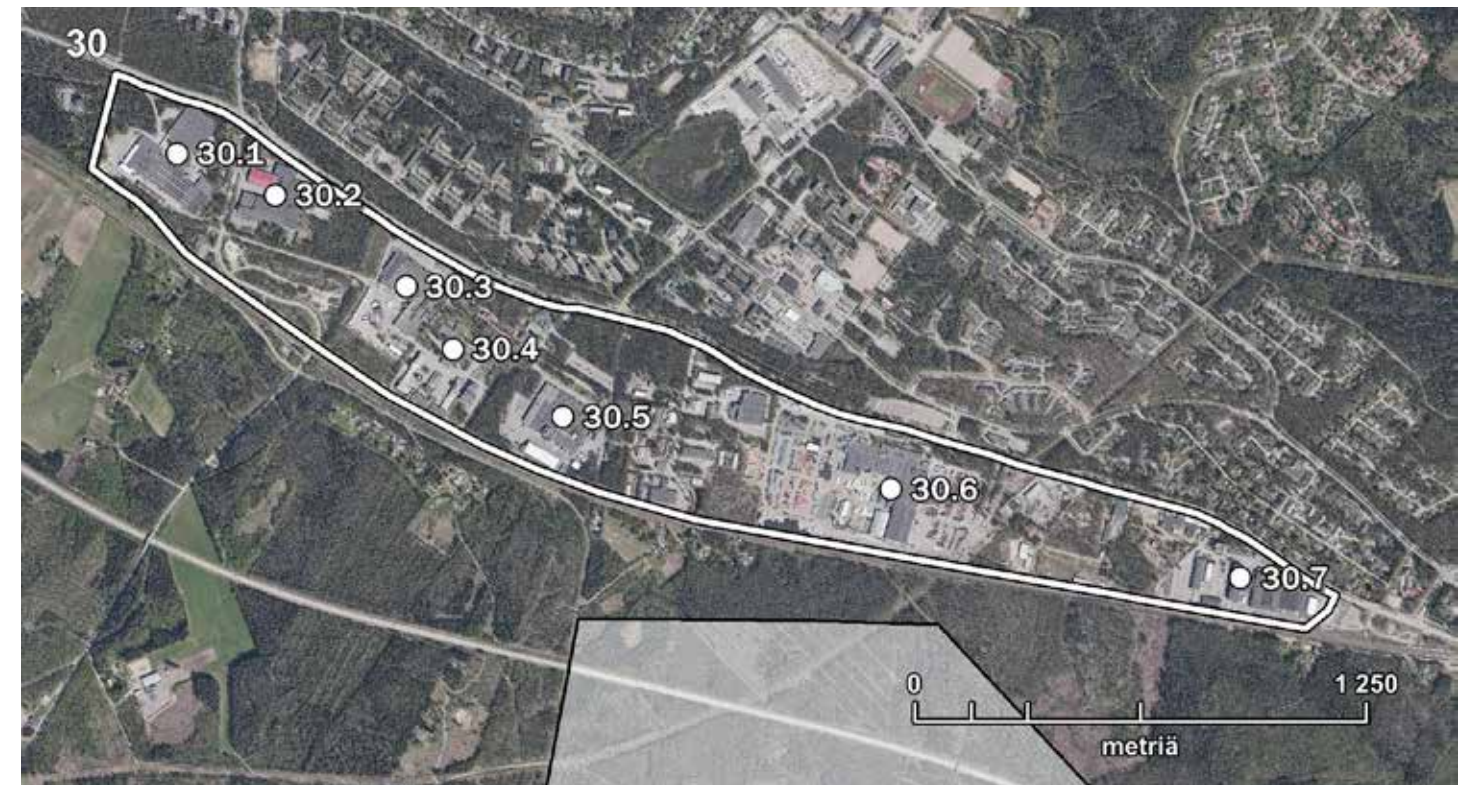
Rautatien eteläpuolelle, Nastolan kirkon läheisyyteen syntyi 1950-luvulla pieni siirtokarjalaisten asuinalue. Nastolaan sijoitettiin evakkoja lähinnä Äyräpään ja Käkisalmen pitäjistä, mutta runsaasti tulijoita oli myös Viipurista ja Viipurin maalaiskunnasta. Kaikkiaan karjalaisia kirjattiin nastolalaisiksi sodan jälkeen 1630. Pääosa heistä sai uuden kodin nastolalaisista kartanoista ja pappilan maista lohkoituilta asutustiloilta, mutta Nastolaan syntyi myös Veljeskylänä tunnettu asuinalue.

Pitkätien ja Veljeskujan varrella on lähinnä 1950-luvun asevelitalon tyyppisiä omakotitaloja, joiden yhteydessä on vielä jäljellä myös alkuperäisiä talousrakennuksia. Tontit ovat kookkaita, sillä sodan jälkeen harjoitettiin runsaasti kotitarveviljelyä. Tonteilla kukoistavat nyt vehreät puutarhat. Suuri merkitys miljööni viihtyisyydelle on myös sillä, että sekä Pitkätie että Veljeskuja ovat sorateitä.

30 TEOLLISUUSNAUHA

30.4

- 30.1 Luhta Oy**
- 30.2 Levypyörä Oy**
- 30.3 Novart Oy**
- 30.4 Parma Oy ja Maitopulveri Oy / Kuivamaito Oy**
- 30.5 Wipak Oy**
- 30.6 Uponor Oy**
- 30.7 Raute Oy**

Nastola oli 1960-luvulla voimakkaimmin teollistuva kunta Suomessa. Maatalouteen perustanut kunta otti tuolloin tietoisesti voimakkaasti kehittääkseen teollisuutta. Se tarjosi edullista maata, Salpausselän soraharjua, jolle oli helppo rakentaa. Tuleva teollisuusalue sijaitsi valtamaantien ja rautatien välissä. Lukuisia yrityksiä muutti esimerkiksi naapurikaupungista Lahdesta Nastolaan 1950-luvulta lähtien. Seuraavan vuosikymmenen lopulla Nastolassa oli toistakymmentä suurehkoa yritystä, jotka työllistivät noin 3000 ihmistä. Työvoimapula alkoi olla vakava ongelma, ja työntekijöitä haettiin Savosta ja Pohjois-Karjalasta. Nastolaa alettiin leikkilisesti kutsua savolaisten Kanadaksi.

Rautatien ja silloisen Kouvolan maantien väliselle nauhamaiselle alueelle muodostui 1950-luvun lopulta alkaen laaja teollisuuskeskittymä, joka on elinvoimainen vielä tänäkin päivänä. Alueella sijaitsevat muun muassa Raute, Uponor, Wipak, Levypyörä, L-fashion Group ja Novart.

PAR-MA OY JA MAITOPULVERI OY / KUIVAMAITO OY

Ensimmäisten tulijoiden joukossa olivat Par-Ma Oy ja Maitopulveri Oy, jotka myöhemmin yhdistyivät Kuivamaito Oy:ksi. Yhtiö oli perustettu vuonna 1952 Somerolla. Tuotannon perusajatus oli tasata maidontuotannon kausivaihtelusta johtuvaa epätasapainoa. Toiminnan laajetessa uudet tuotantolaitokset päätettiin perustaa Nastolaan.

Nastolan seurakunta myi yhtiöille kirkkoherran virkatilasta noin kahdeksan hehtaarin tontin marraskuussa

1955. Kunta sitoutui valtavaan ponnistukseen, rakentamaan yritystä varten viemäri- ja vesijohdot.

Tehdas aloitti tuotantonsa vuonna 1956, ja samana vuonna valmistui myös pääkonttori. Yhtiön pääpaikaksi tuli näin Nastola. Vuonna 1957 rakennettiin laboratorio. Yritys käynnistyi kohtalaiseen hyvin, ja vienti oli tuolloin suuri mahdollisuus. Neuvostoliiton pääsihteeri Nikita Hrushtshov vieraili Nastolan-tehtailla kesäkuussa 1957.

Ensimmäisen tuotantolaitoksen Nastolaan piirsi tekninen neuvonantaja, myöhemmin teknillinen johtaja Antti M. Tulimaa. Hankkeella oli kova kiire, eikä yrityksen käyttämällä arkkitehdilla Jermo Laosmaalla ollut matkansa vuoksi tilaisuutta suunnitella rakennusta. Tulimaa pyrki kuitenkin jäljittelemään Laosmaan käsialaa.

Nastolan tehtaia laajennettiin ensimmäisen kerran vuosina 1960–1961, mutta suuret investoinnit alkoivat 1960-luvun lopulla laboratorio-, konttori- ja sosiaalitoimien rakentamisella. Kokonaisuudelta vaadittiin kunkin toiminnon itsenäistä laajennus- ja muuntelumahdollisuutta. Arkkitehdit Matti K. Mäkinen ja Aila Sääksvuori päätyivät käyttämään rinnakkain sijoitettuja pitkittäisiä ulokelaat-takatoksia, joiden välit täytettiin muovikuvuista kytketyin valokaistoin. Sisä- ja ulkotilat rakennettiin puhtaaksi valetusta betonista, jonka värisävyä vaalennettiin hieman titaanidioksidilla. Sisätilojen väliseinien yläosat olivat lasia avaruuden tunnun aikaansaamiseksi. Metalliosat ja -verhoukset tehtiin värieloksoidusta alumiinista.

1970-luvun puolivälin laajennus on edelleen Matti K. Mäkisen käsialaa. Keskussäkkittämö toteutettiin teräsrakenteisena siten, että sen stabiloijana on vieressä sijaitseva betoninen paikalla valettu porrastorni. Ratkaisu oli rakennepaketti, jota toivottiin voitavan viedä samanlaisena vientiin.

Kuivamaito Oy:n tehtaat ovat hieno esimerkki aikakautensa rationalistisesta teollisuusarkkitehtuurista. Betonirutalismi ja hyvin hoidettu viherympäristö muodostavat erittäin korkeatasoisen kokonaisuuden.

Vanhan Kouvolantien varressa teollisuusalueen yhteydessä on Kuivamaito Oy:n rakennuttamat kaksi kivi kerrostaloa 1950-luvulta. Molemmissa rakennuksissa on ollut myös konttori- ja sosiaalitaloja.

LEVYPYÖRÄ OY

Lauri ja Reino Lemettinen perustivat hevostekniikan pyöriä valmistavan Levypyörä Oy:n Kärkölän Järvelään vuonna 1955. Jo seuraavana vuonna yritys viisine työntekijöineen muutti Nastolaan Varjolankankaalle, josta se vuokrasi kunnan omistaman teollisuushallin. Viisi vuotta myöhemmin valmistui Levypyörän oma teollisuuskiinteistö teollisuusnauhan länsiosaan. Laitoksen suunnitteli lahtelainen insinööri Kaarlo J. Hynynen. Nyt Levypyörä työllisti jo parikymmentä henkeä, ja kasvu jatkui. Tuotevalikoima oli laajentunut hevostekniikasta ajoneuvoteollisuuden tarpeisiin.

UPONOR OY

Lahteen vuonna 1938 perustetun Upo Metallin toimitusjohtaja Arvi Tammivuori ryhtyi 1960-luvun alussa suunnittelemaan yrityksensä toimialan laajentamista muoviin, tulevaisuuden materiaaliin. Hän perusti Upo Muoviteollisuuden vuonna 1965. Toimitiloja kaavailtiin aluksi Upo Metallin naapuriksi, mutta Lahden kaupunki ei suostunut myymään maata. Nastolassa oli saatavana noin 30 hehtaarin alue, jolle nousi nopeassa tahdissa syksyn 1964 ja kevään 1965 aikana noin kahden hehtaarin laajuinen tehdaslaitos. Se valmisti PVC-putkia ja kylmäkoneita.

Laitos rakennettiin betonisista runkoelementeistä. Ne valmisti helsinkiläinen Teräsbetoni Oy, joka etsi tuotantolleen hyvälaatuisia soraa ja elementtitehtaan paikkaa. Vuonna 1963 perustettiin Nastolaan Elementtitehtaan Oy, joka sai heti rakennettavakseen uuden muovitehtaan.

Tuotevalikoima kasvoi kovaa vauhtia. Juomakori Lahtikko, maitopussit ja rakennuskypärät lienevät tunnetuimpia. 1970-luvun alussa laitos työllisti noin 1200 ihmistä, ja se oli kunnan suurin työnantaja. Vuonna 1974 tehdasta laajennettiin. Uusi laboratorio suuntautui tuotetutkimukseen.

Vuonna 1982 Nastolan-tehtaiden nimi muuttui Uponor Oy:ksi.

LUHTA OY

Vihtori Luhtanen perusti vuonna 1907 Lahdessa yrityksen, joka aluksi tuotti pääasiassa kotitekoisia naisten ja miesten alusvaatteita. Luhtanen möi tuotteitaan ensin torilla, mutta rakennutti sittemmin Vesijärvenkadun varteen mittavat tuotantolaitokset sekä monia työntekijöiden asuintaloja.

Syksyllä 1966 osa Luhtan tuotantolaitoksista siirtyi Nastolaan, jonne rakennettiin laajat tehdas- ja varastorakennukset. Naisia työllistävä yritys oli erittäin tervetullut paikkakunnalle, jonka teollisuus oli muodostunut hyvin miesvaltaiseksi.

Tehtaan suunnittelijoina olivat Luhtan hoviarkkitehdit Tarja Salmio-Toiviainen ja Esko Toiviainen. Laitosta laajennettiin jo seuraavana vuonna, jolloin yritys työllisti runsaat 1100 ihmistä. Matalat, yksinkertaiset nauhaikkunarakennukset ovat valkeaa tiiltä ja rakennuslevyä. Ne muodostavat harkitut ryhmät tasaiseen, puistomaiseen viherympäristöön.

RAUTE OY

Lahden Rauta- ja Metalliteollisuustehtaan Oy, vuodesta 1983 Raute Oy, sai alkunsa 1908 Vesijärvenkadun varrella sijainneen tehtailija P. Kuivalaisen konepajan tiloissa. Kuivalainen oli lopettanut yrityksensä kaksi vuotta aikaisemmin. Loviisanradan varressa sijainnut Rauta- ja Metalliteollisuustehtaan alkoi alun vaikeuksien jälkeen menestyä ja laajeta. Sen tuotevalikoima oli sangen monipuolinen, ja toisen maailmansodan jälkeinen aika merkitsi sotakorvausten ansiosta sen vaurastumista entisestään. Sotakorvausten jälkeen avautuivat vientimahdollisuudet Neuvostoliittoon.

Kasvava yritys jäi Vesijärvenkadulla lopulta keskelle kaupunkia. Vuonna 1967 yhtiö osti Nastolasta kymmenen hehtaarin laajuisen maa-alueen. Ensimmäinen teollisuushalli valmistui seuraavana vuonna.

Kuivamaidon kaksi kerrostaloa ja tehdasrakennus on asemakaavalla suojeltu.

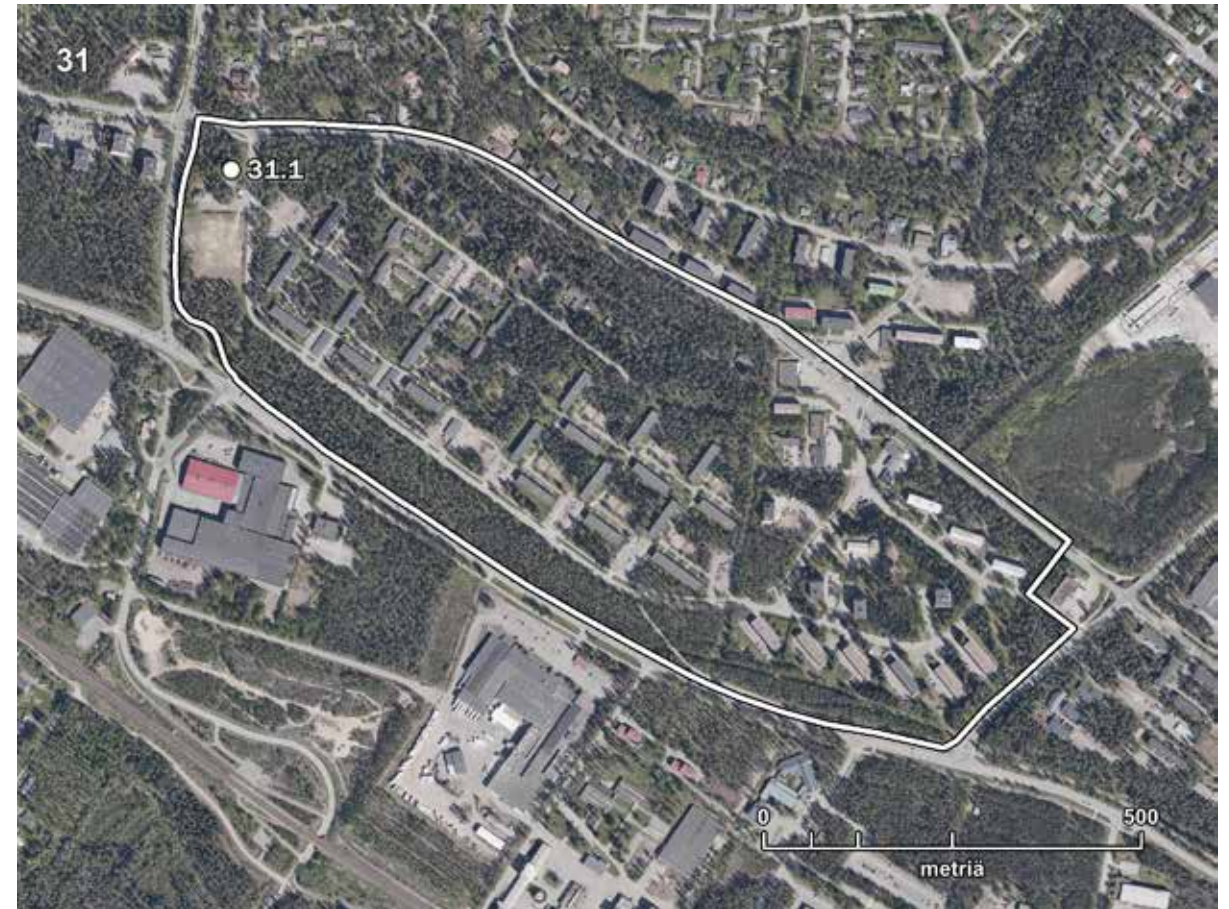

30.1

30.7

31 NIINITIEN ALUE

31.3 Vesitorni

Nastolan teollistuminen käynnistyi vauhdilla 1960-luvulla. Keväällä 1967 perustetulla, myöhemmin Nastolan teollisuusryhmäksi nimetyllä, kunnan suurimpien työnantajien muodostamalla epävirallisella neuvottelukunnalla oli suuri tahto vaikuttaa Nastolan infrastruktuurin parantamiseen. Ryhmällä oli merkittävä vaikutus esimerkiksi pätevä teknisen johdon saamiseksi kuntaan, terveydenhoidon, työnvälitystoiminnan, teiden rakentamisen ja asuntotuotannon kehittämiseen.

Nastolan teollisuusyrityksistä Upo Oy käynnisti ensimmäisenä oman asuntotuotannon ja perusti aluksi Upon Asunnot Oy:n, hieman myöhemmin yhdessä Kuivamaito Oy:n ja Paraisten Kalkki Oy:n kanssa Niinirinteen Kiinteistöt Oy:n. Nastonharjun asuinalue rakennettiin 1960-luvun puolenvälin jälkeen.

Itäisen, Kausantien, Huokotien ja Niinitien itäosan rajaaman alueen asemakaavoitti vuonna 1966 lahtelainen arkkitehti Jorma Vuorelma. Kaava perustui Niinitietä ja Ruokotietä reunustavien lamellitalojen rytmikkäisiin riveihin ja alueen keskelle sijoitettuun, suppaa ympäröiviin pistetaloihin.

Jorma Vuorelma suunnitteli myös alueen rakennuksia, kuten Kausantien ja Ruokotien välissä sijaitsevat kolme nelikerroksista lamellitaloa. Rakennukset on sijoitettu limittäin siten, että mäntykangas ympäröi niitä lähes esteettä. Valkoiset, nauhaikkunoiden korostamat yksinkertaiset eleettömät julkisivut ja uljaat männyt muodostavat tasapainoisen maisemakokonaisuuden.

Alueen länsiosan asemakaavan laati vuonna 1967 pro-

fessori Olli Kivinen, aikakauden merkittävimpiin ja suomalaiselle aluerakentamiselle vahvimmin suuntaa luoneisiin kaavoittajiin lukeutuva arkkitehti. Kaava tukeutui kahteen harjun suuntaiseen pääväylään, Niinitiehen ja Harjutiehen. Alueen eteläosaan osoitettiin kaksi kookasta asuinkerrostalokorttelia, joiden väliin kaavoitettiin julkista rakentamista ja liiketilaa. Kolmikerroksiset kerrostalot ja autokatokset muodostavat tiiviit ruudut laajojen yhteispihojen ja paikoitusalueiden ympärille. Harjutien varteen osoitettiin omakotitaloja tai kahden perheen taloja. Alueelle tuli runsaasti luonnontilaiseksi määrättyä virkistysaluetta ja viheraluetta.

Osa alueen kerrostaloista on Keskus-Saton arkkitehtien Tauno Salon ja Toivo Kortteisen, osa arkkitehti Jorma Vuorelman suunnittelema. Puukorostein detaljoidut rakennukset ovat aikakauden tyyppiä yksinkertaisia, mittasuhteiltaan punnittuja ja ympäristölle alistuvia.

Kerrostaloalueen pohjoispuolella Harjutielle sijaitsee 1980-luvulla valmistunut rivitaloalue, joka edustaa poikkeuksellisen korkeatasoisesti aikakauden rivitalotuotantoa. Tummat tiilirakennukset ovat Arkkitehtitoimisto Vuorelma & kumppanit arkkitehti Reijo Salon käsialaa vuodelta 1980.

Niinitien alueen itäisenä päätteenä on vuonna 1965 rakennettu vesitorni, jonka suunnittelivat insinööri Heikki Mattila ja diplomi-insinööri Olli Vainio.

Niinitien alue on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Suurin osa alueen kortteleista ja **vesitorni** on asemakaavalla suojeltu.

32 PAPPILANPELTO

32.1 Pappila

Pappilanpellon alue on nimensä mukaisesti kuulunut kirkkoherran virkataloon. Peltoja on viljelty ainakin 1800-luvun alkupuolelta asti, ja alue on ollut sangen maaseutumainen 1970-luvulle saakka. Vuonna 1973 alueelle laadittiin rakennuskaava, jossa se osoitettiin omakoti- ja rivitaloille. 1970-luvulla suosittiin pieniä tontteja. Kaava määräsi myös muun muassa kattokaltevuuksista, ja ajan tapaan talot ovat matalia ja laakea- tai tasakattoisia. Kaavassa pyrittiin myös yhtenäistämään rakennusten materiaalit korttelikohtaisesti, mutta se ei ole täysin toteutunut.

Omakotitalot rakennettiin lähes kokonaan heti kaavan valmistuttua, rivitaloja on rakennettu myöhemmin. Rakennukset ovat pääasiassa keltaista tai punaista tiiltä, ajan muoti sekä.

Pappila on rakennettu vuonna 1952 kirkkoherran virkataloksi lahtelaisen arkkitehdin Tauno Niemiojan suunnitelmien. Rakennuksessa näkyy ajalle tyypillistä materiaaliromantiikkaa, kuten käsityönä tehty, punatiilellä korostettu keltainen julkisivurappaus, liuskekivisokkeli sekä kauniisti sommiteltu kuisti ja parveke. Perinteinen, punamullattu talousrakennus on vuodelta 1953. Pihapiiri on puutarhamainen, ja siinä on säilynyt vanhoja puita. Pappila sijaitsee edustavasti pienellä mäennyppylällä, komeasti kaartuvan tien päässä.

Pappilanpellon korttelialueet sekä **Pappilan** kaksi rakennusta ja pihapiiri on asemakaavalla suojeltu.

33 KORVENTIE 9 "AUTOPAJA"

Autopaja on 1969 valmistunut autokorjaamo- ja asuinkiinteistö, jonka on suunnitellut rakennusmestari Reino Lahtinen vuonna 1967.

Rakennus edustaa Nastolan teollistumisen aikakautta, jolloin suurten teollisuusyritysten rinnalle kehittyi runsaasti pienyrittäjien toimeliaisuutta. Autopaja edustaa myös katoamassa olevaa rakennustyyppiä, jossa omistajan asunto ja pienimuotoinen verstaatoiminta on sijoitettu saman katon alle.

34 RATSUTIEN ALUE

34.1 Harjuviidantie 13

Ratsutien ja Kausantien väliin muodostunut 1970-luvulla rakentunut kerrostaloalue. Lisäksi Ratsutien varressa tiivis 1960-luvun omakotialue. Alue on luonnonläheinen, vihreä ja viihtyisä.

Ratsutien rakennuskaava valmistui vuonna 1971. Kaavan laati Hannu K. Vaasvainio (vuoteen 1967 Vainio). Kaava-alue käsittää Ratsutien ja Korventien varren kerrostalot ja pientalot. Alun perin kaava sisälsi sekä nelikerroksisia pistetaloja että lamellitaloja, mutta lopulta päädyttiin rakentamaan ainoastaan lamellitaloja. Alueella on muun muassa Jussi Iivonen ja Pentti Ahon suunnittelema kerrostaloja vuodelta 1970.

Nastolan väkiluku lisääntyi puolella 15 vuodessa suuren, vuonna 1956 toteutetun alueliitoksen jälkeen. Liitosalue- ja asukasmenetyksineen koetteli kuntaa suuresti, mutta se toimi samalla uuden alkuna - oli keksittävä keino pitää kunta elinkelpoisena. Nastolaa alettiin määrätteisesti teollistaa, mikä oli suuri menestystarina. Tästä oli seurauksena työntekijäpula.

Kauniille metsäiselle kankaalle kuntakeskuksen tuntuun 1970-luvulla suunniteltu uusi asuinalue oli omiaan houkuttelemaan asukkaita ja työntekijöitä Nastolan rajojen ulkopuoleltakin.

Alueella oli jo joitakin vanhempia taloja, esimerkiksi **Harjuviidantie 13:n** korkeatasoinen omakotitalo. Sen on suunnitellut Kesko Oy:n kiinteistöosaston arkkitehti Seppo Hytönen. Rakennus valmistui vuonna 1968. Matala, ajalleen tyyppillinen punatiilitalo sijaitsee rehevän pihan keskellä. Miellyttävän miljööön täydentää perinteinen aurinkoportti.

Loivasti kaartuilevan Ratsutien ja Korventien varteen kaavoitettiin kapeita pitkänomaisia tontteja, joille sai rakentaa yksikerroksisia omakotitaloja. Sodan jälkeen

omakotimarkkinat vallannut puolitoistakerroksinen rintamamiestalo antoi 1960-luvun lopulla tilaa uudelle, yksikerroksiselle omakotitalotyypille, ja Ratsutien alue edustaa tätä uutta ihannetta.

Rakennukset sijaitsevat istutusvyöhykkeen takana, joten sekä tonttien keskellä sijaitsevat vihervyöhykkeet että vehreät kadunvarret luovat viihtyisää ja luonnonläheistä ilmettä.

Rakennukset ovat keskenään hyvin erilaisia, mutta alueen yhtenäisyys syntyy talojen hallitusta korkeudesta, niukasta muodonannosta ja pienipiirteisyydestä.

Ratsutien alueen kortteleista suurin osa sekä **Harjuviidantie 13** omakotitalo on asemakaavalla suojeltu.

35 LUOTOSAARI

Luotosaari on Iso-Kukkasen rannalla sijaitseva 1941 valmistunut huvila. Rakennus sijaitsee kapean niemen kärjessä, jonne johtaa suora, koirujen reunustama kujanne.

Luotosaaren rakensi postinkantaja Kalle Laine, nykyisen omistajan isoisä. Puinen rakennus on kolmikerroksinen, ja se käsittää asuintilat ja saunan. Laine oli taitava muurari, ja hän on tehnyt mittavia kivitöitä tontillaan ja rakennuksessa. Rannassa on 1950-luvulta peräisin oleva huvimaja. Pihapiirissä on myös 1990-luvulla rakennettu varasto.

Päärakennusta on remontoitu 2010-luvulla. Tiilikatto on muutettu tiilijäljitelmäpelliksi. Ikkunoita on vaihdettu.

36 SUNTIONTIEN RIVITALO

Suntiontien alue kaavoitettiin osana Nastolan kirkonkylän rakennuskaavaa vuonna 1965. Kaavan laati diplomi-insinööri Kalevi Eranti helsinkiläisestä Oy Kunnallistekniikka Ab:stä.

Veli-Pekka Pyrhönen suunnitteli vuonna 1976 viisi asuntoa käsittävän rivitalon Suntiontien varteen. Rakennus valmistui seuraavana vuonna.

Talo on sijoitettu rinteeseen siten, että se on länsisivultaan yksi- ja itäisivultaan kaksikerroksinen. Tumma, yksinkertainen rakennus maastoutuu kauniisti mäntymetsään, ja tontteja yhtenäisinä rajaavat pensasaidat muodostavat hienovaraisen näköesteen niin, että asunnoista paljastuu kadulle ainoastaan autotallin suljettu pääty. Hallittu kokonaisuus on 1970-luvun rivitalotuotannon kärkeä Nastolassa. Sen etäiseksi esikuvaksi voi kuvitella Heikki ja Kaija Sirenin Tapiolan Asunto-osakeyhtiö Kontiotie 3:n.

37 SALPAUSSELÄN PARANTOLA ELI AURINKOLINNA

37.1 Salpausselän parantola
37.2 Villa Aurinkola
37.3 Pesula

Keuhkotautia aiheuttava tuberkuloosibakteeri löydettiin vuonna 1882 Saksassa. Taudin nujertaminen aloitettiin sen jälkeen nopeasti, ja Saksaan perustettiin ensimmäiset keuhkotautiparantolat. Taistelu tuberkuloosia vastaan alkoi myös Suomessa 1800-luvun lopussa, ja silloin perustettiin ensimmäinen parantola, Halilan parantola Uudenkirkon pitäjään Karjalan kannakselle. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa perustettiin useita lasten parantoloita. Tähän aikaan tautiin kuoli vuosittain 7000-8000 suomalaista.

Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys perustettiin vuonna

1907. Samana vuonna toimitettiin Suomen ensimmäiset yleiset vaalit. Kustantaja Werner Söderström halusi juhlistaa ensimmäisten kansanedustajien valintaa toimeenpanemalla vaalipaikoilla keräyksen kansanparantoloiden rakentamiseksi. Perustettiin toimikunta, josta sittemmin kehittyi Vähävaraisten Keuhkotautisten Avustamisyhdistys. Se perusti monia pieniä parantoloita ja hoiti sairastuneita maksutta tai hyvin edullisesti. Vuonna 1925 yhdistys perusti Nastolaan **Salpausselän parantolan** luu- ja niveltuberkuloosia sairastavien lasten auttamiseksi. Laitoksessa oli 112 hoitopaikkaa.

Salpausselän parantola eli **Aurinkolinna** sijaitsee korkealla mäntykankaalla, jossa oli runsaasti puhdasta otsonipitoista ilmaa ja auringonvaloa, joita tuolloin pidettiin elintärkeinä keuhkotautisten paranemiselle. Parantolan suunnitteli arkkitehti Wäinö Gustaf Palmqvist. Hänen voimakas, pääasiassa teollisuusrakennuksien suunnittelussa kouliintunut käsialansa on hyvin tunnistettavissa parantolarakennuksessa. Parantola edustaa siirtymävaihetta jugendista klassismiin, mutta ei pohjoismaisen 1920-luvun muodossa, vaan vahvempana ja koristeellisempänä. Vuonna 1928 valmistui saman arkkitehdin piirtämä läntinen siipi. Todennäköisesti Palmqvistin käsialaa on myös samana vuonna valmistunut Salpausselän parantolan johtajan asuinrakennus, **Villa Aurinkola**.

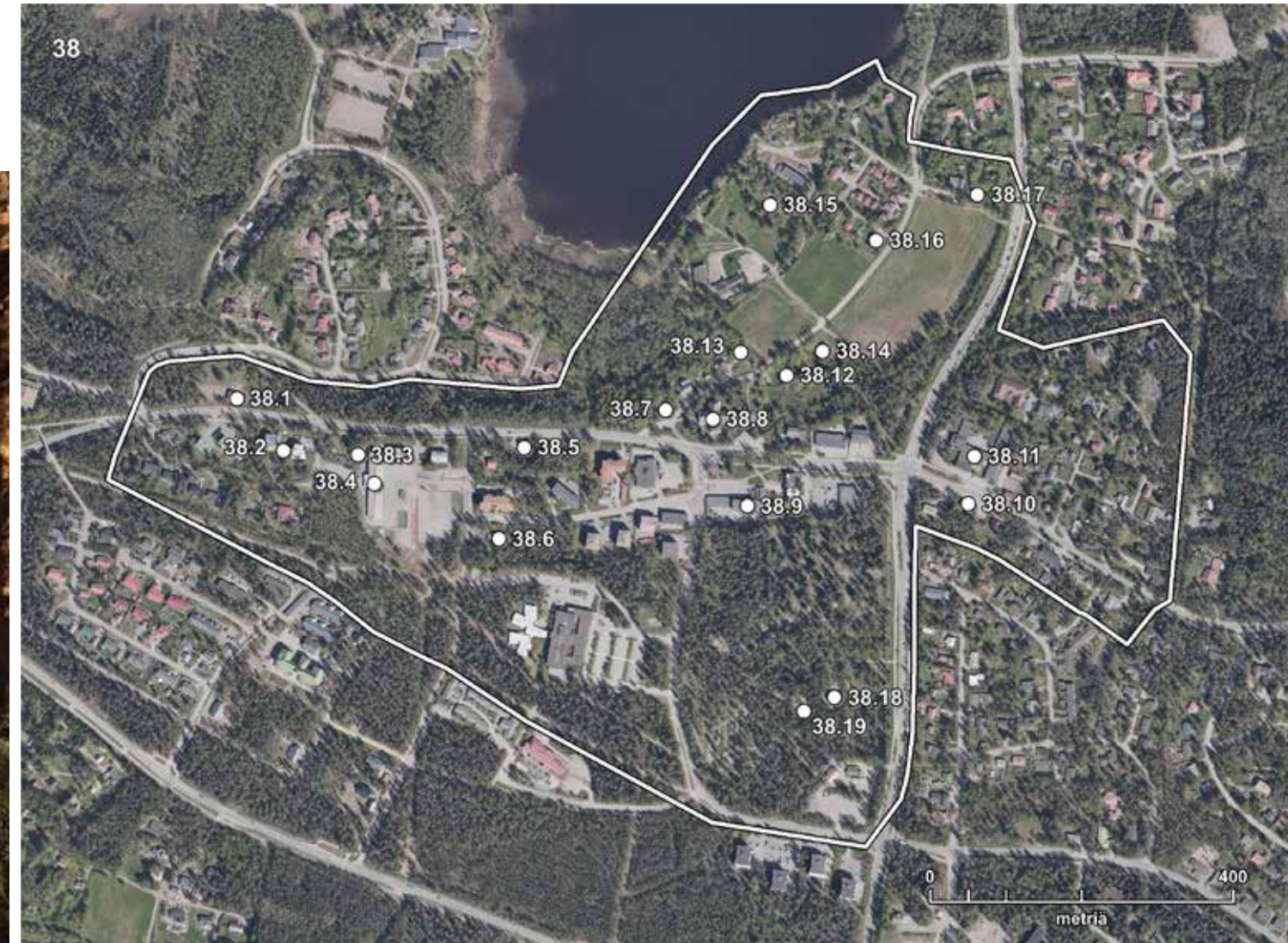
Parantola toimi sodan aikana sotasairaala, palautettiin sitten tuberkuloosiparantolaksi ja taudin hiipuessa 1960-luvun alussa siitä tuli lastensairaala. Tässä vaiheessa parantolalle luonteenomaiset makuukuistit muutettiin, ja niiden balusterikaiteet vaihdettiin betoniseinämiksi, mikä heikensi huomattavasti rakennuksen arkkitehtonista ja historiallista arvoa. 1970 tiilikaton tilalle tuli peltikate. 1990-luvulla rakennus siirtyi yksityiseen omistukseen. Monien vaiheiden ja käyttösuunnitelmien jälkeen siihen päätettiin vuonna 2012 rakentaa asuntoja.

Alueella on myös muita eriaikaisia, parantolan tarpeita palvelevia rakennuksia.

Salpausselän parantola-alue on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. **Salpausselän parantola** on asemakaavalla suojeltu.

38 NASTOLAN KIRKONKYLÄ

- 38.1 Koulumäki, Kirkonkylän kansakoulu
- 38.2 Kukkasarju ja Kukkasrinne
- 38.3 Sepän asunto
- 38.4 Kirkonkylän koulu, Keskuskoulu
- 38.5 Osuuskassa talo
- 38.6 Lääkäritalo
- 38.7 Keski-Liike
- 38.8 Nastolan kirkkomaa
- 38.9 Kunnantalo
- 38.10 Nokkonen
- 38.11 Seurakuntakeskus
- 38.12 Sankarihautausmaa
- 38.13 Visala
- 38.14 Kopoon talo (Kotiseutumuseo)
- 38.15 Tervämäki
- 38.16 Rahikka
- 38.17 Pekkala
- 38.18 Siunauskappeli
- 38.19 Uurnalehto

38.17

38.13

KIRKONSEUDUN KULTTUURIMAISEMA

Nastolan kirkonkylä sijaitsi vuosisatojen ajan **Rahikan**, **Pekkalan** ja **Tervämäen** ympäristössä. 1800-luvun lopulla rakennettu **Rahikka** on säilyttänyt rakentamisajalle ominaisen ulkoasun. **Pekkala** on Nastolan ainoa säilynyt pohjalaistyylinen kaksivoninkinen talonpoikaistalo. Rakennus on tiettävästi 1800-luvun alkupuoliskolta. Pihapiirissä on lisäksi hirsiaitat ja hirsinavetta. **Tervämäki** edustaa myös Nastolan vanhaa huvilaperinnettä. Rakennusta on uudistettu 1900-luvun puolivälin paikkeilla. Vielä olemassa olevat maalaiskylävaiheen rakennukset antavat kirkonseudulle ajallista syvyyttä.

Nyt kirkonkylän keskus on vuonna 1804 valmistunut **kirkko tapuleineen ja kirkkomaineen**. Kirkon pohjoispuolella on vanha kivimuurein rajattu kirkkotarha, joka on nykyisin **sankarihautausmaa**. Kirkkoa vastapäätä on 1907 valmistunut **Visala** eli vanha kanttorila, joka toimi myös lukkarin työsuhteasuntona. Pihassa on harjakattosen lautaverhoillun hirsitalon lisäksi hirsinen piharakennus.

Kirkon kohdalta näkyy avoin, jo 1700-luvun Kuninkaan-kartastossa esiintyvä peltomaisema Pekkalan talon suuntaan. Vanhan maantien varrella on vielä entinen **Kopoon talo** ja vanha viljamakasiini, jotka ovat vuonna 1958 perustetun Nastolan kotiseutumuseon käytössä. Kopoon talo on siirretty nykyiselle paikalleen Ruuhijärveltä, Kopoon tilalta. Viljamakasiini on vuodelta 1845.

Kirkonkylän kansakoulu on rakennettu 1887. Koulu sijaitsee maisemallisesti merkittävällä paikalla Kukkastien varressa. Alueelta aukeavat hienot näkymät järven yli pohjoiseen. 1910-luvun puolivälissä koulu korjattiin perusteellisesti ja vuonna 1937 rakennusta laajennettiin. 1900-luvun alussa koululle perustettiin puutarha kansakoulujen piiritarkastajan määräyksestä. Rakennuksen eri aikojen kerrostumat ovat selvästi hahmotettavissa, ja sen ulkoasu on säilynyt hyvin.

Kirkonkylän keskuskoulu sijaitsee myös Kukkastien varrella Salpausselän kauniilla mäntykankaalla. Koulu on arkkitehti Tauno Niemiojan käsialaa ja se valmistui vuonna 1956. Koulurakennus ja erillinen asuntola rajaavat kenttä-

38.9

maistä piha-alueita. Rakennukset ovat ajalleen tyyppisiä pelkistettyjä rapattuja kivitaloja. Niemioja suunnitteli myös keskuskoulun laajennuksen vuosina 1967–1968.

Keskuskoulun viereen on jäänyt myös muisto vuosikymmenten takaa, pieni pihapiiri vanhoine pihapuineen ja hirsirakennuksineen. Asuinrakennus ja sauna ovat kylän yhteismaalla, joka on ilmeisesti uusjaossa 1917–1932 muodostettu pajan tontti. Hirsitalossa on asunut seppä. **Sepän paja** oli nykyisen pyörätien kohdalla.

Kirkonkylän ytimessä on rakennuskantaa 1900-luvun varrelta, muun muassa 1900-luvun alkupuolelta oleva kauppiastalo **Keski-Liike**. Entinen **Osuuskassan talo** maantien eteläpuolella edustaa hyvin 1950-luvun pankkiarkkitehtuuria ja yleisemmin ajan pientalorakentamisen materiaaliromantiikkaa. **Nokkosen** kaksikerroksinen asuinliiketalo vuodelta 1958 oli kirkonseudun ensimmäisiä kivitaloja. Vaatimaton harkkotiilestä rakennettu pienkerrostalo on tienristeyksessä.

Kirkon pohjoispuolelta kulkeva maantie on rakennuksineen säilyttänyt pienen mittakaavansa ja historiallisen ilmeensä, sen sijaan kirkon eteläpuolen tienoo on kunnantaloineen ja liikerakennuksineen selvästi 1960-luvun ja sitä myöhempien vuosien tuote. Vuonna 1923 rakennettujen kirkkotallien paikalle noussut **kunnantalo** on arkkitehti Unto Ojosen suunnitelma vuodelta 1963. Kunnanisien toimeksianto oli moderni, kunnan maalaismenneisyyden mahdollisimman tarkkaan kätkevä rakennus. Ojosen sanotaan kuitenkin ottaneen rakennuksen pystysuoran jäsentelyn entisistä kirkkotalleista. Uusi kunnantalo oli kolmas kuntalaisten yhteisten asioiden hoitamiseen tarkoitettu rakennus. Kaksi ensimmäistä kunnantupaa sijaitsivat kunnantalon kanssa samoilla sijoilla.

38.6

Kunnantalo sijoitettiin keskushallinnon tilojen ja toimistojen ohella terveysneuvola, liiketiloja ja talonmiehen asunto. Rakennus on vuosien varrella kärsinyt raskaista muutoksista.

Ensimmäisen kerran rakennusta laajennettiin vuonna 1975. Vuonna 1988 se sai uuden ilmeen arkkitehti rakennusarkkitehti Reino Toivosen suunnitelmin. Virastotalon suunnitteli arkkitehti Erkki Aarti.

Unto Ojosen käsialaa on niin ikään Aurantien ja Hoitokodintien kulmauksessa sijaitseva **Lääkäritalo**. Suunnitelma on vuodelta 1962. Unto Ojosen suunnitteli myös Nastolan kirkonkylän ensimmäiset kerrostalot, jotka rakennettiin vuosina 1959–1962. Nastola eli kiihvasta kasvukautta, ja työväestön asuntotarve oli suuri. Kirkon läheisyyteen nousseiden **Kukkasharju** ja **Kukkarinne** -nimisten kiinteistöjen asunto-osakkeiden omistajina oli aluksi etenkin työnantajia kuten Kehitysvammaisten Hoitolaite ja Kuivamaito Oy.

38.2

38.11

Nastolan seurakuntakeskus on valmistunut vuonna 1966 arkkitehti Jorma Vuorelman suunnitelmien Immiläntien ja Karhusillan tien risteyskseen. Seurakuntatalon ylväs tumma, kookkaalla ristillä merkitty pääty ja valkoinen eleetön hahmo hallitsevat tehokkaasti maisemaa. Rakennuksen arkkitehtuuri on tasokasta ja hallittua. Vuonna 1978 Vuorelma piirsi laajennusosan vanhan seurakuntakeskuksen luoteisnurkkaan. Siihen sijoitettiin muun muassa kokous-, nuoriso- ja kerhotiloja.

Seurakuntakeskuksen takana sijaitsee viehättävä omakotitaloalue, joka on rakentunut pääasiassa 1940- ja 1970-luvun välillä.

HAUTAUSMAA-ALUE ELI UUSI HAUTAUSMAA

Nastolan hautausmaa sijaitsee Salpausselkään kuuluvan Nastolanharjun selänteellä, Ylimmäistenmäellä. Hautausmaa on perustettu 1848. Sen vanhimpia osia kiertää vuodelta 1853 peräisin oleva kiviaita, jota on laajennettu hautausmaan kasvaessa. Sankarihautausmaalle johtava portti on arkkitehti Elis Kaalamon suunnittelema, ja se rakennettiin paikalleen vuonna 1949.

Pääportilta alkavan käytävän päätteenä on **siunauskappeli**, jonka romanttiset yksityiskohdat ja muotokieli ovat tyypillisiä jälleerakennuskauden kirkolliselle rakentamiselle. Kappelin on suunnitellut lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja 1950-luvun alussa, ja se vihittiin käyttöön heinäkuussa 1954. Hieman myöhempi Lahden Läntinen kappeli on Nastolan siunauskappelin sisarteos. Pääportin paikkaa osoittaa komeasti kuusirivi, joka on hautausmaan ohi kulkevan tien varressa.

Hautausmaan yleisilme on metsäinen ja luonnonmukainen. Vanhimpia alueita hoidetaan nurmipintaisina, uudet alueet ovat luonnonmetsikköä ja aluskasvillisuutta hyödyntäviä metsähauta-alueita.

Nastolan hautausmaan uusin osa, **urnalehto**, otettiin käyttöön vuonna 2008. Se rakennettiin luonnonsuppaan arkkitehti Bey Hengin suunnitelmin. Supan pohjalle pääsee rengasmaisesti kiertävää tietä, joka laskeutuu astei-

38.18

taisesti. Kokonaisuuden ydin on keskellä, jossa sijaitsee alttari ulkoilmasiunauksia varten.

Supan reunoilla kasvaa pääasiassa koivuja, saniaisia ja maanpeitekasveja. Heng halusi mahdollisuuksien mukaan säilyttää paikan alkuperäisen kasvillisuuden. Arkkitehti suosi myös paikallisia kivilajeja. Suppaan aseteltiin muutama hautalaatta valmiiksi malliksi, jotta muistokivien kokoa voitiin hallita. Liian kookkaat kivet rikkovat helposti herkan kokonaisuuden.

Arkkitehti Bey Heng (1925-2019) on omistautunut vuosikymmeniä hautausmaasuunnittelulle ja hautaustapojen tutkimiselle. Heng pitää Nastolan urnalehtoa yhtenä eheimmistä töistään.

Nastolan Kirkonkylä on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö (Kirkonseudun kulttuurimaisema). **Nastolan kirkko** ja **siunauskappeli** on suojeltu Kirkkolailla. Kirkon lähikortteleita, **Koulumäki 1**, **Kirkonkylän kansakoulu**, **Pekkala**, **Seurakuntakeskus** ja **Nokkonen** sekä niiden läheisiä korttelialueita on asemakaavalla suojeltu.

38.12

38.19

39 LUOMANIEMI

Luomaniemi on Nastolan kirkonkylän vanhoja kantatiloja, joka jäi isojaossa 1900-luvun alussa sijoilleen. Tila tuli Nastolan seurakunnan omistukseen maisteri Siiri Peltolan testamenttilahjoituksena. Hän luovutti vuonna 1955 talon ja siihen kuuluvat yhdentoista hehtaarin laajuiset metsät vanhempiensa toivomuksen mukaisesti seurakunnan toimintaan. Ensimmäinen leiri järjestettiin Luomaniemessä kesällä 1957.

Maatalon päärakennus on 1900-luvun alkuvuosilta. Sen komeat umpikuistit ikkunavyöhykkeineen kruunaavat rakennuksen. Rakennusta on korjattu 2000-luvulla, ja sen ominaispiirteet ovat säilyneet hyvin.

Luomaniemeä alettiin 1970-luvulla kehittää myös talvista toimintaa varten. Ensimmäinen rakennuskohde oli saunamaja, joka nousi Pikku-Kukkasen Raatosaaressa Luomaniemen edustalle. Uusi päärakennus on vuodelta 1988, se on rakennusarkkitehti Reino Toivosen käsialaa. Se käsittää opetus-, majoitus-, huolto-, varasto- ja toimistotiloja sekä vahtimestarin asunnon. Toistaiseksi viimeiset uudisrakennukset ovat vuodelta 2014. Ne ovat arkkitehti Riitta Vesalan käsialaa. Suurten leiriläisjoukkojen tarpeisiin on raivattu myös laajoja paikoitusalueita. Perinteinen kasvillisuus on hävinnyt pihasta. Vanha päärakennus on jäänyt puristuksiin uuteen ympäristöön, joka ei tue sen eheyttä ja arvoa.

40 KOIVULEHTO JA KOTIRANTA

40.1

40.1. Koivulehto
40.2. Kotiranta

Koivulehto on 1800-luvun lopun huvila, jonka rakennutti asemapäällikkö. Vuonna 1906 Matinpalojen perhe hankki huvilan kesäviikkoasemaksi. Matinpalojen lapsista, Leosta ja Mairesta tuli myöhemmin tunnettuja nastolalaisia taiteilijoita, joiden maalaukset ja veistokset ovat nykyisin osa Nastolan taidekokoelmaa. Nykyisellä omistajasuvulla tila on ollut vuodesta 1962.

Päärakennuksen ohella pihapiirissä on pieni järvenrantamökki sekä sauna.

Kotiranta lohkottiin itsenäiseksi pappilan maista, seurakunnan apulaisen virkatalosta lunastustoimituksessa, joka alkoi vuonna 1921. Toimenpide saatiin päätökseen vuonna 1925.

Tilalla oli tuolloin Antti Wessmanin vuonna 1857 rakentama talo. Se käsitti alun perin kaksi huonetta, mutta vuonna 1873 rakennusta oli jatkettu. Materiaalina käytettiin savupirttiä, joka oli tuotu muualta. Tämän jälkeen talossa oli kaksi kuistia, avokuisti ja umpikuisti. Avokuisti on uusittu vanhan mallin mukaan vuonna 1986. Rakennuksen poikkipääty on rakennettu 1956-1958. Siinä on kaksi huonetta. Vuonna 2001 vaihdettiin tiilikatto saumapelliksi. Katon teki paikallinen peltiseppä käsityönä. Vanhat nastolalaiset tuntevat talon edelleen Wessmanin talona.

Pihapiirissä on lisäksi 1770-luvulta peräisin oleva aitta, eläinsuoja, maakellari ja rantasauna. Autokatos on vuodelta 1986.

Koivulehto ja **Kotiranta** sijaitsevat maakunnallisesti (MARY) arvokkaassa rakennetussa kulttuuriympäristössä (Kirkonseudun kulttuurimaisema). **Kotiranta** ja sen tontti on asemakaavalla suojeltu.

40.1

40.2

41 PAJULAHTI

Urheilujärjestöjen politisoituminen ja kahtiajakautuminen 1900-luvun alussa johti siihen, että Suomeen perustettiin runsaasti urheilujärjestöjä. Monet niistä tavoittelivat myös omaa urheiluopistoa, mikä puolestaan johti vahvaan rakennusvaiheeseen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Ensimmäinen urheiluopisto oli naisten 1909 Tampereelle perustama Varala. 1920-luvulla Suomessa oli jo viisi urheiluopistoa. Aluksi tarkoituksena oli kurssi- ja harjoittelutoiminta luonnonkauniissa ympäristössä, mutta erityisesti sodanjälkeinen kehityskausi muutti opistoja. Niistä tuli koko kansan liikuntaympäristöjä, mikä merkitsi myös voimakasta rakentamista.

Nastolan Pajulahti oli Suomen ensimmäisen urheiluopistovaiheen tulos.

Vuonna 1919 perustettu Työväen Urheiluliitto ry eli TUL perusti "voimistelu- ja urheilukodin" Nastolaan, Iso-Kukkasen rannalle vuonna 1929. Koti oli aluksi tarkoitettu naisten urheilutoimintaa varten. Miesten kurssitoiminta alkoi 1935.

Luonnonkaunis paikka oli rautatien ja valtatie läheisyydessä, lähellä pääkaupunkia, mikä painoi valinnan Nastolan hyväksi. Liitto osti kotiaan varten senaattori Ludvig Gustaf Leonard Cloubergin ja tämän puolison Johanna Katariina Cloubergin 1900-luvun alussa rakennuttaman huvilan,

jossa oli päärakennuksen ohella myös sauna, uimahuone ja talas. Huvilatila oli saanut tonttijaossa vuonna 1923 nimen Pajulahti.

Opistolaiset aloittivat heti laajennussuunnitelmat ja tilasivat 1930 voimistelusalipiirustukset helsinkiläiseltä rakennusmestarilta Juho Lappalaiselta. Aie jäi toteutumatta, ja kesti aina vuoteen 1935 ennen kuin kehitystyöhön päästiin. Silloin avattiin uimalaitos. Vuonna 1937 valmistui huvilarakennuksen koillispuolelle kookas puinen voimisteluhalli, jonka suunnitteli arkkitehti Eero Vaskinen.

Sodanjälkeinen kehityskausi muutti kodin opistoksi. Uusi nelikerroksinen päärakennus valmistui 1948. Sen suunnitteli arkkitehti Jalmari Lankinen. Rakennuksessa oli muun muassa luentosali, majoitustiloja, ruokasali ja keittiö. Vuonna 1950 oli vuorossa opiston johtajan ja opettajien asuinrakennus, seuraavana vuonna henkilökunnan asuinrakennus ja uusi sauna. Alkuperäinen huvilarakennus purettiin vuonna 1952. Vuonna 1956 rakennettiin maapohjainen urheiluhalli, aikansa uutuus, jollaisia oli Suomessa sitä ennen ainoastaan kaksi. Hallin suunnitteli arkkitehti Matti Hakala. Hän työskenteli tuolloin Heikki ja Kaija Sirenin arkkitehtitoimistossa, ja halli kerrotaan suunnitellun Sirenién piirtämän Servin mökin hengessä.

Opiston kehittämiseksi laadittiin 1964 kokonaissuunnitelma, joka oli rakennusarkkitehti Martti Järvisen ja opiston johdon yhteistyötä. Vuonna 1967 valmistui henkilökunnan asuintalo, vuonna 1975 yleisurheilun ja palloilun harjoituskentät. Erilaisia laajennustöitä tehtiin lähes vuosittain, niiden suunnittelija oli Martti Järvinen. Vihersuunnitelmat laati Lahden kaupunginpuutarhuri Arvo Toivola.

Uusi päärakennus valmistui vuonna 1977. Se käsitti muun muassa urheilu- ja kuntoilutiloja, suuren luentosalin, luokkahuoneita, hallintotiloja, kaksi sauna ja uima-altaan. Seuraavana vuonna valmistui oppilasasuntola. Vaskisen piirtämä vanha voimisteluhalli purettiin, ja uusi rakennettiin 1979. Kaikkien rakennushankkeiden suunnittelija oli Martti Järvinen. Pajulahti-halli on arkkitehti Margatta Hara-Pietilän käsialaa. Hän oli 1960- ja 1970-luvulla suomenennätysuimari, jonka erityisalaa olivat urheilurakennukset.

Vuonna 2001 laaditussa asemakaavassa urheiluopiston maankäyttöä ryhdyttiin säätelemään aikaisempaa hallitummin. Kaavassa esitettiin muun muassa luonnontilaisten ja ranta-alueiden puiden sekä alkuperäisten luonnonmuotojen vaalimista.

Pajulahden päärakennus on asemakaavalla suojeltu.

42 HÄMMÄMÄKI ELI YLHÄINEN

Hämmämäki eli Ylhäinen lahjoitettiin Margareta von Wulfwenille vuonna 1649 ja peruutettiin 1683. 1700-luvun puolivälissä Ylhäisen tiedetään olleen Hämeenlinnan rykmentin kirjurin palkkatila, joka oli tuolloin vänrikki Petter Willandtin hallussa. Tila oli vaatimaton, mutta siinä oli kuitenkin yksi verotettava tuvan ikkuna. Vuonna 1758 köyhtynyt, rappiolla oleva tila tuli Mikko Taavinpojan haltuun. Vuonna 1766 Mikko Taavinpoika hankki tilan omistukseensa, mikä oli lain mukaan tullut mahdolliseksi talonpojille. Ylhäinen oli tuolloin Nastolan kylän ainoa perintötila. Se on sittemmin ollut ajoittain jaettuna. Mikko Taavinpojan suku on omistanut tilaa kaksi ja puoli vuosisataa.

Tilakeskus sijaitsee mäenkumpareella maantien varrella, Iso-Kukkasen länsirannan tuntumassa, viljelystensä keskellä. Tilan vanha päärakennus purettiin 1923, ja nykyinen päärakennus pystytettiin seuraavan vuonna. Se on kookas, kaksikerroksinen, klassistissävyyinen, poikkipäädellä varustettu jyrkkäkattoinen rakennus, jonka sisäänkäyntiä komistaa suuri veranta altaaneineen. Pihapiirissä on poikkeuksellisen pitkä luhtiaittarivi. Sen rakennusvuosi ei ole tiedossa. Harmaakivinavetta on 1890-luvulta. Sen lantalan ovina ovat Nastolan 1800-alussa puretun kirkon ovet. Yksi kirkon kuusiruutuisista ikkunoista on niin ikään ostettu Hämmämäkeen ja käytetty sittemmin navetassa. Navetta oli tarkoitettu peräti 45 lehmälle.

1800-luvun lopulla Hämmämäen puutarhaan istutettiin runsaasti päärynäpuita.

43 KUMIAN KYLÄMÄKI

Kumian kylämäellä sijainnut Alhaisten katselmuskirjurin talo oli toinen niistä puustelleista eli upseerien virkata-loista, jotka perustettiin Kaarle XI:n 1600-luvun lopulla toi-meenpaneman ruotujakolaitosuudistuksen jälkeen Nasto-laan. Toinen oli Ämmälän ratsumestarin talo Pyhäntaalla.

Alhaisten tunnetuin asukas oli Nastolan kehitykseen suuresti vaikuttanut Henrik Karhulin, joka muutti paik-kakunnalle vuonna 1839. Karhulinin lesken Karoliina Hymanderin ja tämän toisen puolison Carl Gustaf Linde-bergin tytär Anni Kaste oli kirjailija, jonka muistomerkki on Alhaisten mäellä.

Alhaisten maita alettiin lohkoa pientiloiksi 1920-luvulla. Alhaisten virkatalo säilyi vuoteen 1938, jolloin siitäkin muodostettiin kahdeksan tilaa. Kylään saatiin näin pieniä maatiloja ja asuintontteja, joita kunta asukkailleen tavoit-teli. Alhaisten tilakeskus rakennuksineen on ollut kokonai-nen vielä 1960-lvulla, mutta tuhoutunut sittemmin lukuun ottamatta aittarakennusta. Tilakeskusta ympäröivät pellot ovat edelleen alkuperäisessä käytössä kauniin, kumpuile- van maiseman keskellä, lähellä Salajärven rantaa.

Alhaisten tila on toiminut kunnalliskotina vuodesta 1920 aina 1930-luvun puoliväliin. Tila oli huonosti hoidettu, ja kunta joutui laiminlyönneistään tuntuviin korvauksiin. Laitokseen yhdistettiin 1921 myös viereinen Ylhäisten eli Ylöstalon tila, joka on alun perin ollut kruununtila.

44 KUMIAN MYLLY

44.1

44.1. Mylly
44.2. Pajarisen talo

Kumian myllypaikasta tiedetään riidellyn kumialaisten ja ruuhijärveläisten keskuudessa 1600-luvun lopulla, mutta asian tuolloista ratkaisua ei tarkkaan tunneta, ainoastaan se, että mylly rakennettiin. Seuraava tieto **Kumian myllystä** on vuodelta 1842, jolloin Nastolan kylän ja Alhaisen puustellin yhteisen kotitarvemyllyn kerrotaan olleen jo hoitamattoman ja huonokuntoisen. Henrik Karhulin anoi tuona vuonna tullimyllyoikeuksia ja saikin ne. Mylly sijaitsi Kukkasjärven ja Salajärven välisessä joessa. Uusi mylly rakennettiin 1890-luvulla. Se muutettiin turbiinikäyttöiseksi vuonna 1917.

Kumiolla on myös vehnämylly; se suunniteltiin Itä-Hämeen maanviljelysseurassa vuonna 1933 ja valmistui kaksi vuotta myöhemmin. Paikalla on myös myllyyn liittyneitä piharakennuksia. Myllärin asuintalo on purettu. Myllyn toiminta päättyi vuonna 1964.

Myllyn itäpuolella on 1930-luvulla myllyn omistaneen kauppaneuvos Samuli **Pajarisen** kaksikerroksinen, rapattu **asuinrakennus**. Lähiympäristössä on pienempiä asuinrakennuksia 1900-luvun alusta, kuten Taipaleen alueen myllyhistoriaan liittyvä rakennus sekä Kontiolan talo, joka tunnetaan myös Raja-, Kala- ja Portti-Vihtorin talona.

Kumian mylly on sekä valtakunnallisesti (RKY) että maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö.

44.2

44.1

45 VILJAMAA

Viljamaan tila on entinen sotilasvirkatalo. Päärakennus on vuodelta 1810. Se on tuotu aikanaan Alhaisten kylästä. Rakennus käsittää tuvan, kamarin ja porstuan.

Pihapiirissä on myös vanha savusauna, kaksi luhtiaittaa, joista ainakin toisessa on alun perin ollut malkakatto. Se on muutettu peltiseksi ilmeisesti 1970-luvun alussa. Toinen aitoista on peräisin samalta ajalta kuin päärakennuskin, ja se arvellaan tuoduksi paikalle yhdessä päärakennuksen kanssa. Riihi on vuodelta 1814. Pihasta on purettu runsaasti ulkorakennuksia.

Sekä pää- että sivurakennuksissa on säilynyt runsaasti tilan vanhoja työ- ja tarvekaluja. Niitä on runsaasti myös Nastolan museossa.

46 VÄLIMÄKI

Salajärven länsirannalla, Luhtaanmaalla, Kumiantien varrella on torppia ja pientiloja, joista vanhimmat lienevät 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä. Välimäen tila on esimerkki tyypillisestä rakennustavasta, vaatimatonta klassisoivasta tyyllitelmästä, jonka tunnuspiirteitä ovat jyrkkä katto kattolyhtyineen ja pieni koristeellinen umpikuisti. Vanha päärakennus on vuodelta 1929. Sen rakensi livari Rajala, jonka sukua tienoolla asui laajemminkin. Pihapiiriin on rakennettu uusi päärakennus ja talousrakennuksia 2010-luvun lopulla. Idyllisessä pihapiirissä on myös vanhoja talousrakennuksia ja puutarha.

85 PAULARANTA

Ison Kukkasen etelärannalla, jyrkässä rinnemaisemassa sijaitsee vanha huvila saunoineen sekä kaksi korkeatasoista omakotitaloa vuosilta 2004 ja 2006. Paularanta-niminen huvila on 1940-luvulta. Sen tumma hirsipinta ja valkeat korosteet ilmentävät syntyäikänsä romanttissävyyttä arkkitehtuuria ja suomalaisen kesähuvilakulttuurin viimeisiä hengähdystöitä ennen suurta 1950-luvulla alkanutta kesämökkivaihetta.

Uudisrakennukset tapailevat vanhan huvilan ilmettä materiaalinsa, värityksensä ja paikoin myös muotokielenä kautta. Kaksikerroksinen Oravala on arkkitehti Markku Vaaran käsialaa vuodelta 2004, yksikerroksinen omakotitalo on rakennusarkkitehti Mikko Semerin suunnitelma vuodelta 2006. Molempia yhdistävät vahvat, rytmikkäät pulpettikattoratkaisut. Kokonaisuus on hallittu ja ajallisine kerrostumineen mielenkiintoinen.

Paularannan huvilatontti on asemakaavalla suojeltu.

86 KIEHUVANTIEN OMAKOTITALOT

Kiehuvantien länsilaidalla, loivan kaarteen kohdalla sijaitsee näyttävästi neljä omakotitaloa, jotka on rakennettu vuosina 1979–1981.

Alue kaavoitettiin vuonna 1978 osana Kirkonkylän, Nastonharjun, Kisaharjun ja Pappilanpellon asemakaavaa. 1970-luvun ihanteena oli tiivistäminen, ja omakotitontit olivat aikaisempaa paljon pienempiä. Kiehuvantien tontit ovat esimerkki ajan yhdyskuntasuunnittelutavoitteista.

Rakennukset muodostavat yhtenäisen ryhmän. Ne ovat valkoisia ruskein korostein ja edustavat syntyaikansa suosittua omakotityyppiä, niin kutsuttua käkikellotaloa, jyrkkäkattoista, koristeellisella syvällä päätyparvekkeella varustettua mallia. Myös autotallit noudattavat samaa linjaa. Ulkomaiset arkkitehtuurimallit kotiutuivat Suomeen sen jälkeen, kun ulkomaanmatkailusta tuli massaturismia 1960-luvulta lähtien. Käkikellotalo on peräisin Keski-Euroopan vuoristoseuduilta.

Kiehuvantie 2:n on suunnitellut RSI-consult Oy vuonna 1979, Kiehuvantie 4:n Seppo Jyrkäs vuonna 1979, Kiehuvantie 6:n Seppo Dahlgren vuonna 1978 ja Kiehuvantie 8:n rakennusarkkitehti Tenho Salminen vuonna 1978.

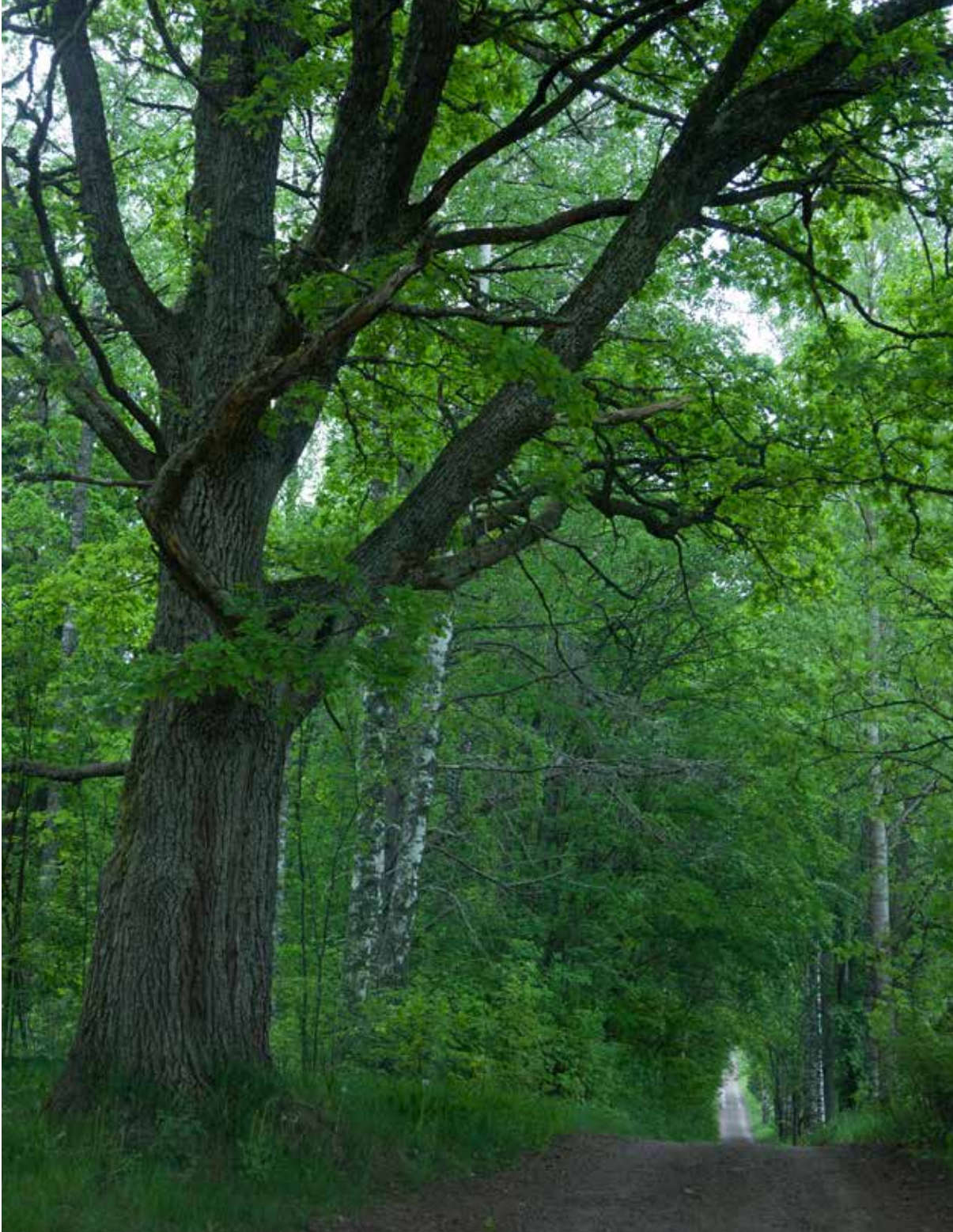
Kiehuvantien omakotitalojen korttelialue on asemakaavalla suojeltu.

87 VESARINTIE 56

Vesarintien päässä, mahtavan rantatöyrään alapuolella sijaitsee pieni 1950-luvulla rakennettu kesämökki, joka edustaa Nastolan rikasta kesänviettoperinnettä. Pikku-Kukkasen ja Iso-Kukkasen eteläosa on paikkakunnan vanhimpia kesänviettoalueita, ja Rauhaniemen ympäristössä on ollut useita huviloita. Tämä huvilavaihe on Nastolasta lähes kadonnut, ja Vesarintien mökki on siten arvokas jäännös vanhasta elämänmuodosta.

Vesarintie mökki on asemakaavalla suojeltu.

UUSIKYLÄ - 36

47 URHEILUKESKUS

Urheilukeskuksen alueeseen on rajattu urheilukentät sekä taitekattoinen katsomo. Alueen asemakaava on vuodelta 1976 ja noudattaa arkkitehti Olli Kivisen tekemää Rakokiven kaavarunkoa, sekin vuodelta 1976. Tuo aika oli suomalaisen liikuntapaikkarakentamisen kautta. Tavoitteena oli koko kansan liikunta, hyvinvointi, terveys ja kasvatusta, ei niinkään enää kilpaurheilu. 1970-luvulla rakennettiin erityisen runsaasti uimahalleja. Vuoden 1979 liikuntalaki vahvisti valtion osuutta ja ohjausta liikuntapaikkojen rakentamisessa.

Lahtelaisen Arkkitehtitoimisto Sulo Järvinen ja Erik Liljebadin arkkitehti Sulo Järvinen laati Urheilu- ja vapaa-aikatoimintakeskuksen rakennuskaavan 1976 samana vuonna valmistuneen, professori Olli Kivisen suunnitteleman Rakokiven kaavarungon pohjalta. Rakennuskaava sisälsi keilahallin, voimistelu- ja voimailutilat, ampuhallin, retkeilytilat, keskusurheilukentän 500 hengen katsomoineen, kori-, lentopallo- ja tenniskentät, jääkiekkokaukalon 200 hengen katsomoineen, harjoituskentän, joka olisi talvella käytettävissä luistelukenttänä sekä laskettelurinteen ja 15-30 metrin hyppyrimäen. Kenttien yhteyteen oli tavoitteena rakentaa pukusuoja-, toimisto- ja varistorakennus.

Urheilukeskuksen yleissuunnitelma valmistui samana vuonna kaavarungon ja kaavan kanssa. Arkkitehtuuritoimisto Jussi Iivonen ja Pentti Aho hahmottelivat kokonaisuuden, joka käsitti kentät, huoltorakennuksen ja uimahallin.

Kentät saatiin kuntoon syksyllä 1980. Huoltorakennus, alueen ensimmäinen rakennus, valmistui 1981. Se sisälsi pukuhuoneet, pesuhuoneet, urheiluvälinevarastot, huoltovarausten, kuivaushuoneen ja autotallin. Suunnittelija oli Arkkitehtuuritoimisto Jussi Iivonen ja Pentti Aho.

Jalkapallokentän suunnitelmat ovat vuodelta 1983. Ne ovat rakennusarkkitehti Reino Toivosen käsialaa. Sympaattinen, taitteisella katoksella varustettu katsomo on pääasiassa punaista peltiä. Uimahallisuunnitelmat laati samana vuonna Arkkitehtuuritoimisto Jussi Iivonen ja Pentti Aho. Yksinkertainen, keltatähtinen halli valmistui vuonna 1984.

Urheilukeskus muodostaa juuri sellaisen virkistysympäristön, johon sen syntyajan ideologiset tavoitteet tähtäsivät: se tarjoaa monipuoliset mahdollisuudet sekä kilpailijoille että harrastajille, ja lähistön komea metsäluonto antaa lisää vaihtoehtoja liikkua. Alkuperäinen tavoite olikin, että Turranlammen ulkoilualaue ja Iso-Kukkasan Hevosniemi olisivat luonteva osa julkista liikuntaympäristöä.

48 KANERVAN ALUE

48.2

48.5

- 48.1 Terveystalo**
48.2 Pitkäsen liiketalo (Toppis-baari)
48.3 Lankisen rivitalo
48.4 Suojamäki
48.5 Hirsitien tyypitalot

Uudenkylän Kanervan asutusalue on pääosin 1950-luvun alusta periytyvä arvokas, yhtenäinen rakennushistoriallinen kokonaisuus. Ensimmäiset merkittävät rakennukset ovat peräisin sodanjälkeiseltä ajalta ja 1950-luvulta.

Terveystalo edustaa valtion organisoimaa kunnallista palvelua, jollainen leimasi sodanjälkeistä, sosiaalisia, kulttuuri- ja koulutuspalveluja rakentavaa Suomea. Kunnallinen neuvolatoiminta säädettiin laiksi vuonna 1944. Terveystaloa palvelemaan syntyi uusi rakennustyyppi, terveystalo, joita rakennettiin sodan jälkeen runsaasti muun muassa ruotsalaisten kummikunta-avustusten ja yleishyödyllisten järjestöjen tuella. Mannerheimin Lastensuojeluliitto tarjosi kuntien käyttöön tyyppiirustuksia.

Uudenkylän terveystalo rakennettiin ruotsalaisavun turvin Mannerheimin Lastensuojeluliiton terveystalovaliokunnan vuonna 1946 käynnistämän tyyppitalosuunnitelman pohjalta. Tyyppi on arkkitehti Bertel Saarnion suunnitelma, joka koostuu asunto-osasta ja neuvolaosasta. Niitä yhdistää nivel, joka on tarkoitettu lastenvaunujen säilytykseen.

Kookas puinen aumakattoinen vinkkelitalo sopii oivallisesti vaatimattoman pientaloalueen keskelle. Rakennuksen alkuperäinen neuvolakäyttö on loppunut, ja talo on sen jälkeen toiminut muun muassa kulttuuritalona ja sen jälkeen yksityisessä asuinkäytössä.

Kauppiaas Viljo **Pitkäsen liiketalo**, nykyinen **Toppis-baari**, laajensi aikanaan Pitkäsen liiketoimintaa uudelle Kanervan alueelle. Rakennusta pidetään nastolalaisen rakennusmestarin Arvi Munukan suunnitelmana. Piirustukset ovat vuodelta 1951.

Rakennus on kolmikerroksinen asuin- ja liiketalo, joka on Uudenkylän asemataajaman maamerkki. Se edustaa vaatimatonta sodanjälkeistä rakentamistapaa, jonka tyyppiiriteenä on satulakatto, rapatut julkisivut ja niukkaele-

ssys. Menneen vuosikymmenen funkkisuutuus, kulmaikkunat, ovat liiketalossa saaneet oman tulkintansa.

Vuonna 1972 pohjakerroksen liiketila muutettiin baariksi. Toppis-baari avautui 1.6.1975. Se on tunnettu muun muassa nastolalaisen Pertti Jarlan Fingerpori-sarjakuvan näyttämönä, jota Rivo-Riitta emännöi.

Lankisen rivitalo valmistui vuonna 1946. Sen suunnitteli arkkitehti Jalmari Lankinen, Viipurista Uuteenkylään evakona tullut suunnittelija, joka toi uuteen taloon myös Viipurissa vuodesta 1927 toimineen arkkitehtitoimistonsa. Taloa olivat pystyttämässä myös Jalmari Lankisen veljet, rakennusmestari Viljo Lankinen, joka omisti rakennusliikkeen, sekä liikkeessä työnjohtajana toiminut Väinö Lankinen.

Rivitalo oli lajissaan Nastolan ensimmäinen, ja suomalaisittainkin tämä rakennustyyppi tuli suosioon vasta 1960-luvun alkupuolella.

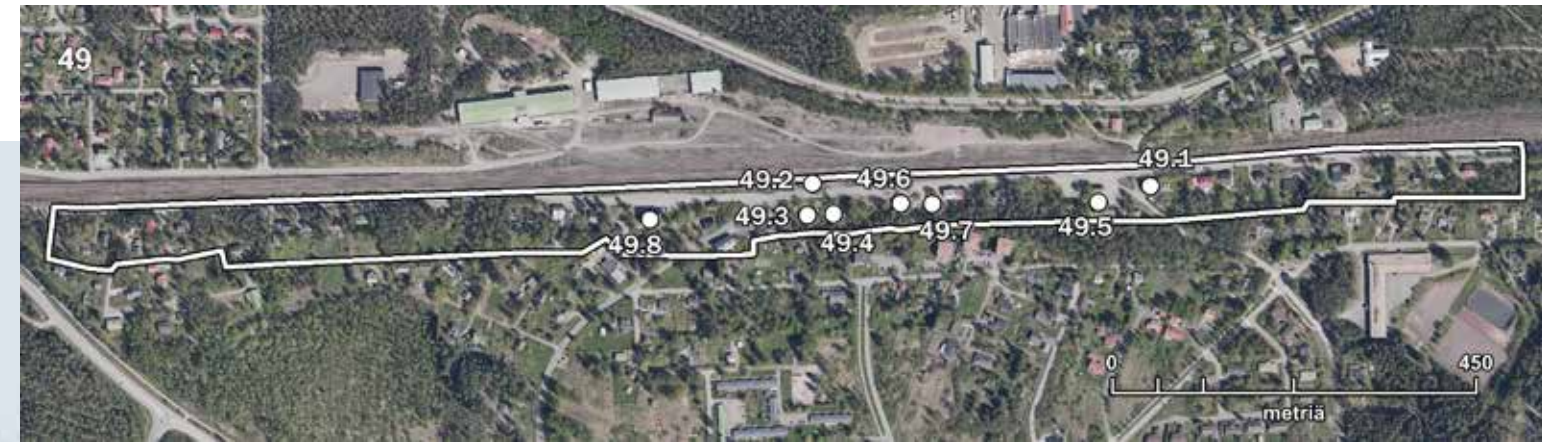
Rakennuksessa on käytetty Lankisten Lemiltä purkaman seurojentalon materiaaleja, jotka kuljetettiin junalla paikalle. Hirret ovat viereiseltä Salpausselältä. Hirsirakenteinen lautavuorattu rakennus on merkittävä rakennustyyppinsä ja -historiansa edustaja sekä arkkitehtonisesti ja taajamakuullisesti arvokas.

Rivitalon vieressä, Terveystien ja Varastotien kulmassa sijaitsee **Suojamäki**, vuonna 1954 valmistunut omakotitalo, jonka työnjohtaja Väinö Lankinen rakensi perheelleen veljensä, arkkitehti Jalmari Lankisen suunnitelmin. Yksinkertainen, aikansa puolitoistakerroksista omakotitalotyyppiä kauri edustava rakennus on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä hyvin. Ainoastaan verannan lasitus on lisätty myöhemmin.

Hirsitien varressa on pieni omakotialue, **Hirsitien tyyppitalot**, joka käsittää seitsemän rakennusarkkitehti Jukka Ojosen vuonna 1978 suunnittelemaa taloa. Rakennukset edustavat Enso-Gutzeitin puurakennetehtaan tuotantoa. Kaksikerroksiset talot käsittävät viisi huonetta, keittiön ja saunan. Jyrkkälappeiset, pohjaltaan neliömäiset, pitkuuruutuisilla ikkunoilla ja somilla kuisteilla varustetut puutalot muistuttavat etäisesti 1920-luvun klassistisävytteisestä rakentamisesta.

Terveystalon korttelialue on asemakaavalla suojeltu.

49 UUDENKYLÄN RAITTI

- 49.1 Meriluodon kaupparakennus**
- 49.2 Asemarakennus**
- 49.3 Rautateiden asuintalo**
- 49.4 Asemapäällikön talo**
- 49.5 Hollolan säästöpankin talo**
- 49.6 Oma-Pohjan osuuskaupparakennus**
- 49.7 Oma-Pohjan varasto**
- 49.8 Osuuskassan talo eli Ratamo**

Riihimäki-Pietari-radnan valmistuttua 1870 Uudenkylän kaupallinen keskusta siirtyi Heinolantien varresta Uudenkylän asemalle ja kasvoi Uudenkyläntien raitin varteen. Uusikylä oli radan ainoa asema Nastolassa, Lahden ja Kausalan välillä. Aseman yhteydessä toimi myös posti vuodesta 1883.

Rautatie ja maantie, tuolloinen Kouvolantie kulkivat rinnakkain, ja tämä määräsi rakennusten sijainnin. Kylä oli pitkään pitäjän liikenteellinen ja kaupallinen keskus. Vielä viime sotien jälkeen aina 1960-luvulle asti radan tuntumaan rakennettiin uusia liikerakennuksia ja asuintaloja.

Nykyään Uudenkylän raitin varrella ei ole enää henkilöliikenteen asemaa. Alkuperäinen, vuonna 1870 valmistunut **asemarakennus** tuhoutui talvisodan pommituksissa. Uusi asemarakennus valmistui saman tien vuonna 1940. Sen alkuperäinen ilme on suuresti muuttunut uuden lauterhouksen myötä, joka vuonna 1980-luvulla asennettiin rappauksen päälle. Nykyinen, 2010 avattu asema sijaitsee kävelymatkan päässä Uudenkylän vanhasta keskuksesta.

Aseman henkilöstön asuinrakennuksista on jäljellä vuonna 1907 rakennettu **rautateiden asuintalo** kahdelle perheelle sekä asemapäällikön talo vuodelta 1942.

Raitin varrella on edelleen runsaasti Uudenkylän taajamahistoriaa monipuolisesti ja pitkältä ajalta kuvastavaa rakennuskantaa. Tien varressa sijaitsee muun muassa hirsirakenteinen entinen torppa vuodelta 1888. Komea **Meriluodon kaupparakennus** vuodelta 1929 on kylän keskeinen maamerkki. Rakennuksen suunnitteli lahtelainen rakennusmestari Oiva Kolsi. Meriluodon kauppa oli tyypillinen maaseudun sekatavaramyymälä rauta- ja maataloustavaroineen ja bensapumppuineen. Meriluodon jälkeen rakennuksessa on ollut monenlaista toimintaa, ja se on ollut myös asuinkäytössä. 1920-luvun klassismia oivalisesti ilmentävä rakennus on kyläkuvallisesti keskeisellä paikalla rataa seurailevan vanhan liikekadun varressa.

Meriluodon kaupan vieressä oleva **liikerakennus** edustaa 1960-luvun korkeatasoista liikerakentamista. Sen suunnitteli Hämeen lääninarkkitehti Hannu Vainio (vuodesta 1967 Vaasvainio). Rakennuksessa on toiminut muun muassa **Hollolan Säästöpankki**, kirjasto ja posti.

49.1

49.2

Kausalainen yhtiö **Oma-Pohja** avasi sivumymälän Uudessakylässä vuonna 1928. Se rakennutti uudisrakennuksen vuonna 1955, suunnittelijana SOK:n rakennusosaston arkkitehti Armas Lehtinen. Tyylikäs, omaleimainen **osuuskaupparakennus** toi valtavine näyteikkunoineen urbaanin tuulahduksen Uudenkylän keskukseen. Arkkitehti Paavo Riihimäen suunnittelema puinen **varastorakennus** vuodelta 1949 seisoo edelleen vanhan liikerakennuksen vieressä.

Kaupan ja vehnämyllyn välissä on 1940-luvulla rakennettuja harjakattoisia, julkisivultaan rapattuja omakotitaloja. Lahden Seudun **Osuuskassan kerrostalo**, **Asunto-osakeyhtiö Ratamo**, valmistui raitin varteen vuonna 1962. Suunnittelija oli arkkitehti Tauno Niemioja. Talo on eteläpuolella kuusikerroksinen, pohjoispuolella kolmikerroksinen. Rakennus liittyy Nastolan kiihkeään teollistumiskauteen, jolloin nopeasti syntynyt asutuspula joudutti siirtymistä maalaiskylille uuteen rakennustyyppiin.

50 AROLAN VILJELYMAISEMA

Arolan laajaa, tasaista etelään avautuvaa, noin neljän kilometrin pituista peltoaukeaa täplittävät muutamat etäällä toisistaan sijaitsevat tilakeskukset, jotka sijaitsevat pienten sorateiden varrella.

Arolan viljelymaisema on saanut nykyiset muotonsa Uudenkylän vuonna 1917 aloitetun uusjaon tuloksena. Jako saatiin käyntiin toden teolla vasta 1928, ja siinä päätettiin kahdeksan talon siirtymiseen Uudenkylän kyläkeskuksesta viljelystensä äärelle. Arolaan siirtyi neljä taloa, Mallinen, Peltola, Tuomela ja Perätalo. Alueella oli joitakin maatiloja jo aikaisemmin, kuten Kilkkilä. **Arolan koulu** valmistui vuonna 1926.

Myös Uudenkylän kartanoa lohkottiin, ja sen seurauksena syntyi esimerkiksi Elomaan tilakeskus. Sen rakennuskanta on heti jakoa seuranneelta ajalta, 1930-luvun alusta. Myös Linnilään on liitetty Uudenkylän kartanon maita.

Harmonista viljelymaisemaa häiritsee ainoastaan kunnan vedenottamo, joka sijaitsee peltoaukean eteläosassa.

51 UUDENKYLÄN VANHA KYLÄALUE

51.4

- 51.1 Sipilän Rustholli
- 51.2 Meriluodon alakauppa
- 51.3 Uudenkylän koulu
- 51.4 Mannakodit
- 51.5 Salmenkaita
- 51.6 Siirtola
- 51.7 Kalliosaari
- 51.8 Mäntyniemi
- 51.9 Mustakallio
- 51.10 Uudenkylän kartanon paikka

Uudenkylän historia ulottuu keskiajalle. Ensimmäinen kirjallinen maininta löytyy vuodelta 1422, jolloin kylässä kokoontuivat käräjät. Keskiaikainen Uusikylä sijoittui Ylisen Viipurintien haarojen välisen yhdystien varteen, Salpausselän reunamuodostuman pohjoispuolelle. Kylän sijoittuminen merkittävien teiden risteykseen teki siitä luontevan paikan pitäjän hallinnolliseksi keskuksiksi. Kuninkaan kartastossa näkyy myös Pönnölänmäen asutuskeskittymä, jonne ensimmäiset talot siirrettiin jo 1600-luvulla. 1800-luvulla isojaon aikana Pönnölänmäen asutusmäärä kasvoi. Uusikylä säilyi kuitenkin tiiviinä ryhmäkylänä aina uusjakaan 1930-luvulle asti.

Salpausselältä katsoen Uudenkylän kulttuurimaisema levittäytyy peltojen ja metsäisten kumpareiden mosaiikina. Nykyinen Heinolantie noudattelee vanhaa yhdystien linjausta. Uudenkylän maisemassa tie mutkittelee maastossa luontevasti, joskin tien taseus on noussut huomattavasti suhteessa ympäröiviin rakennuksiin. Myös nykyinen Uusikartanontie noudattelee vanhaa tielinjausta, Kirkkotietä, jota kulkee Salpausselän pohjoisrinteessä yhdistäen Uudenkylän ja Nastolan kirkonkylän. Salpausselän päällä on aikoinaan sijainnut tuulimylly, jonka sijainti on merkitty Kuninkaan kartastoon. Myllyn toiminta lakkasi kylän saatua vesimyllyn Immilänkoskeen.

51.9

HEINOLANTIEN VARS

Uudenkylän vanhimpia rakennuksia on **Sipilän rustholli** eli Vanha-Kartano, joka perustettiin ratsutilasta 1680-luvulla. Sipilässä toimi pitkään pitäjän nimismiehentalo sekä kievari. Perimätiedon tilalla on vierailut kaksikin Ruotsin kuningasta 1700-luvulla. 1820-luvulta peräisin oleva päärakennus sijaitsee aivan Heinolantien varressa. Rakennuksen nykyinen ulkoasu on kuitenkin 1900-luvun alusta. Harjakattoinen hirsirakennus on muodoltaan korkea ja kapea. Tunnusomaisia piirteitä ovat ikkunoiden vuorilaudat ja lasiveranta. Pihapiirissä sijaitsevat myös taitekattoinen asuinrakennus 1920-luvulta sekä talousrakennuksia.

Meriluodon alakauppa sijoittuu myös näkyvälle paikalle Heinolantien varseen. Matti Meriluoto perusti rakennukseen kaupan 1912. 1920- ja 1930-luvulla kauppatoiminta siirtyi vähitellen uuteen liiketaloon Uudenkylän aseman läheisyyteen. Rakennuksen vanhimmat osat ovat peräisin 1800-luvulta. Rakennuksessa on kaunis alkuperäinen lasiveranta.

Uudenkylän koulu valmistui 1895. Puista koulurakennusta laajennettiin vuonna 1900 ratamestari Juho Lindbergin tekemien suunnitelmien mukaan. Koulutoiminta rakennuksessa lakkasi vuonna 2018.

Mannakodit sijaitsee Sylvöjärven eteläpäässä lähellä Samsillansuon luonnonsuojelualuetta. Kunnalliskoti perustettiin 1928 Toivonojalta ostetuille maille. Päärakennus valmistui kuitenkin vasta 1936 sijaintia koskevien erimielisyyksistä johtuen. Mannakotien alueeseen sisältyy useita rakennuksia. Päärakennuksen vieressä sijaitseva B-osasto valmistui 1950-luvulla. 1920- ja 1930-luvulla rakennetut vanha työväenasunto, makasiini ja muut talousrakennukset muodostavat oman yhtenäisen kokonaisuutensa.

Uudenkylän kyläalueen pohjoisosassa on säilynyt muutamia asutustiloja peltoaukeilla. Asutustiloille rakennettiin välirauhan aikana ruotsalaisia lahjoitustaloja, joita on vielä jäljellä **Salmenkaidan, Siirtolan, Kalliosaaren ja Mäntyniemen tiloilla**.

UUDENKYLÄN KARTANON ALUE

Uudenkylän kartanon historia alkaa Toivonojan kartanon jaosta vuonna 1879. Silloin tilan omistajaksi tuli ensin af Forselles -suku, sitten Gahmberg-suku. Kartanon alkuperäinen puinen päärakennus oli todennäköisesti 1880-luvun alkupuolelta samoin kuin monet talousrakennukset. Sen rakennutti Anna Charlotta af Forselles. Tilakeskuksen ympärille istutettiin puisto, jota myöhemmin monissa vaiheissa laajennettiin. Kartanolla oli 1920-luvun alussa myös saha.

1930-luvun lama kaatoi kartanon talouden ja se joutui valtiolle. Tila pirstottiin kymmeniksi pientiloiksi. Omistajanvaihdosten ja sotien seurauksena huonokuntoiseksi päässyt kartanon päärakennus paloi vuonna 1949. Tapahuma on synnyttänyt kertomuksia, joiden todenperäisyys on auki.

Uudenkylän kartanosta on jäljellä päärakennuksen kivi-jalka sekä puistoa, joka on osin hakattu, osin villiintynyt. Kirkkotien varrella on vielä muistumana kahden jättimäisen tammen muodostama portti kartanolle harjurinteon suunnasta.

Kartanoalueella on uutta asutusta. Arkkitehti Erkki Aarti suunnitteli vanhan tilakeskuksen maille perheelleen talon, **Mustakallion**, vuonna 1985. Kokonaisuus käsittää päärakennuksen ohella vanhan asuinrakennuksen, vanhan ja uuden aitan sekä varaston.

Postmodernismia tai Oulun koulukunnan arkkitehtuurihanteita ilmentävä päärakennus on monimuotoinen, erilaisin ikkunamuodoin ja -jain, poikkipäädyin ja kaari-aihe in sommiteltu kokonaisuus, johon on otettu aiheita pihapiirin vanhoista rakennuksista, vanhoista väreistä ja pintakäsittelyistä, kuten punamullasta.

Pihapiirissä on tavoiteltu vanhan kartanomiljöön hierarkiaa ja muotoa. Päärakennus, talousrakennukset ja pihaan johtava kujanne kertovat alueen historiasta.

Uudenkylän vanha kyläalue on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema-alue (Uudenkylän kulttuurimaisema, Uudenkylän entinen vaivaskoti, Uudenkylän kulttuurimaisema).

51.1

51.3

52 TOIVONOJAN KARTANO

Toivonojan kartano ja tilakeskus sijaitsivat Sylvöjärven rannalla, pienen lahden pohjukassa. Kartanon kantatila on Sipilän ratsutila, jonka omistajat tunnetaan vuodesta 1543 lähtien. Sipilä jaettiin vuonna 1783 kahdeksi tilaksi, Sipiläksi ja Toivonojaksi, josta puolestaan tuli vuonna 1879 erotetuksi Uudenkylän kartano. 1890-luvulla Toivonojaan yhdistettiin Vanha-Heikkerö-niminen puolikas Heikkerön perintötilasta.

Sipilän haltijat olivat pääasiassa talonpoikia ja virkamiehiä. Toivonojan omistajina on ollut aatelissukuja, kuten Stjernvall, Glansenstierna ja af Forselles. Toivonojan ensimmäinen omistaja oli nimismies, rusthollari Gustav Weckmanin leski Helena Weckman, sitten heidän poikansa Hans Henrik Weckman, jonka aikana, 1780-luvulla, Toivonojan silloista päärakennusta tiedetään laajennetun.

Hans Henrik Weckmanin leski Maria Eleonora Weckman rakennutti nykyisen päärakennuksen matalan keskiosan vuonna 1807. Rakennus edusti pohjakaavaltaan perinteistä karoliinista mallia. Joidenkin lähteiden mukaan rakentajana oli pohjanmaalainen kirkkorakennusryhmä, kenties sama kuin vuonna 1804 valmistuneella Nastolan kirkolla.

Toivonoja eli kukoistuksensa vuosia, kun Viktor Leonard eli Lennart af Forselles tuli sen isännäksi 1865. Hän aloitti päärakennuksen uusimistyöt. Niitä jatkoi hänen leskensä Anna Charlotta Constance af Forselles. Suunnittelijana oli arkkitehti Florentin Granholm. Uusimisen myötä päärakennuksen 1800-luvun ilme muuttui täysin. Alkuperäistä yksikerroksista rakennusta jatkettiin molemmista päädyistä kaksikerroksisilla osilla, ja siitä tuli lähes 900-neliöinen. Kartano sai tässä yhteydessä edustavan uusrenessanssiasun, jossa on vaikutteita myös ajan huvilarakennuksista, kuten lasiveranta ja parvekkeet. 1800-luvun alun keskiosan ikkunat suurennettiin todennäköisesti tässä vaiheessa. Toivonojalla on yhtäläisyyksiä myös Sysmän Virtaan Uusikartanoon. Molempien arkkitehtina toimi Granholm, ja kummankin uudistus suunnitelmien ovat vuodelta 1876. Uusikartanon työt valmistuivat tosin vasta kymmenen vuotta myöhemmin.

Toivonojan sisustusta uusittiin laajennusten yhteydessä. Sinne tehtiin muun muassa kattomaalauksia. Suuret hankkeet veivät lopulta Anna Charlotta Constance af Forsellesin vararikoon. Kartano huutokaupattiin 1880.

Uusi omistaja, lääketieteen tohtori Mikael Julius Valdemar Ekelund perusti Toivonojan päärakennukseen parantolan, joka tosin ajautui konkurssiin neljä vuotta toimittuaan. Seuraavien vuosien aikana omistajat vaihtuivat tiuhaan. Kartanoa kuitenkin kehitettiin, 1800-luvun lopulla valmistui väentupa, vuonna 1914 talli, 1919 navetta. Toivonojan rakennuskantaan sisältyy myös pieni viehättävä erikoisuus, päärakennuksen tyyliä noudatteleva leikkimökki.

Vuosituhaten taitteessa Toivonojan omistajiksi tulivat Jorma ja Liisa Ollila. Vuonna 2000 he aloittivat kartanon sisä- ja ulkopuolen uudistus- ja entistämistyöt arkkitehti Iiris Ulinin johdolla.

Laaja, Sylvöjärven rantaan ulottuva puisto on uudistunut vuosikymmenten aikana useasti. 2000-luvun alun muutostyöt suunnitteli maisema-arkkitehti Lars Barnö. Sommitelma ei perustu puiston historiaan, vaan on luonteeltaan uusi. Puiston runkona on Toivonojantieltä erkaneva päärakennuksen eteen suuntautuva puistokäytävä, joka jatkuu kohti järveä. Kuja päättyy rantaan laskeutuvaan kanavaan.

Toivonojan kartano on sekä valtakunnallisesti (RKY) että maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Lisäksi **Toivonojan kartano** sijaitsee maakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella (Toivonojan kulttuurimaisema).

SEESTA - 37

53 SEESTAN KARTANON ALUE

53.1 Seestan kartano
53.2 Seestan koulu
53.3 Porilanmäki
53.4 Huupposenmäki

Seestan kartano on syntynyt Didrik von Essenin lahjoituksena saamien ja omistamien tilojen pohjalta vuodesta 1662. Kantatila oli Vanhala eli Heinikkala. Siitä ja von Essenin haltuun vuonna 1674 tulleesta Siestan tilasta muodostettiin ratsutila, jota täydennettiin kartanon lampuottilana olleella Sipuran tilalla 1840-luvulla sekä 1910-luvulla vielä Paakkolan, Takkulan, Penttilän ja Rounin tiloilla. Siesta antoi sittemmin nimensä koko kartanolle.

Kartanoa on hallinnut pääasiassa kaksi pitkäaikaista omistajasukua, von Essenit ja Ehrnroothit. Tunnetuin omistaja lienee von Essen -sukuun vävyksi naitu kenraalikuvernööri Yrjö Maunu Sprengtporten, jonka hallussa Seesta oli vuosina 1782–1790. Hän on kuuluisa yrityksistään irrottaa Suomi Ruotsista ja liittää se Venäjään. Sprengtporten on jättänyt jälkeensä eräitä paikkoja ja paikannimiä Seestaan samoin kuin piirtämänsä, toteutumattomat luonnokset uutta päärakennusta varten. Sprengtportenin jouduttua maanpakoon Seesta huutokaupattiin, jolloin se päätyi Ehrnrooth-suvulle, joka edelleen omistaa kartanon. Seestan muita kuuluisia asukkaita on muun muassa kirjailija Lovisa Adelaide Ehrnrooth, joka oli varhaisia suomalaisia naisasianaisia.

Kartanon tilakeskus sijaitsee peltojen keskellä, Kivijärven rannalla, pienen lahdelman pohjukassa. Puinen päärakennus on kaksikerroksinen ja rakennettu vuonna 1824. Se on 1730-luvulla pystytetyn vanhan päärakennuksen paikalla. Uuden päärakennuksen suunnitelmat ovat G. R. Jörgensohnin laatimat, mutta ne poikkeavat rakennuksen ulkoasusta. Tyyli on tuon aikakauden empireä. Kookas rakennus on poikkipäätäinen, satulakattoinen, symmetri-

nen ja varsin syvärunkoinen. Satulakaton erikoisuus on päiden aumaus. Seestan päärakennus on oivallinen esimerkki aikansa kartanorakentamisesta sekä 1990-luvulla katto- ja seinämaalausten osalta palautetuilta interiööreiltään että eksteriööreiltään. Arkkitehti Jarl Eklund on 1940-luvulla suunnitellut pääsisäänkäynnin pylväikön. Kartanon järven puoleinen kuisti vuodelta 2008 on arkkitehti Kasper Järnefeltin käsialaa.

Kartanopihassa on lisäksi vuonna 1848 rakennettu kaksikerroksinen sivurakennus, väentupa, jota vastaan kohtisuorassa sijaitsee pitkä viidellä pyörökaariovella varustettu aittarivi rajaamassa pihaa. Sivurakennus korjattiin ulkonäköön kajoamatta perusteellisesti vuonna 1934. Aittariviä on myös jatkettu, mutta ei alkuperäisellä muotokielellä.

Taluspihassa, mutta kartanopihaa rajaamassa on vuonna 1836 rakennettu, 1939 perusteellisesti korjattu ja uudella lantalalla varustettu rapattu tiilinen navetta. Leivin- ja pyykkitupa on rakennettu 1810-luvulla. Viljamakasiini on vuodelta 1859. Autotalli, joka sittemmin on muutettu kirjastoksi, on vuodelta 1921, tiilinen talli vuodelta 1926. Sikala on rakennettu vuonna 1897.

Hieman kauempana kartanokeskuksesta on työväenasuntoja, kuten **Porilanmäki**, joka on rakennettu 1918, sekä 1920- tai 1930-luvulta peräisin oleva, **Huupposenmäkenä** tunnettu metsänvartijan talo. Sen pihapiirissä on jäljellä runsaasti myös talousrakennuksia.

Seestan uusklassismin henkeen istutettu kartanopuisto on edelleen jäljellä, samoin muisto hieman puistosta erillään sijainneesta Levosta, Mitt Lugn, jonka Sprengtporten hahmotteli vetäytymispaikakseen itselleen ja muistoksi

53.1

puolisonsa miehensä kunniaksi järjestämästä kotiintulojuhlasta. Lepo perustui englantilaiselle puistoihanteelle.

Kartanolla on ollut raamisaha ja mylly sekä vuonna 1903 perustettu Kaukaan lankarullatehtaan sivutehdas.

Nastolan koululaitos on syntynyt pastori Anders Winterin paikkakunnalla 1860-luvulla syyttämän kipinän ansiosta. Kartanonisännät lahjoittivat maata ja tarjosivat koulutiloja, jotka käynnistivät koulujen rakentamisen Nastolaan.

Seestan koulu syntyi Seestan kartanon isännän Karl Ehrnroothin anteliaisuuden ansiosta hänen omistamansa Sipuran kartanon tiloihin 1870-luvun alussa. Tulipalo tuhosi koulun 1888.

Kartanonisäntä Casimir Ehrnrooth rakennutti sitten uuden koulun Seestan kartanon läheisyyteen. Koulu valmistui vuonna 1889. Se käsitti 81 neliömetrin suuruisen

koulusalin, ja kartanonisäntä oli kustantanut sinne myös urkuharmonin ja kamiinan. Koululla ei ollut puutarhaa, mutta sellaiselle oli kyllä katsottu paikka.

Veistosali valmistui koulun viereen vuonna 1905. Koulutaloa on muutettu korjauksin eri vaiheissaan, mutta sen alkuperäinen hahmo on tunnistettavissa.

Seestan koulu ei enää ole opetuskäytössä. Se toimii muun muassa kylätalona.

Seestan kartano on sekä valtakunnallisesti (RKY) että maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Lisäksi Seestan kartanon alue on maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Seestan kulttuurimaisema). **Seestan kartanon** aluetta ja rakennuksia on suojeltu rakennussuojelulailla.

53.1

54 SEESTAN MYLLY

Marraskuussa 1838 pidetyn myllykatselmuksen perusteella tiedetään, että Kivijärvestä ja Särkijärvestä Salojärveen juoksevaan Sepänkosken jokeen oli rakennettu mylly, joka korvasi kaksi aikaisempaa vesimyllyä, joista toinen oli Seestan kartanon, toinen Ahtialan kylän. Uusi mylly tuli kartanon omistukseen, ja sen rakennutti kartanon tuolloinen isäntä, kenraalimajuri Gustav Adolf Ehrnrooth. Mylläri asui kartanon torpassa. Tiedetään, että Seestassa on ainakin 1600-luvun lopussa ollut myös kartanon omistama tuulimylly.

Seestan myllyssä oli kaksi kiviparia ja vaatetamppi. Myllyn käytössä oli ongelmia, sillä kosken vesi ei riittänyt kesällä, ja talvella se jäättyi pohjaansa myöten. Myllyn teho ei noussut kovin korkeaksi. Myllyn asiakkaita olivat Ahtialan, Koiskalan, Pyhäntaan, Vanajan ja Heinlammin kylät.

1900-luvun alussa Seestan mylly muutettiin käymään turbiinilla. Laitos oli käytössä 1940-luvulle saakka. Myllylampi on kuivattu tien levennyksen yhteydessä.

Seestan mylly on valtakunnallisesti (RKY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö.

RUUHIJÄRVI - 38

55 RANTAVUORI

Salajärven ranta-alueiden kulttuurimaisemalle on omaleimaista jo varhain alkanut huvila-asutus. Useimmat huvilat sijaitsevat viljeltyjen rantapeltöjen tuntumassa. Vanhimmat huvilat ovat 1900-luvun alkuvuosilta.

Länsirannalle ensimmäisenä huvilana vuonna 1915 rakennettu Rantavuori sijaitsee muiden huviloiden tapaan luonnonkauniilla rantakalliolla. Huvilan rakennutti alun perin eräs viipurilainen postimestari, joka osti tontin Koskinen-nimiseltä henkilöltä. Vuonna 1918 huvila tuli Väinö Juuselan omistukseen. Hän oli Lahden kauppakoulun ensimmäinen johtaja ja Lahdessa tunnettu rakennuttaja ja liikemies, joka vuonna 1917 oli lähtenyt vasta itsenäistyneen Suomen valtion vaivashoidon tarkastajaksi Helsinkiin. Juusela rakennutti huvilaansa kuistit, jotka suunnitelti lahtelainen rakennusmestari Oiva Kolsi. 1920-luvulla huvila vaihtoi omistajaa useita kertoja. Sitä käytettiin myös kylän kouluna ennen varsinaisen koulutalon valmistumista. Rantasauna rakennettiin helsinkiläisen leipurin Kalle Tammisen aikana 1930-luvun ja vuoden 1950 välillä. Lautalan suku tuli omistajaksi vuonna 1950, ja sama suku pitää huvilaa edelleen.

Alun perin rakennus oli hirrellä ja punamullattu. Se on myöhemmin paneloitu ja maalattu ensin beigeiksi, sitten tummahkon keltaiseksi. Rakennus on tärkeä osa Salajärven vanhaa huvilakulttuuria.

56 LUHTAAN KOULUMAA

Luhtaanmaan koulu perustettiin vuonna 1923. Oman koulurakennuksen valmistumiseen saakka koulua käytiin vierisessä Juuselan huvilassa.

Koulutontin hankkimisen ja koulurakennuksen tiellä oli runsaasti vaikeuksia, mutta vuonna 1926 valmistui Salajärven rantamaisemiin kookas vinkkelin muotoinen klassistissävöinen koulurakennus, joka käsitti yhden luokahuoneen, miesopettajan asunnon, käsityöhuoneen ja koulukeittiön. Rakennussuunnitelmat olivat lahtelaisen rakennusmestarin Oiva Kolsin, ja on mahdollista, että hänen tyttärensä, myöhemmin arkkitehdiksi valmistunut Irma Kolsi on ollut mukana suunnittelussa. Muuraustyöt teki oman kylän ammattimies Wiljami Römmi. 1930-luvulla tehdyn laajennuksen suunnitteli rakennusmestari A. W. Nieminen. Hirsirakennus vuorattiin vuonna 1937.

Koulutoiminta loppui vuonna 1958. Rakennus on sen jälkeen ollut kurssi- ja leirikäytössä.

57 LEPOLA I

Lepola on vanha maatila, jonka rakensi kivenhakkaaja Joonas Ahonen. Hänen elämäntarinansa kuvastaa 1900-luvun alkupuolen kulttuuria, jossa nuoret naiset oli tapana naittaa iäkkäille leski-isännille. Ahosen morsiankin oli jo kirkolla, kun hän karkasi yhdessä Joonas Ahosen kanssa, purjehti Yhdysvaltoihin ja työskenteli siellä aina 1920-luvun taitteeseen. Tuolloin pariskunta palasi Suomeen ja perusti kotinsa Ruuhijärvelle. Talo on pystytetty 1920-luvun alussa, maakellari on vuodelta 1928. Lisäksi pihapiirissä on sauna ja navetta, jotka ovat samalta ajalta, sekä uudempi varastorakennus.

Päärakennusta on laajennettu 2000-luvun ensikymmenen lopussa. Samalla siihen on rakennettu parveke-terassi. Laakealla rinteellä, kylätien reunassa sijaitsevan tilakeskuksen ympärillä on puutarha omenapuineen, myös jonkin verran peltoa on jäljellä.

Lepola on hyvin säilynyt esimerkki Ruuhijärven pienimuotoisesta käsityöläis- ja pikkutilallisasutuksesta. Tila on edelleen kivenhakkaaja Ahosen suvun hallussa.

58 JOKELA JA REHTILÄ

58.1

58.1 Jokela
58.2 Rehtilä

Jokelan ja Rehtilän tilat pihapiireineen muodostavat yhtenäisen pienmiljöön Arrakantien varrelle, Luhtaanjoen rannalle. Luhtaanjoki virtaa kapeana tilojen välistä.

Jokelan tilan harjakattoinen päärakennus on kiinteistörekisterin mukaan valmistunut vuonna 1920. Asuinrakennuksen kanssa samassa pihapiirissä on aitta, kellari ja pitkä talousrakennus, jossa sijaitsee talli, navetta ja sauna. Jokelan tila on ollut vuodesta 1927 nykyisen omistajan Anja Oivon suvun omistuksessa.

Rehtilän tila on ollut Ruuhijärvellä sijainneen Rusilan päätilan torppa 1880-luvulla. Rehtilän torpparina on ollut Jeremias Lytikäinen vuodesta 1882 kuolemaansa asti. Oletettavasti Lytikäinen on itse rakentanut torpan. Rehtilässä toimi 1890-luvulla pyhäkoulu, jota piti vuokralaisen tytär. Pyhäkoulussa opetettiin muun muassa lukemista. Sisällissodan aikana talossa ei ole ollut torpparia.

Perikunta jakoi Rusilan päätilan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä siten, että päätila jäi Väinö Rusilalle, Rehtilä Uuno Rusilalle ja Yrjö Rusila (Heikki Elorannan isoisa) sai rahaa ja kaksi siskoa metsää. Yrjö Rusila osti Rehtilän tilan itselleen noin 1927–1928 Uunolta ja tila lohkottiin päätilasta 1928. Yrjö rakensi päärakennukseen laajennuksen vuonna 1945. Rehtilän tilan vanha torppa, rakennuksen tupakeittiö, on edelleen päärakennuksen osana ja rakennusta on laajennettu järvelle päin. Rehtilän pihapiirissä on asuinrakennus, navetta ja vaja, sekä joen rannalla oleva sauna. Vuonna 1978 perikunta jakoi Rehtilän tilan ja tila jäi Yrjön nuorimmalle pojalle Veikko Rusilalle (Heikki Elorannan äidin veli).

58.2

59 SALAJÄRVEN ITÄRANTA

59.6

- 59.1 Salakkaniemi
- 59.2 Seppälänranta (Jokirannan tila)
- 59.3 Oson tilakeskus
- 59.4 Linnakallio
- 59.5 Kotiniemi
- 59.6 Käyränkoivunniemi
- 59.7 Kesäkot
- 59.8 Kariniemi

Teollistumisella, lisääntyneellä vapaa-ajalla ja rautateillä oli suuri merkitys kesähuviloiden leviämiseen maaseudulle. Varhaiset huvila-alueet sijaitsivat kaupunkien kyljessä, mutta matkustamisen helppous tarjosi kesänvietolle mahdollisuudet myös kauempana. Nastolan ensimmäinen kesähuvila lienee ollut Seestan kartanossa asuneen kreivi, kenraali Yrjö Maunu Sprengtportenin Kivijärven rannalle 1780-luvulla pystyttämä Tynelä.

Nastolassa on runsaasti vesistöjä, ja se on houkuttellut kesänviettäjiä jo 1870-luvulta lähtien. Salajärven rannat ovat Nastolan perinteistä kesänviettoseutua, ja huvilahistoria on jatkunut varsinkin sotien jälkeen kesämökkirakentamisena. Pitkäikäinen huvila-asutus antaa Salajärven kulttuurimaisemalle vahvan ominaispiirteen. Salajärven ranta-alueet ovat säilyneet harmonisina ja luonnonkauniina, sillä vaikka rakennuskanta on eri-ikäistä, rakennukset on yleensä sijoitettu maiseman ehdoilla.

Varhaisimpia Salajärven huviloista on **Linnakallio**, jonka kauppias Aurasalo rakennutti muinaisen Kalkkolan Linnavuoren juurelle vuonna 1907. Suunnittelija oli Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Kalle Kontio. Koristeellinen jugendhuvila oli upea näky rantakalliolla kuisteineen ja torneineen. Torni on jouduttu purkamaan, mutta muutoin huvila on säilyttänyt ominaispiirteensä hyvin. Linnakallion vieressä niemen kärjessä sijaitsee 1950-luvun lopulla rakennettu aumakattoinen huvila. **Kariniemen** rakennuspiirustukset on laatinut Pekka Saareman diplomi-insinööri L. Toikalle.

Ilmeisesti Linnakallion vaikutuksesta rakennutti helsinkiläinen Kuronen-niminen kauppias lähistölle todennäköisesti 1910-luvulla oman huvilansa, **Käräjänokan** eli **Kotiniemen**. Se muistuttaa suuresti Linnakalliota, mutta ilman tornia. Huvila sijaitsee näyttävästi korkealla kalliolla, rantamaiseman yllä. Pihapiirissä on myös päärakennuksen kanssa saman ikäinen aittarakennus. Tontilla on runsaasti erittäin vanhoja puita. Huvilan tuntumassa on rautakautinen käräjäkivi. 1940- ja 1950-luvun taitteessa huvila tuli professori Signe Löfgrenin omistukseen. Kotiniemen sauna paloi vuonna 1957. Löfgren rakennutti seuraavana vuonna sen perustuksille uuden saunan, jonka suunnitteli lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja.

1900-luvun alkuvuosien huviloista on mainittava vielä **Käyränkoivunniemi**, jonka rakennutti toimitusjohtaja, myöhemmin kauppaneuvos Samuli Pajarinen 1910- ja 1920-luvun vaihteessa.

59.1

Uudempaa 1920- ja 1930-luvun huvilatyyppiä edustavat Seppälänranta ja Kesäkoti. **Seppälänranta** sijaitsee luonnonkauniilla, männikköisellä kalliorannalla. Pihaan johtaa pieni koivukuja. Päärakennus on säilynyt hyvin alkuperäisessä asussaan. Pihapiiriin kuuluvat myös ranta sauna ja piharakennus. **Kesäkoti** sijoittuu Oson tilan peltöjen ja Salajärven väliselle kallioiselle niemelle. Hirsirakennus kuisteineen näkyy hyvin maantielle.

Huvila-asutuksen lisäksi Salajärven rantaan sijoittuu myös vanhoja tilakeskuksia, jotka ovat siirtyneet nykyisille paikoilleen Ruuhijärven kylän isonjaon yhteydessä 1800-luvulla.

Salakkaniemen maatila sijaitsee Salajärven pohjoispäässä. Tilan kookas puinen päärakennus on vuodelta 1924. Siinä on kaksi isoa poikkipäätä, joiden välissä on pieni kuisti. Vanhat, 1900-luvun alun talousrakennukset korvattiin vuonna 1961 uudella tiilinavetalla. Pihapiirissä on lisäksi pitkä aittarakennus.

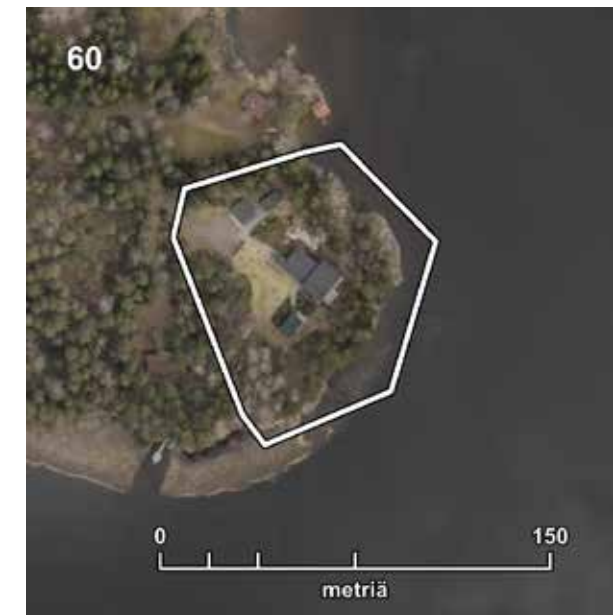
Oson tilakeskus sijaitsee pienellä mäenkumpareella Ruuhijärventien varrella. Tilan pellot ulottuvat Salajärven ja Ruuhijärven välisen kannaksen molemmille rannoille. Maantieltä avautuu näkymiä Salajärvelle. Tilan hirsinen päärakennus on vuodelta 1925, lisäksi tilakeskukseen sisältyy kookas punatiilinen karjarakennus vuodelta 1911 sekä muita talousrakennuksia. Päärakennusta on uusittu ainakin vuonna 1957.

Salajärven itäranta on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö (Kalkkolan linnavuoren kulttuuriympäristö).

59.2

60 KUURNANKÄRKI

Kuurnankärkeen Ruuhijärven länsirannan kalliisiin maisemiin piiloutuu tumma huvilarakennus Kangas-Kärki, jonka on suunnitellut rakennusarkkitehti Tomi Rosberg / Arkkitehtitoimisto Havas Rosberg Oy vuosina 2011–2012. Huvila on nimetty omistajan mukaan.

Rannan männikkö säilytettiin, ja rakennukset kätkeyvät järveltä tarkasteltuina puiden suojaan.

Huvilaan jäi osa vanhaa kesämökkiä, joka on rakennettu vuonna 1966. Talousrakennus on vuodelta 1967. Uudisosat liitettiin porrastamalla maaston mukaan. Kokonaisuus kasvoi mantereen suuntaan rantamaiseman säätämiseksi. L:n muotoisesta huvilasta ja samaan aikaan suunnitellusta ja rakennetusta autokato-varastorakennuksesta syntyi kaunis sisäpiha, jonka osana on sisäänkäynnille johtava polku. Rannassa on samassa yhteydessä rakennettu sauna.

Rakennukset ovat mustaa puuta, jotta ne sulautuisivat maisemaan. Sisätiloissa on käytetty mustaa ja vaaleaa puuta. Järven puoleinen julkisivu on lasia.

61 TUUTIRANTA

Tuutiranta on vuodelta 1920 peräisin oleva vapaa-aikanasunto. Alkuperäinen nimi on Kesäranta. Se on entinen maatila ja vuonna 1929 perustettu Kesäranta-niminen maatalousyriety, jolla oli aikanaan sangen erikoisia kotieläimiä, kuten aaseja ja pesukarhuja. Vuonna 1933 yhtiön toimitusjohtajaksi tuli Maataloustuottajain Keskusliiton entinen puheenjohtaja Bjarne Westermarck, jonka suvulla tila on edelleen. Tila erikoistui siipikarjaan, kuten kanoihin, hanhiin, kalkkunoihin, riikinkukkoihin ja juoksuankkoihin. Niiden munia vietiin aina Helsinkiin saakka.

Tilan päärakennus on pienehkö hirsitupa, joka edustaa suomalaisen maaseudun pienimuotoista asumista. Rakennus ja puutarhamainen pihapiiri ovat säilyneet hyvin.

62 RUUHIJÄRVEN KYLÄ

- 62.1 Kangas**
- 62.2 Kyyhkynen**
- 62.3 Ruuhijärven vanha kansakoulurakennus**
- 62.4 Palotalli**
- 62.5 Uusi seurojentalo**
- 62.6 Vanha kauppa**
- 62.7 Lehtinen**
- 62.8 Sällälä**

Ruuhijärvi sijaitsee Nastolan järvisuudulla, jonka vaihtelevan topografian jääkauden loppuvaihe synnytti Salpausselkien väliin. Alueen maisemakuvassa vuorottelevat pienet mäkit ja viljelyalueet, vesistöt sekä metsäiset kalliiselänteet. Ruuhijärven kumparekylä on syntynyt kalliio- ja harjuselänteiden väliin Ruuhijärven luoteispuolelle ja sen asema suurmaisemassa on merkittävä.

Kylä- ja viljelymaiseman juuret ovat rautakaudella. Löydettyjen kalmistojen perusteella Ruuhijärvi on ollut jo rautakaudella merkittävä asuinpaikka ja pitäjän vanhinta kiinteän asutuksen aluetta. Ruuhijärven kylän kehittymistä ovat edistäneet hyvät viljelykelpoiset maat sekä lii-

kenteellisesti hyvä sijainti Ylinen Viipurintien varrella. Kylä on toiminutkin alueen taloudellisena keskuksena rautakauden lopulla. 1400-luvulta on ensimmäinen historiallinen maininta pienen joen varteen syntyneestä kylästä. 1500-luvulla Ruuhijärvi oli suurin Nastolan yhdeksästä kylästä. Maakirjoissa kylässä oli vuonna 1539 20 taloa ja vuonna 1571 yhdeksän taloa. Tiivis ryhmäkylä ryhmittyi kahdelle kylätontille 'Alikyyläksi' ja 'Ylikyyläksi'. 1700-luvun lopulla ryhmäkylä hajoaminen alkoi isojaon seurauksena ja maanjakotoimitusten päättyessä 1930-luvun uusjakoon kylän talot sijaitsivat uusilla rakennuspaikoilla melko hajanaisessa kylärakenteessa.

Tämä maankäytön historiallinen jatkuvuus näkyy Ruuhijärven maalaiskylän kumpuilevassa viljelymaisemassa, joka laajana ja yhtenäisenä tarjoaa kylän sisäisiä kaukonäkymiä mäkisten peltojen yli, hajallaan sijaitsevien, asutuskeskittymien välille. Alueen mutkittelevat ja maaston muotoja mukailevat vanhat tielinjaukset ovat säilyneet pääsääntöisesti vanhoilla reiteillään. Merkittävä maisemaelementti on koulun vierestä Ruuhijärvelle aukeava Iso-Huovilan rakentamaton rinnepelto, jonka keskellä kasvaa myös kylän ainutlaatuinen maamerkki, suuri yksittäiskuusi.

Vanhat kylätontit ovat edelleen paikallistettavissa tiiviimpinä kylärakenteessa, vaikka niillä säilyneiden maalaistalojen rakennukset ovat pääosin 1900-luvun jälkipuoliskolta. 'Ylikylän' **Mattila** pihapiireineen muodostaa tästä poikkeuksen. Kylätonttien kantatilojen ympärille on rakentunut nuorempaa pientaloasutusta. Myös kylän julki- set rakennukset ja liikerakennukset ovat keskittyneet vanhojen kylätonttien läheisyyteen. Eteläisen 'Alikyylän' alue sijaitsee Lassinjoen suulla, Iso-Huovilan tilakeskuksen tuntumassa. Pohjoisempi 'Ylikyylä' taas on nähtävissä Prusilan ympäristössä. Sen läheisyyteen on rakennettu vuonna 1955 **palotalli** (paloasema) ja vuonna 1976 **uusi seurojentalo**. Niiden vieressä on yksi Päijät-Hämeen tärkeimmistä rautakautisista kalmistoista: Ristimäen kalmisto.

Merkittävässä maisemapisteessä korkean mäen päällä sijaitsevat 1900-luvun alussa rakennetut talot **Kangas** ja **Kyyhkynen**. Yhdessä ne muodostavat porttimaisen sisään- tulon idästä, Järvisen suunnasta, saavuttaessa. **Kankaan** päärakennus on mansardikattoinen ja se on saanut nykyisen hahmonsensa 1920-luvulla tehdyn korotuksen ja laajenuksen myötä. **Kyyhkynen** talo puolestaan on hyvin säilynyt esimerkki 1900-luvun alun talonpoikaisesta hirsirakentamisesta. Talon mittasuhteen, kuisti ja huolella viimeistel-

62.1 ja 62.2

lyt yksityiskohdat esittelevät ajan rakennustaitoa. **Vanha kauppa** ja **Kunnaksen navetta** muodostavat samantyyllisen porttiaiheeseen pohjoisesta Korkeentietä saavuttaessa.

Ruuhijärven vanha kansakoulurakennus sijaitsee vanhan viljelymaiseman keskellä kyläkuvallisesti vaikuttavalla paikalla korkealla Keijumäellä. Vuonna 1900 valmistunut ja 1935 laajennettu puukoulu edustaa aikakauden keskusjohtoista koulurakentamista. Koulutoiminta loppui vuonna 2012 tuhopolttoon. Koulurakennuksen korjaaminen yksityiskodiksi alkoi 2015 ja neljäsosa siitä oli asuin- käytössä 2019.

Ruuhijärven kylässä on useita muitakin 1920-luvulla rakennettuja tilakeskuksia, kuten **Mikkola**, **Sällälä**, **Lehtinen** ja **Nyyperi**. Ne ovat pitkänomaisia hirsirakennuksia, jotka on lautaverhoiltu. Kokonaisuutena Ruuhijärven rakennuskanta edustaa eri vuosikymmeniä.

Ruuhijärven kylä on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema-alue (Ruuhijärven kylän kulttuuriympäristö, Ruuhijärven kylän kulttuurimaisema).

63 PYYHONKA

Pyyhongan tila pihapiireineen sijaitsee pienessä viljelyma-
semassa, koivikkoisella mäellä, tuuheiden kuusiaitojen suo-
jaamana. Tila on kuulunut Rusila-suvulle 1780-luvulta asti.

Hirsinen päärakennus on 1910-luvulta, uusittu 1957, tii-
linavetta on rakennettu 1920. Pihassa on muiden talous-
rakennusten lisäksi kaunis hirsiaitta.

64 JÄRVISTEN KYLÄ

64.1 Pälli-Lampela
64.2 Isotalo
64.3 Alestalo
64.4 Ylöstalo
64.5 Hirvelä

Järvisen kylä sijoittuu maisemallisesti kauniiseen ympäristöön Harjunmäen maakunnallisesti arvokkaan metsäisen harjualueen koillispuolelle. Itse kyläalue sijoittuu pieni- ja kumpuilevaan kallioiden mäennyppylöiden ja niiden väliin lomittuvien peltoaukeiden muodostamaan mosaiikkimaiseen viljelymaisemaan. Mäki- ja peltoaarekoiden kasvillisuus ja puusto on monilajista ja vahvistaa kylän maisemakuvaa.

Järvinen on Ruuhijärven siirtokylä, joka on muodostunut 1650-luvulla keskiaikaisten teiden risteyskseen. Yli- Viipurintien pohjoisempi linjaus kulki Järvisen kylän kautta Vierumäeltä Vuolteenkoskelle. Järvisistä haaraui yhdystie Uuteenkylään, kohti Yli- Viipurintien eteläistä linjausta. Kylän taloista **Alestalo** (Kalliomäki), **Ylöstalo** (Ylätalo) ja **Hirvelä** sijoittuvat edelleen vanhalle ryhmäkylämäelle. **Pälli-Lampila** ja **Isotalo** ovat siirtyneet maanteiden varsille kylän länsi- ja eteläpuolelle 1800-luvulla.

Järvisen rakennuskanta on melko yhtenäistä ja kyläkuvaa täydentävät vanhat riihet muut yksittäiset hirsirakennukset. Kylän vanhimpia rakennuksia ovat Pälli-Lampilan päärakennus vuodelta 1810, Hirvelän asuinrakennus vuodelta 1860 ja Isotalon päärakennus, joka siirrettiin nykyiselle paikalleen vuonna 1895. Alestalon päärakennus on vuodelta 1919 ja Ylöstalon uusittu rakennus alun perin vuodelta 1908.

Teiden risteyskohtaan syntynyt kylä oli luonteva paikka kestikievarille, joina ovat toimineet Pällin talo, Isotalo sekä Alestalo. Alestalossa toimi vielä kievaritoiminnan päätyttyä kyytipysäkki. Kylän koulua pidettiin Ylöstalossa, kunnes 1950-luvun alussa kylään rakennettiin oma koulurakennus. Pällin talossa on toiminut myös puoti. Kylässä on useita eri aikakausia edustavia navettarakennuksia. Pälli-Lampilan, Isotalon ja Alestalon pihapiireihin sijoittuu pitäjälle tyypillinen luhtiaita.

Järvisen kylä on maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö (Järvisen kyläkulman kulttuuriympäristö). Lisäksi se sijaitsee maakunnallisesti arvokkaan Harjunmäen maisema-alueen vieressä.

65 METSÄKYLÄN MAAMIESSEURANTALO ELI HUUTOTÖYRY

Metsäkylään perustettiin maamiesseura vuonna 1928. Kylällä oli pääasiassa perheviljelmiä. Seuran perustamista edesauttoi kylällä vuonna 1926 sattunut tulipalo, joka herätti kyläläiset yhteistoimintaan ja paloruiskun hankkimiseen. Huveilla kerätyistä ruiskurahoista jäi niin paljon yli, että keväällä 1927 päätettiin rakentaa seuralle oma talo. Maamiesseurantalolla on ollut suuri yhteisöllinen merkitys kylällä, ja sen piirissä harrastettu valistus sekä kasvien ja laitteiden yhteishankinnat olivat merkityksellisiä kulmakunnan elinkeino- ja vapaa-ajantoiminnalle.

Talo on kyläläisten itsensä rakentama. Se on klassistisävyinen punainen puurakennus, jossa on pieniruutuiset ikkunat, jyrkähkö, pienillä aumoilla varustettu katto ja sympaattiset pienet sisäänkäynnit katoksineen ja pylväineen.

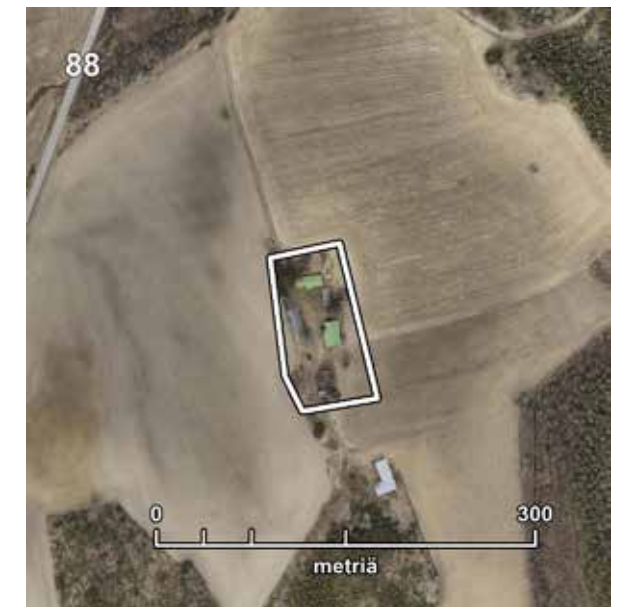
Maamiesseurantalo on ilmeisen alkuperäisessä asussaan. Se on haja-asutusalueen yksittäinen tunnusrakennus.

66 ARRAJÄRVI

Arrajärvi siirrettiin isonjaon yhteydessä 1700- ja 1800-luvun vaihteessa kantatalon saamalla lisämaalle Ruuhijärven kylän takamaalle. Arrajärven suvun omistukseen talo oli tullut vuonna 1751. Puutarhan ympäröimä talouskeskus sijaitsee kylätien varrella, viljelysten reunalla rintamaastossa. Talolta avautuu näkymä peltojen yli Arrajärvelle. Pitkä, hirrellä oleva, umpikuistilla varustettu päärakennus vuodelta 1900 ja pitkä luhtiaitta edustavat perinteisessä asussaan kansanomaista hirsirakennusperinnettä. Pihapiiriin on kuulunut aikaisemmin runsaasti muutakin rakennuskantaa. Tilakeskus muodostaa itsenäisen miljöökokonaisuuden.

88 VUOHIOJAN KARTANO

Vuohiojan kartano eli Vuohula sijaitsee Heinolantien varrella, laajojen tasaisten peltoaukeiden lomassa.

Vuohioja on vanha perintötila. Nykyinen rakennuskanta käsittää pitkän, puisen, hirrellä olevan päärakennuksen vuodelta 1889, suurehkon luonnonkivisen navetan vuodelta 1905, 1800-luvun lopulta olevan aitan sekä joitakin muita talousrakennuksia.

Päärakennuksen kiinteä sisustus uuneineen, leipäorsineen, ovineen, pinnoitteineen ja jalkalistoineen on säilynyt erittäin hyvin. Myös talousrakennusten sisäosat ovat osin hyvin säilyneitä.

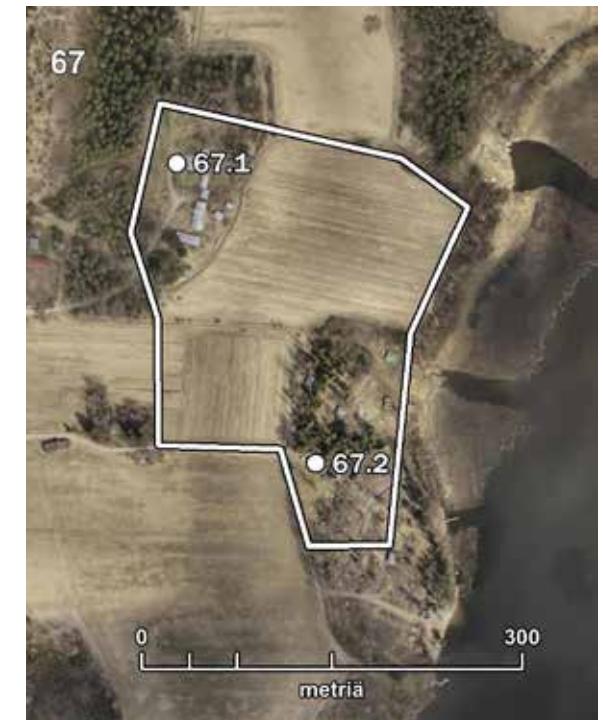
Valokuvat: Raimo Korhonen

IMMILÄ - 39

67 ARRASTIE JA OJANEN

67.1 Arrastie
67.2 Ojanen

ARRASTIE

Arrasteen tai Arrastien talo sijaitsee Arrajärven länsirannalla peltojen keskellä, metsäsaarekkeen suojassa. Tila on peräisin isojakotoimituksista 1800-luvun alusta.

Päärakennus on vuodelta 1888. Se on vuoraamaton ja maalaamaton, samoin kuin pihapiirin muutkin rakennukset. Niistä on mainittava erityisesti toinen aitoista, joka on vuodelta 1777. Pihapiirin voi katsoa olevan lähestulkoon 1800-luvun lopun asussa.

OJANEN

Immilän kylän Ojanen on perustettu kylän takamaille Arrajärven rannalle isonjaon yhteydessä. Pihassa on 1800-luvun kansanomaista hirsirakentamista edustava pitkänomainen, harjakattoinen päärakennus ja luhtiaita. Rakennus sijaitsee samassa maisematilassa Arrasteen pihapiirin kanssa.

68 KETTULA

Kettulan maita Arrajärven länsirannalla on asutettu jo kivi-
kaudella. Kettulan kivi-kauliselta asuinpaikalta on löytynyt
saviastian palanen, joka on suunnilleen ajalta 3000 eaa.

Kettula on vanha sukutila, joka on siirretty nykyiselle pai-
kalleen kyläryhmästä isojoan yhteydessä 1800-luvun alku-
puolella. Se sijaitsee tienristeyksessä, peltojen reunassa,
lähellä Arrajärven rantaa. Tilakeskuksen rakennukset ovat
tien molemmin puolin.

Korkealla poikkipäädellä varustettu puinen pääraken-
nus on vuodelta 1921, kookas, navetan, sikalan ja tallin
käsittävä karjasuoja on rakennettu kivistä ja sementti-
tiilistä vuonna 1930. Sen on suunnitellut Viljo Mäkinen.
Sementtitiili oli tuon ajan uusi rakennusmateriaali, jolla
korvattiin puu ja kivi.

Rakennukset ja ympäröivä maisema ovat säilyneet hyvin
rakennusajankohtansa asussa.

69 METSÄKYLÄN KOULU

Metsäkylän koulu eli Helkala valmistui viimeisenä Nastolan kunnan ennen sotia toteutetuista kouluista. Sen rakentamista hankaloitti pitkällinen riita Järvisen kylän ja Metsäkylän välisestä koulupiirijaosta, josta saatiin sopu vuonna 1922. Metsäkylän koulu pääsi tällöin aloittamaan vuokratiloissa, ja väliaikaistiloissa toimittiin monista koulutalohankkeista huolimatta toistakymmentä vuotta. Piinallisen viivyttelyn päätti lopulta Korkein hallinto-oikeus, joka velvoitti kunnan rakentamaan koulun.

Metsäkylän koulu valmistui syksyksi 1937 lahtelaisen rakennusmestarin A. W. Niemisen piirustuksin. Koululle ei enää varattu maata ja tiloja opettajan peltotilkkua ja navettaa silmällä pitäen, vaan ajan katsottiin muuttuneen siten, että rahapalkka riittää. Koulu rakennettiin poikkeuksellisesti tiilestä.

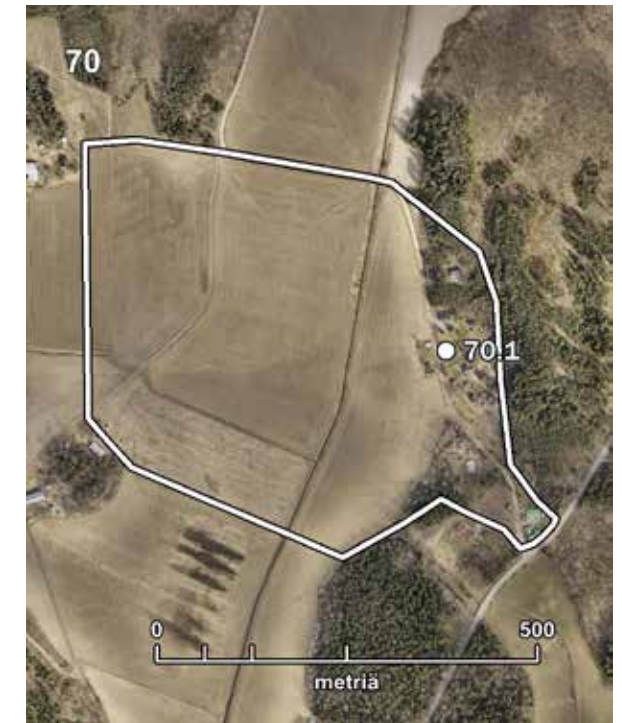
Koulu on varsin yksinkertainen, klassistisävyinen rakennus, jonka tyyppi- ja pieniruuutiset ikkunat ja katokselisin kuistein varustetut sisäänkäynnit ovat säilyneet hyvin.

Metsäkylän koulu oli valmistuessaan ylivoimaisesti pienin Nastolan kouluista. Vuonna 1937 siinä oli ainoastaan 22 oppilasta. Vuonna 1957 koulua laajennettiin opettajien asunosiivellä. Laajennuksen suunnittelija on todennäköisesti lahtelainen arkkitehti Tauno Niemioja.

Metsäkylän koulu toimii nykyisin kylätalona.

70 METSÄKYLÄN MEIJERIN YMPÄRISTÖ

Maaherra määräsi vuonna 1917 Immilään toimitettavaksi uusjaon. Jako toteutettiin vuoteen 1933 mennessä, ja paljolti sen seurauksena Immilän takamaalle syntyi uusi kylä, Metsäkylä.

Vuonna 1927 Metsäkylään perustettiin meijeri, joka oli Nastolan ainoa lajissaan. Liikemiehet Karl Lönn, Aarne Rinne ja Kaarlo Rinne olivat ilmeisesti yrityksen perustajat, mutta omistajat vaihtuivat tiuhaan, ja meijeri ajautui taloudellisiin vaikeuksiin ja pakkohuutokaappoihin. 1930-luvulla meijeritoimintaa alkoi harjoittaa Sveitsistä Suomeen tullut juustomestari Karl Stucki, joka valmisti kesällä neljää juustoa, talvella yhtä laatua. Juustonvalmistuksen oheistuotteena syntyi runsaasti heraa, ja Stucki piti myös sikalaa, jonka tarpeisiin hera käytettiin.

Stucki rakensi sikalan kahdessa vaiheessa, vuosina 1939 ja 1948. Parhaimmillaan sikalassa oli 1500 sikaa. Rakennus paloi 1960- ja 1970-luvun taiteessa. Sen paikalle tehtiin vuonna 1996 ateljee, joka on kuvataiteilija Riitta Stuckin käytössä. Vuonna 1956 rakennettiin uusi meijeri, joka on sittemmin purettu. Meijerin asuinrakennus on alun perin rakennettu 1928, ja sitä on laajennettu vuonna 1945. Työväen asuinrakennus on purettu. Pihapiirin huvimajassa on meijerin tuhatlitrainen juustokattila. Se toimii saunan vieressä uima-altaana.

Kylän kauppa oli meijerin ohella Metsäkylän moottori. Sen lopetettua toimintansa on kyläkin hiljennyt.

Lähiseudun maatiloilla on melko yhtenäistä 1900-luvun alkupuolen rakennuskantaa.

71 IMMILÄN KYLÄ JA ARRAJOEN KARTANOALUE

- 71.1 Niemenkulma
- 71.2 Aleskylä
- 71.3 Joenkulma
- 71.4 Ylä-Immilä
- 71.5 Immilän myllymäki
- 71.6 Arrajoen kartanoalue
- 71.7 Koulumäki
- 71.8 Kiviojan torppa
- 71.9 Kotila
- 71.10 Miilumäki

71.5

71.6

Immilän kyläalue sijoittuu Ruuhijärven rantaan, Sylvöjärven laskevan Immilänjoen varrelle. Maakunnallisesti arvokas ympäristö on pienipiirteistä kumpuilevaa viljelymaisemaa, jota rajaavat metsäiset karut kallioselänteet. Ensimmäinen maininta Immilän kylästä on vuodelta 1445. Asutusta Immilässä on kuitenkin ollut todennäköisesti rautakaudelta saakka. Alueelta on tehty sekä kivikautisia että rautakautisia löytöjä, joista mainittakoon Ylä-Immilän Oijalan talon perustuksista löytnyt 1000-luvulle ajoitettu rahakätkö.

Keskiajan kiinteä kyläasutus keskittyi Ylä-Immilän, Aleskylän ja Kalkkolan ryhmäkyliin, joista Kalkkola sijoitui syrjemmälle omaksi kokonaisuudekseen. Eteläisempi Ylä-Immilä ja pohjoisempina sijaitseva Aleskylä sijoituivat samaan laajaan viljelymaisemaan, jossa kylät viljelivät omia vainioitaan. Molemmista kylistä kulkivat omat tielinjat Ylisen Viipurintien eteläisen ja pohjoisen linjauksen väliselle yhdistielle. Vuosina 1793–1802 Immilässä tehtiin isojako sekä 1917–1933 uusjako, jolloin ryhmäkylät hajosivat lopullisesti.

Ylä-Immilä sijaitsee vanhalla maisemallisesti merkittävällä kylämäellä. Kylän rakennuskanta on ajallisesti

kerroksellista. Vanhan ryhmäkylän tiloista ovat nykyisin jäljellä Oijalan ja Ali-Oijalan puutarhojen reunustamat talouskeskukset. Oijalan päärakennus on 1950-luvulta ja Ali-Oijalan 1900-luvun alusta. Pihapiireihin sijoittuvat myös vanhat aitat sekä karjasuoja.

Samaan peltomiljööseen Ylä-Immilän kanssa sijoittuvat Koulumäki ja Joenkulma. **Joenkulman** asutus on saanut alkunsa isojaossa, jossa Peltolan talo muutti paikalleen. Samoihin aikoihin jokirantaan ja Lietturimäen rinteille syntyi myös tilattomien pienimittakaavaista rakentamista. Joenkulman Keijumäellä (**Koulumäki**), maisemallisesti näkyvällä paikalla, sijaitsee Immilän vuonna 1900 valmistunut kansakoulu. Rakennusta on laajennettu 1930-luvulla. Koulutoiminta loppui 1969, jonka jälkeen rakennuksessa on ollut kesäsiirtola ja leiritoimintaa. Nykyisin rakennus on asuinkäytössä hoitokotina.

Immilän Aleskylä oli suurin vanhoista ryhmäkylästä. Nykyisin kylämäellä sijaitsevat enää Taarastin ja Äijälän talouskeskukset. 1900-luvun alkupuolelta peräisin olevat rakennukset näkyvät hyvin maantielle. Kyläalue oli aiemmin avoimen peltomaiseman keskellä, mutta nykyisin maisema on umpeutunut peltojen metsityksen myötä. Ruuhi-

71.10

järven rannassa on loma-asutusta. Vanhalta kylämäeltä koilliselle sijaitsee Taarastin kallioketo, joka on maakunnallisesti arvokas perinnebiotooppi. Kalliokedon alueelta on myös tehty rautakautisia löytöjä ja se on mahdollisesti rautakautinen hautapaikka.

Niemenkulman kylämäinen asutus Vähäniemen ja Hirtelahden välisellä peltoaukealla on perua isojaosta vuoden 1787 jälkeen. Etu-Niemen ja Taka-Niemen tilojen päärakennukset pihapiireineen ovat säilyneet vanhassa asussaan. Rakennuskanta on ajallisesti kerroksellista. Molemmissa pihapiireissä ovat säilyneet kaksikerroksiset luhtiaitat.

Muita mainittavia rakennuksia Immilän kylän alueelta ovat **Kiviojan torppa**, **Kotila** ja **Miilumäki**. Kiviojan torppa sijaitsee Aakalantien varrella ja edustaa 1800-luvun torppariasutusta. Pihapiirissä on säilynyt päärakennuksen lisäksi luhtiaitta. Immilän kylätien varressa sijaitsee Kotilan jugendvaikutteinen kaupparakennus vuodelta 1911. Tielle näkyy myös maamiesseurantalo, Miilumäki, joka on vuodelta 1939.

Immilänjoen myllyt mainitaan ensimmäisen kerran 1500-luvun puoliväliin myllyluettelossa. Mahdollisesti vanhimmat myllyt ovat peräisin keskialta. Immilänkoskessa on sijainnut Yläjuoksulla Immilän kylän ja Arrajoen myllyt sekä alakoskella Toivonon ja Uudenkylän myllyt. Immilän kylän yhteismylly on kunnostettu matkailukohteeksi ja alueella on kyläyhdistyksen toimintaa sekä kesäkahvila. Muut myllyt on purettu kiviperustuksia lukuun ottamatta. Immilän myllyrakennus on vuodelta 1901. Lisäksi pihapiirissä on aittaliiteri 1920-luvulta ja sauna 1900-luvun alkupuolelta. Immilänjoen pohjoispuolella on säilynyt kaksi myllärinasuntoa sekä sepän asunto. Arrajoen myllärinasunto 1920-luvulta sijaitsee joen eteläpuolella. Sen pihapiiriin kuuluu 1700-luvun yksinäisluhti sekä kellari ja sauna. Myllymäelle sijoittuu myös Mäkelän kauppa, jonka yleisilme on 1900-luvun alusta.

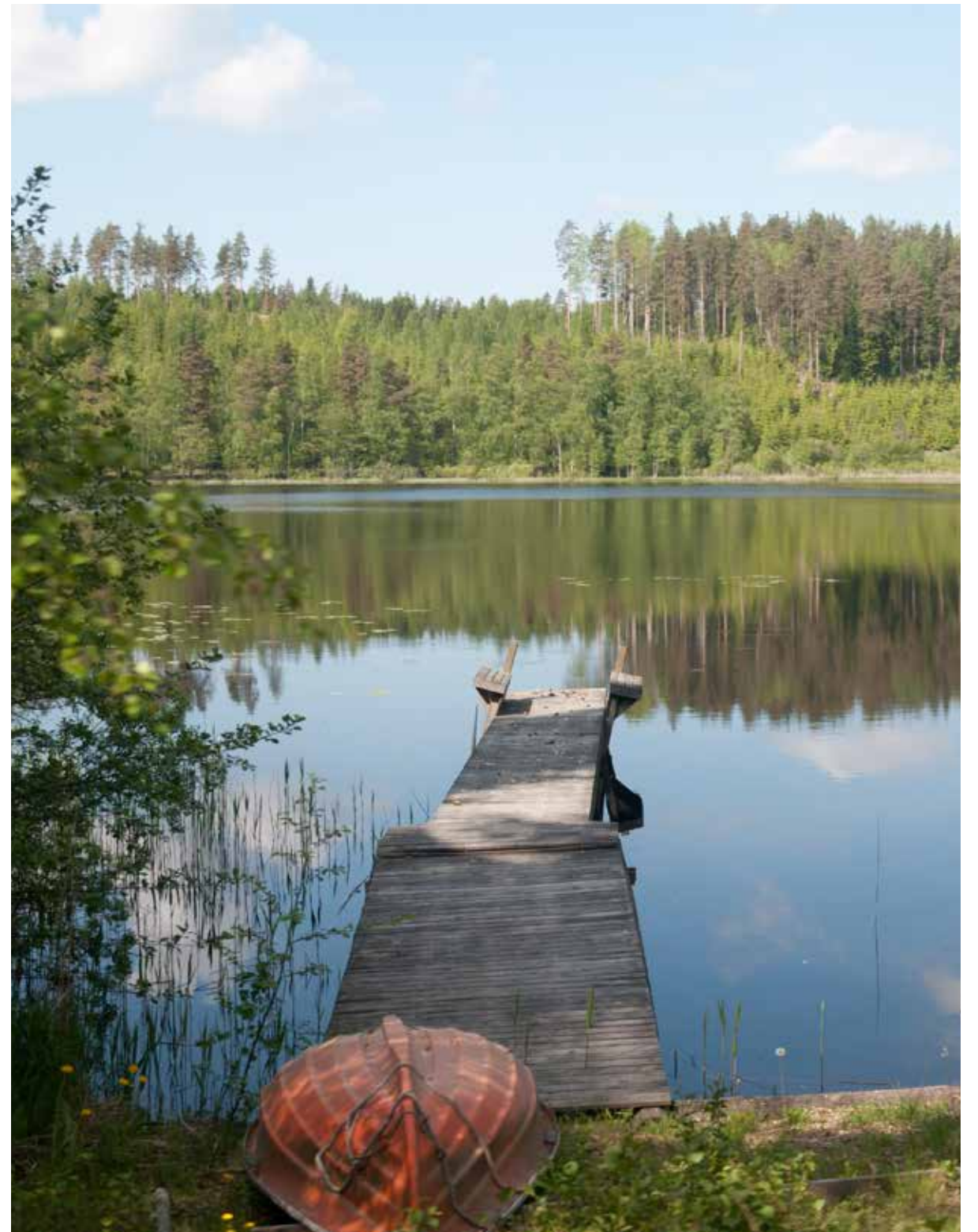
Immilänkoskessa pitkään jatkunutta teollista toimintaa tuo hyvin esiin alueen eri-ikäinen rakennuskanta ja raken-

nusten jäännökset. Myllytoiminnan lisäksi alueella on ollut muun muassa sahoja. Arrajoen saha toimi alueella 1700-luvulta 1950-luvulle. Vuonna 1904 Arrajoen mylly ja kartano saivat sähkövalot, kun myllyn yhteyteen rakennettiin Nastolan ensimmäinen sähkölaitos. Myös Immilän myllypiirillä oli sahatoimintaa 1920–1969. Nykyisin sahojen rakennukset ja toimintaan liittyneet uittorännit on purettu.

Arrajoen kartanon alue sijoittuu Sylvöjärven koillisrannalle, josta Arrajoki laskee Arrajärveen. Sen pohjoispuolella sijaitsee Arrajoen kylätontti. Arrajoen kylä itsenäistyi Immilästä 1560-luvulla. Kartano perustettiin vuonna 1651, jolloin se tunnettiin Jokelana. Kartanon päärakennus on tuhoutunut palossa vuonna 1948, ja nykyinen rakennus on rakennettu vanhan kivijalan päälle. Myös muita kartanon rakennuksia tuhoutui 1950-luvun tienoilla. Kartanoon liittyneistä rakennuksista nykyään ovat jäljellä aitta, kiviurvi, kaksi työväen asuinrakennusta, kivikellari ja manke-lihuone. Muut tallit ja talousrakennukset sekä vierastalo on purettu. Vanha makasiinirakennus on siirretty Anjalaan.

Kartanoon on aikoinaan liittynyt puutarha, joka on alun perin perustettu 1700-luvun lopulla. Päärakennukselle johtaa vielä nykyäänkin jalopuukujanne Heinolantieltä. 1830-luvulla kartanon puistoa laajennettiin vähitellen Sylvöjärven rantaan asti. Arrajoen yli rakennettiin kävelysilta ja joen etelärannalle tehtiin klassinen ”temppele”. 1920-luvulla alue oli palautunut luonnonpuistoksi ja ainoastaan nimi ”temppeleimetsä” kertoi enää puiston historiasta. Puiston lisäksi kartanolla oli mittava puutarha, jossa viljeltiin hedelmiä, vihanneksia ja juureksia niin kasvihuoneissa kuin avomaallakin. Kartanopuisto puutarhoineen sijoittui pääosin joen ja päärakennuksen väliseen etelärinteeseen. Puutarhaviljelyä oli myös rakennuksen itäpuolella.

Immilän kylä ja Arrajoen kartanoalue on sekä valtakunnallisesti (RKY) että maakunnallisesti (MARY) arvokas rakennettu kulttuuriympäristö (Immilän mylly, Immilänjoen ja Immilän myllymäen kulttuurimaisema). Lisäksi kohde on maakunnallisesti arvokas maisema-alue (Arrajoen kulttuurimaisema, Immilän kulttuurimaisema).

PYHÄNTAKA – 40

72 MÄKELÄN RATASILTA

Rautatieyhteys Nastolan kautta oli valtion viranomaisten suunnitelmissa erilaisin linjauksin jo 1800-luvun lopussa. Kesti aina vuoteen 1909 ennen kuin asia saatiin eduskunnan päätökseen ja vuoteen 1927 ennen kuin suunnitelmia voitiin alkaa laatia. Ratasuunnitelma valmistui kesällä 1928. Tuolloin valtionrautatiet ja oikeusministeriön vankeinhoitoasiainosasto laativat lisäksi sopimuksen, jonka mukaan ratatyöt teetetään vangeilla lukuun ottamatta joitakin Lahden pään alkukilometrejä ja Heinolan pään loppukilometrejä.

Lahden ja Heinolan välinen 37,7 kilometrin mittainen rautatie rakennettiin 1928-1932. Sen varrelle tehtiin kuusi ratasiltaa, joista suurin on Jyrängönvirran ylittävä mahtava silta Heinolan kaupunkiin saavuttaessa.

Mäkelän silta rakennettiin valuraudasta eli rakennusräksestä, kuten rautatierakennusta koskevat kansainväliset sopimukset rakennusainetta määräsivät kutsuttavan. Maatuet ovat sementillä muurattua graniittia. Se edustaa valtionrautateiden yleistä, vuosisadan vaihteessa vakiintunutta rautatiesiltojen rakennustapaa. Vuodesta 1926 valtionrautatiet laati siltojaan varten tyyppiirustuksia.

Pyhäntäälle johtava Vanajanraitti kulkee radan ali. Mäkelän rautatiesilta sijaitsee lakkautetun Mäkelän aseman eteläpuolella ja toimii porttina kyläalueelle.

73 MÄKELÄN PYSÄKKI JA KAUPPA

73.1 Mäkelän pysäkki
73.2 Kauppa

Rautatieyhteyttä Nastolan kautta suunniteltiin eri muodoissaan 1800-luvun lopulta lähtien. Esitetyt linjaukset herättivät nastolalaisissa ristiriitaisia tunteita, koska joltakulta oli menossa parhaat pellot, joillakin paikoin oli taas merkittäviä koskiuomia. Nastolan tuolloiset väestökeskittymät puolsivat Heinolan ja Uudenkylän välistä linjausta. Autoliikenne ehti kiriä junien rinnalle 1900-luvun alkupuolella, ja kysymys radan tarpeellisuudesta nousi esin. Vuosikymmenten suunnittelun jälkeen päädyttiin Heinolan ja Lahden väliseen rautatiehen. Eduskunta päätti radasta vuonna 1909. Viimeinen määrärahaäänestys päättyi äärimmäiseen lopputulokseen, yhden äänen enemmistöön radan puolesta.

Rata valmistui vuonna 1932. Sen varrella oli Nastolan osuudella Ahtialan ja **Mäkelän pysäkit** sekä Seestan laiturivaihe. Rakennustöissä käytettiin vankeja, ja rataa varten perustettiin Ahtialaan, Mäkelään ja Vierumäelle vankilayksiköt yli 400 vangille.

Rakennukset suunniteltiin Valtionrautateiden huone- ja rakennustoimistossa. Suunnitelmat on allekirjoittanut Valtionrautateiden arkkitehti Thure Hellström. Kaikista radanvarren asemista tuli osapuilleen samanlaisia. Päärakennusaineena oli puu, suomalainen materiaali, koska se oli edullista ja rakennuksiin saatiin näin perinteisen kansanarkkitehtuurin leimaa. Asemien haluttiin toisaalta sopeutuvan maisemaan, toisaalta niiden oli erotuttava tienoon muusta rakennuskannasta. Rakennusten tuli olla kestäviä sekä teknisesti ja arkkitehtuuriltaan korkeatasoisia ja esimerkillisiä, sillä ne toimivat myös rakentamisen malleina maaseudulla.

Rakennukset on sijoitettu suoran raitin varrelle, joka on reunustettu alkupäästään jalokuusin, jotka merkitsivät aseman maaseutumaisemaan. Raitin loppupäässä on koivukuja. Itse asemarakennus on kooltaan suurin. Se sisälsi asematoiminnot ja asemapäällikön asunnon. Raitilla on lisäksi ratavartijan talo, pikkuruinen sauna, kivikelkari, kaksi liiteriä, puusee ja kaivo. Asema ja asuintalo ovat radan puolella, talousrakennukset raitin toisella puolella rakennusten hierarkian mukaisesti.

Lahden ja Heinolan välinen rautatie avattiin syyskuussa 1932 suurin juhllisuuksin. Presidentti Pehr Evind Svinhufvud ja rouva Ellen Svinhufvud ajoivat juhlanjuna radan päästä päähän. Radan varrella oli runsaasti väkeä. Mäkelän asema tuli tarpeeseen: ennen toista maailmansotaa sen lähtijä- ja tulijamäärä oli vuosittain yli viisi tuhatta. Sen jälkeen matkustajat vähenivät, ja henkilöliikenne loppui 1968 ja tavaraliikenne 1971.

Asemarakennus, rautatieläisten asuinrakennus ja talousrakennukset ovat säilyneet hyvin, samoin jalokuusi- ja koivukuja.

Mäkelän pysäkki sai nimensä läheiseltä Seestan kartanon torpalta, jonka läheisyyteen asema rakennettiin.

Maantien ja asemalle kääntyvän paikallistien risteyksessä on 1900-luvun alusta peräisin oleva **postitalo**, joka asemarakennusten tavoin on nykyisin yksityisessä omistuksessa ja asuinkäytössä.

74 HARJULA

Puolisentoista kilometriä Mäkelän asemalta pohjoiseen vievää vanhaa Lahden ja Heinolan välistä maantietä, nykyistä Mäkeläntietä sijaitsee Harjulan tila. Vanhat lehtipuut ja puutarha ympäröivät tilakeskusta, jonka päärakennus on valmistunut 1910-luvulla. Sitä on myöhemmin korjattu. Tiilinen navetta on vuodelta 1932. Se on alun perin käsittänyt eläinsuojien lisäksi myös saunan.

Harjulan tila muodostaa viehättävän kokonaisuuden pienen peltoaukean kupeessa.

75 HAIKULA

Haikula on siirtotila Käkisalmen maalaiskunnan Yläpuustin kylästä. Tammien ympäröimä talouskeskus sijaitsee viljelysten keskellä uuden ja vanhan Heinolantien risteyksessä.

Hirsinen päärakennus on vuodelta 1939 ja korjattu perusteellisesti 1953, rapattu betoninen navetta on rakennettu 1963. Pihapiirissä on lisäksi muun muassa 1760-luvulta peräisin oleva aitta.

76 VANAJANRAITTI

76.1 Kylä-Ainikkala

Vanajanraitti seurailee väljästi Kivijärven koillisnurkan rantamaisia peltoaukeiden ja metsälaikkujen keskellä.

Vanaja mainitaan käräjäpöytäkirjoissa vuonna 1479, jolloin Matti Antinpoika esiintyi Vanajan edustajana Uudenkylän käräjillä. Hämeen vanhin maakirja on vuodelta 1539, ja siinä kerrotaan Vanajassa olleen kaksi savua eli taloa, kummatkin pieniä. Vuosisadan puolivälissä savuluku kasvoi hieman mutta pysytteli seuraavat pari sataa vuotta suunnilleen samana. 1700-luvun lopulla talomäärä kasvoi seitsemään, 1800-luvun puolivälissä kymmeneen. Kylän taloista tunnetaan 1700-luvulta nimeltä Ukkola ja Kossila, 1800-luvulta lisäksi Ainikkala.

Kuninkaankartastossa 1700- ja 1800-luvun vaihteessa Vanajan kylä (Wania by) näkyy pienenä ryhmäkylänä järvenlahdelman rannalla, Kylänsaaren suojassa, Yliseltä Viipurintieltä eroavan maantien varrella. Kaikki kylän talot olivat 1700-luvun lopussa kruunun omistuksessa.

Isojako toimitettiin Vanajassa vuonna 1791. Se sujui sovussa eikä juuri muuttanut kylärakennetta. Yhden talon oli muutettava, mutta ei kauas vanhasta taloryhmästä. Vuonna 1894 vanajalaiset pääsivät yhteisymmärryksen isonjaon täydennysperiaatteista. Kylässä oli seitsemän taloa, lähes kaikki vanhalla kylämäellä. Kaksi taloa muutti nyt muualle. 1900-luvun alkuvuosina kylään tuli myös torppia.

Nykyinen Vanajanraitti on vuosisatoja vanha maantie. Sen varrella on nyt harvakseltaan taloja, osittain vanhoja, hyvin säilyneitä pihapiirejä, osittain uusia. **Kylä-Ainikkalan** tilakeskus edustaa Vanajan vanhimpia asutuserrostumia. Nykyinen hirsinen, harvinaisen kookkaalla poikkipäädellä varustettu päärakennus on vuodelta 1926.

77 KIVIJÄRVEN KOULUN YMPÄRISTÖ

77.1 Pyhäntään koulu
77.2 Pyhäntään lava

PYHÄNTAAN ELI KIVIJÄRVEN KOULU

Pyhäntään koulu perustettiin vuonna 1919, aikana, jolloin yksityiset, lähinnä kartanoiden ja koulupiirin perustamat koulut tulivat Nastolan kunnan omistukseen. Nastolan kansakoululaitos laajeni näinä vuosina lukuisilla uusilla kouluilla. Kunta perusti koulutuksen kehittämistä varten vuonna 1919 erityisen valiokunnan sekä kaksi vuotta myöhemmin komitean, joiden työn tuloksena saatiin muun muassa koulujen ohjesääntö ja piirijako.

Pyhäntään koulu sijaitsee korkealla mäellä, kuten valtion ohjeet edellyttivät. Jo alkuaan kunnanisät mainostivat sekä rakennusta että paikkaa erityisen kauniiksi.

Vinkkelin muotoinen koulutalo käsitti opetustilat ja opettajan asunnon. Valtio pyrki 1900-luvun alussa vahvasti ohjaamaan koulujen toiminnallista, hygieenistä ja esteettistä laatua, ja tässä tarkoituksessa laadittiin eräitä tyyppi- ja piirustuskokoelmia. Pyhäntään koulu ei vaikuta rakennetun ainakaan suoraan minkään tyylin pohjalta, vaan on kenties paikallinen sovellus. Koulun piirustukset on allekirjoittanut rakennusmestari A. W. Nieminen vuonna 1918.

Koulurakennuksen ikkunat on uusittu vuonna 1960. Taloa laajennettiin koilliseen päin vuonna 1978. Lisäosaan rakennettiin muun muassa pukuhuoneet, sauna ja yksi opetustila.

Vuonna 1998 Pyhäntään ja Seestan koulut yhdistettiin ja Pyhäntään koulu nimettiin Kivijärven kouluksi.

Aika ei ole kohdellut vanhaa koulurakennusta suopeasti, mutta sen peruspiirteet ja hahmo ovat säilyneet hyvin.

KESÄMAJA ELI PYHÄNTAAN LAVA

Pyhäntään kylän tanssilavan rakennutti vuonna 1944 perustettu urheiluseura Nastolan Naseva. Seura käynnisti rauhan tultua sinnikkään, talkoohenkeen perustuvan rakennustoiminnan, jonka tuloksena saatiin muun muassa hyppymäkiä ja monia heitto- ja hyppypaikkoja. Vuonna 1945 valmistui oma kesämaja, jossa järjestetään edelleen lavatansseja. Ulkoasultaan vaatimaton lautaseinäinen lava on rakennettu pienelle männikköiselle mäelle.

78 EVATTU-JÄRVEN ETELÄOSA

78.1 Huovila
78.2 Jokela

Evattujärven eteläosa kuuluu Pyhäntään kylään. Laaja maisema pikkuteiden halkomine peltoineen on edustava ja hyvin säilynyt.

Alueen iäkkäimpiin rakennuksiin kuuluu **Huovilan talo**. Sukutila on peräisin vuodelta 1719. Ensimmäiset omistajat ovat Yrjö Jaakonpoika ja vaimonsa Kaisa, joiden hoidossa tila oli vuoteen 1726. Huovila ostettiin perinnöksi vuonna 1886. Tila siirrettiin isojaossa silloisesta kylätaajamasta nykyiselle paikalleen, oman metsäpalstansa päähän vuonna 1897. Nykyinen päärakennus on tuolta ajalta.

Alueen rakennuskantaa on uudistettu 1920- ja 1930-luvulla. Tuon ajan klassistishenkistä rakentamista edustaa muun muassa **Jokelan talo**. Jokela on vanha sukutila. Se siirrettiin nykyiselle paikalleen vuonna 1885. Päärakennus on vuodelta 1921, ja sitä on korjattu muun muassa vuonna 1961. Navetta on vuodelta 1913, korjattu vuonna 1946.

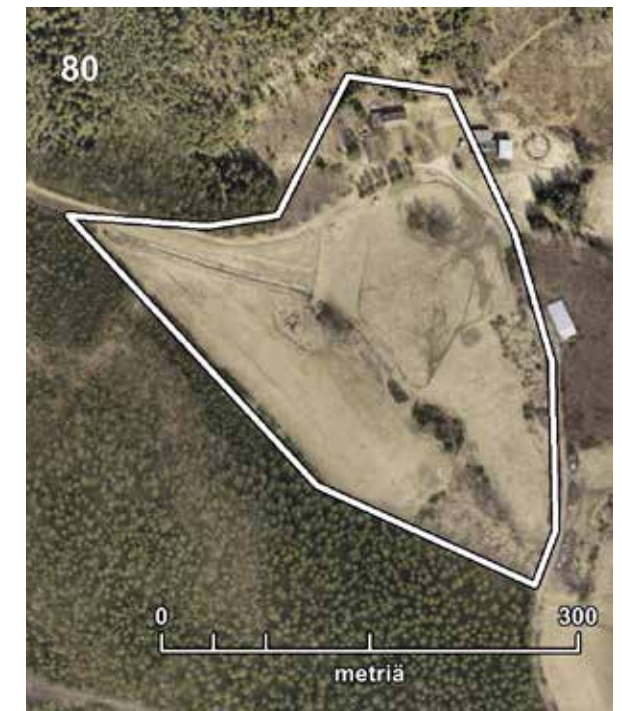
79 TERVALA

Evattujärven pohjoisranta on asutettu jo tuhansia vuosia. Tervalassa on Suomensjärven kulttuuria edustava kivikautinen asuinpaikka, ja sieltä on löytynyt myös kampakerami- sen ajan asutuksen jälkiä.

Tervalan tila sijaitsee koivikon keskellä Evattujärven pohjoisrannalla. Tervala on erotettu Ämmälä-nimisen sotilasvirkatalon maista. Tila tuli vuokralle 1884 ja itsenäistyi 1927. Hirsinen päärakennus on vuodelta 1918, tiilinen karjasuoja on rakennettu 1950. Lisäksi pihapiirissä on muun muassa viehättävä vanha saunarakennus.

80 HARJU

Harju on entinen Seestan kartanon torppa, jota Harjun suku on viljellyt 1840-luvulta. Tila itsenäistyi vuonna 1890, kun Erik Johan Forsberg osti sen Seestan isännältä ministerivaltiosihteerin Johan Casimir Ehrnroothilta. Forsberg-suku muutti nimensä Harjuksi vuonna 1935.

Talouksen keskus sijaitsee pienellä mäellä tuuhean kuusikon ja vanhojen tammien suojassa, peltojen äärellä. Nykyinen päärakennus on vuodelta 1928, lisäsiipi on vuodelta 1966. Talon alkuperäinen klassistinen tyyli on säilynyt hyvin. Luonnetta antaa kaunis lasikuisti portaikkoineen. Rakennuksen on suunnitellut Vaasan lääninarkkitehti Alfred Wilhelm Stenfors.

81 HOLMI

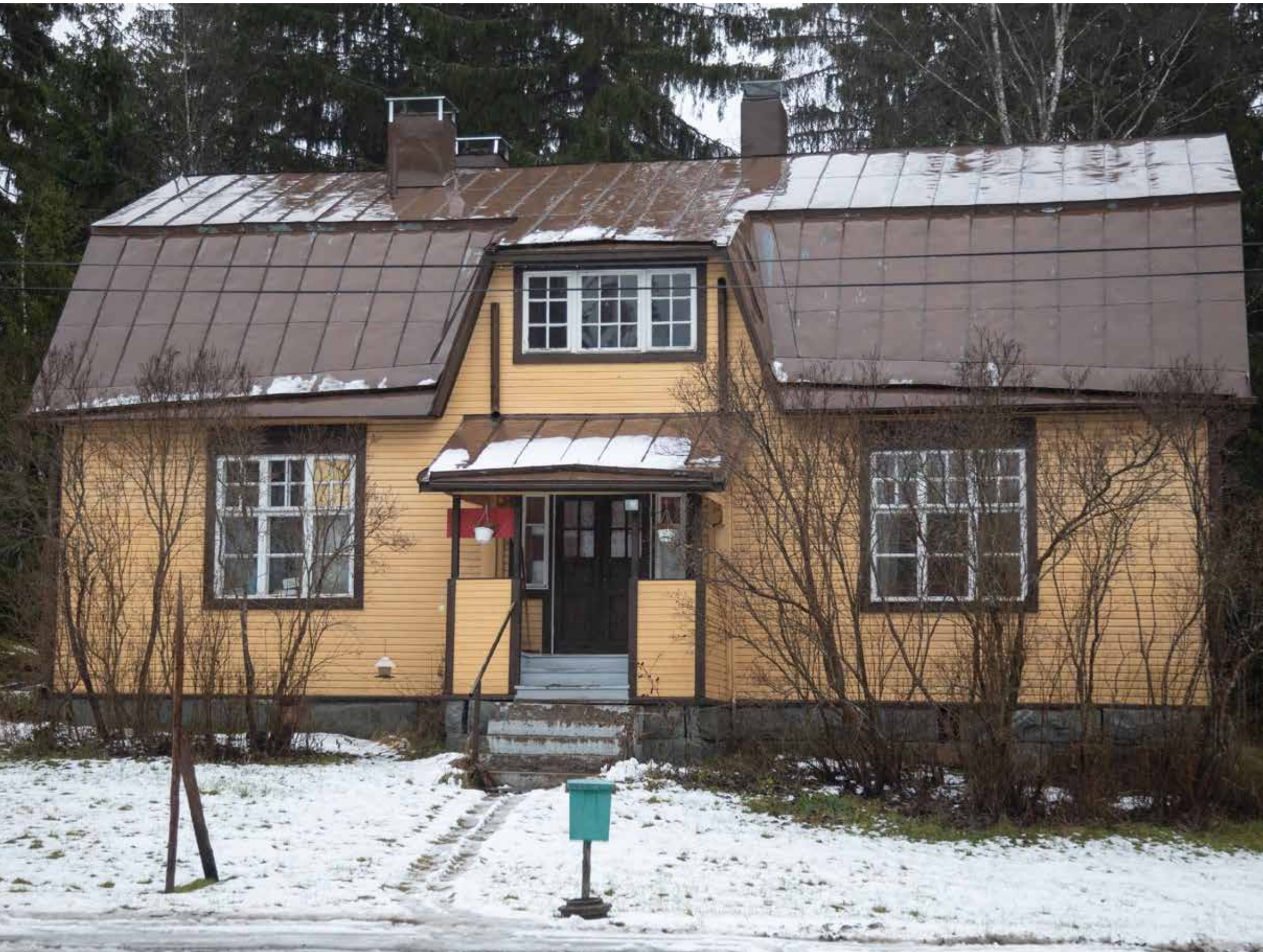

Motti eli Holmi kuuluu Pyhantaan Alasenjärven tienoille keskittyneeseen taloryhmään. Vuonna 1893 tehdyssä jaossa se jäi paikalleen. 1800-luvun lopulla tila oli toiminut Seestan kartanon sivutilana ja vuokrattuna, mutta 1890 vuokramies osti talon itselleen.

Peltojen vieressä, puutarhan keskellä, mäenrinteellä sijaitseva tilakeskus käsittää muun muassa päärakennuksen vuodelta 1910 sekä tallin, sikalan ja navetan sisältävän karjasuojan vuodelta 1912. Päärakennus on korjattu perusteellisesti sisältä 2000-luvun alussa.

Kookas päärakennus on poikkeuksellisen edustava sisäänvedettyine kuisteineen ja koristeellisine jugendvaihutteisine ikkunoineen. Rakennus on säilynyt hyvin.

82 SEPPÄLÄ

Seppälä on entinen Seestan torppa, jonka sijainti oli ratkottu 1700-luvun isojaossa. Vuonna 1890 Seestan isäntä, ministerivaltiosihteeri Casimir Ehrnrooth myi Seppälän lampuodeilleen. Seppälä on ollut saman suvun hallussa siitä pitäen.

Tilakeskus sijaitsee korkealla lehtevällä mäenkumpareella, lähellä Alasenjärven rantaa. Kookas hirsinen päärakennus on vuodelta 1921. Siinä on ajalleen tyyppillinen lyhyillä varustettu taitekatto ja pienehkö koristeellinen kuisti. Punatiilinen karjarakennus on vuodelta 1935. Karjanhoito on lopetettu vuonna 1974. Lisäksi pihapiirissä on muita vanhoja talousrakennuksia.

83 KIVISTÖ

Kivistö on vanha sukutila, jonka juuret ulottuvat vuoteen 1607. Tilakeskus on sijainnut nykyisellä paikallaan, maantien varrella, mäennyppylällä, 1860-luvulta asti. Pihassa on jäljellä vanhaa puutarhaa.

Kookkaalla umpikuistilla varustettu päärakennus on vuodelta 1903. Se on korjattu perusteellisesti vuonna 1946, jolloin se lienee saanut etulapteen leveän ikkunalyhdyn. Pihapiirissä on lisäksi sementtitiilinen karjasuoja vuodelta 1927, vanha kaksikerroksinen aitta sekä muita talousrakennuksia.

Karjatalous on lopetettu 1980-luvulla, eikä tilakeskusta enää asuta. Rakennuksia käytetään varastoina ja ne alkavat olla huonokuntoisia.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Immilän isojakokartta, Jokela, 1787. Kansallisarkisto.
Maanmittauslaitos, rakennus- ja kiinteistörekisteri.
Nastolan kunnan kaavakartta-aineisto, Maankäyttö ja aluehankkeet, arkisto, Lahti.
Nastolan kunnan rakennusvalvonnan arkisto (lupakuvat), Maankäyttö ja aluehankkeet, arkisto, Lahti.

INTERNET-LÄHTEET

Forsius, Arno. Tuberkuloosin hoito Suomessa. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/tubsuomi.html>
<https://kartta.lahti.fi/ims>
<http://nastolanaurinkolinna.fi/historia/>
Oijala, Matti 2015. "Nastolan vanhat myllyt". Maakunnan mainiot 1/2015. https://issuu.com/lahden_museot/docs/maakunnanmainiot1_2015
Venäläinen topografiakartta XIV. 1875. Kansallisarkiston digipalvelu. www.finna.fi/Record/narc.VAKKA-276259.KA_VAKKA-1120058.KA/HierarchyTree?recordID=narc.VAKKA-276259.KA_VAKKA-1120058.KA
www.kaarisilta.fi
www.kaivolaperinnetila.fi
www.koulurakennus.fi
[www.lahdenmuseot.fi / Päijät-Hämeen museomatka](http://www.lahdenmuseot.fi/Pajjat-Hameen_museomatka)
www.lehtimakigroup.fi
www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/terveys-ja-kunnanlaakarintalot-1940-1960-luvuilla.pdf
www.nastolannaseva.fi
www.rky.fi
www.villa-amaraada.fi

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Ala-Kurhila, Voitto 2009. Lapsuuteni Luhtaanmaa. Moniste.
Kumian paikannimiä ja asukkaita. Moniste 1999.
Marttila, Juha 2017. Kotiseutuni Nastola. Lahden ammattikorkeakoulun tekniikan alan opinnäytetyö.
Meriluoto, Markku Sakari 2013. Uudenkylän rakennuskulttuuri. Moniste.
Meriluoto, Markku Sakari – Oijala, Matti 2008. Uudenkylän harjuilta avautuu Sylvöjärven kulttuurimaisema-alue. Kertomus kotiseudusta. Moniste.
Mäkinen Niko 2019. Valokuva Ruuhijärven kyläkuusesta.
Mäkinen, Niko 2019. Lahden Ruuhijärven maisemaselvitys – maisema osana maankäytön suunnittelua. Helsingin yliopiston Maantieteen maisteriohjelman Pro gradu –tutkielma.
Oijala, Matti 2018. Nastolalaisten rakennusten suunnittelijoita. Sähköpostista otettu moniste.

SANOMALEHDET

Eerolainen, Hannele, "Villähteen koulussa puhaltavat suunnittelun uudet tuulet", Etelä-Suomen Sanomat 23.9.1985.
"Kanervan koulu harjassa huomenna perjantaina, Erstan koulun suuri lisärakennus lauantaina", Lahti 28.11.1957.
Karjalainen, Irja, "Vanhan ja uuden ajan kiperässä puristuksessa", Etelä-Suomen Sanomat 17.10.1973.
"Luhtaanpirtti on entinen kyläkoulu", Etelä-Suomen Sanomat 1.2.2014.
"Nastolan kouluolot paranevat: kaksi uutta koulua valmistuu", Lahti 24.7.1958.
"Nastolan kunnantalo vihittää sunnuntaina", Lahti 3.8.1963.
"Nastolan Seestan kartanoa esitetään suojeltavaksi", Etelä-Suomen Sanomat 18.2.1995.
"Nastolan terveystalon rakennuslupaa odotellaan", Lahti 4.2.1949.
"Nastolan urheilukeskuksen huoltorakennus harjassa", Etelä-Suomen Sanomat 28.2.1981.
"Nastolan Villähde", Lahti 8.6.1963.
Puttonen, Kalle, "Vanha omistaja osti Autokorin takaisin - halleissa runsaasti uusia yrityksiä", Etelä-Suomen Sanomat 16.1.2015.
"Uusi päärakennus harjaan Pajulahdessa", Etelä-Suomen Sanomat 28.1.1977.
"Villähteen kansakoulu viettää 50-vuotisjuhlaa", Etelä-Suomen Sanomat 10.10.1974.

TIETOJA ANTANEET

Ahonen, Harri, Helsinki. Haastattelu 12.9.2018.
Eloranta, Heikki. Haastattelu joulukuu 2019.
Holma, Kaija, kuluttajaneuvoja, Lahti. Haastattelu 14.11.2016.
Honkanen, Petri, Lahti. Haastattelu 16.12.2019.
Jaakonsaari, Maria, Nastola. Haastattelu 17.10.2018.
Kanerva, Leo, Lahti. Haastattelu 1.12.2016.
Kivistö, Risto ja Pirkko, Nastola. Haastattelut 12.9.2018 ja 18.9.2018.
Miilus, Hannu, Nastola. Haastattelu 1.10.2018.
Saario, Juhani, yrittäjä, Lahti. Haastattelu 11.11.2016.
Schnorpfeil, Sinikka, Nastola. Haastattelu 20.9.2018.
Oivo, Anja. Haastattelu joulukuu 2019.
Piispa, Keijo. Haastattelu 3.12.2019.
Piispa, Tuomo. Haastattelu 3.12.2019.
Rosberg, Tomi, rakennusarkkitehti, Lahti. Haastattelu 16.12.2019.
Rosti, Tarmo, Lahti. Haastattelu 16.12.2019.
Rusila, Yrjö. Haastattelu Leo Ahosen radio-ohjelmassa "Maaseutu vaurastuu" vuodelta 1961.
Savolainen, Marjatta, Lahti. Haastattelu 16.12.2019.
Sorakunnas, Elina, Helsinki. Haastattelu 27.9.2018.
Stucki, Riitta, Nastola. Haastattelu 5.10.2016.
Stucki, Risto, Nastola. Haastattelu 5.10.2016.
Tiira, Matti, Nastola. Haastattelu 5.12.2019.
Vesänen, Jukka, rakennusarkkitehti, Lahti. Haastattelu 28.11.2016.
Varjonen, Marko, Asukaspalaute 4.6.2019.
Vilkman, Kärkölä. Haastattelu 26.9.2018.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Aarrevaara, Eeva – Uronen, Carita – Vuorinen, Tapani 2006. Päijät-Hämeen maisemaselvitys. Lahti.
Ahlbäck, Ragna 1946. Gods och herresäten i Finland. Helsingfors.
Ahola, Teija Rakennusinventointi – Nastola. Hämeen ympäristökeskuksen moniste 101/2005. Hämeen ympäristökeskus, Nastolan kunta 2005.
Donner, Harry 1931. "Brev från Göran Magnus Sprengtporten till Sofia Glansenstierna". Genos 2/1931.
Dufva, Sari – Meriluoto, Markku – Oijala, Matti 2004. Sylvöjärven Sammalsilta – Uudenkylän luontoa. Nastola.
Forsius, Arno 1987. "Sveitsiläiset juustonvalmistajat Päijät-Hämeessä". Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja 1986. Toim. Heikki Mantere. Lahti.
Heikkilä, Markku 1992. Lahden seurakunnat ja uskonnollinen elämä. Lahden historia 2. Savonlinna.
Hovi, Antti 2000. Päijät-Hämeen perinnemaisemat. Hämeen ympäristökeskus. Hämeenlinna.
Iltanen, Jussi 2009. Radan varrella. Suomen rautatieliikennepaikat. Keuruu.
Jutikkala Eino – Nikander Gabriel 1945. Suomen kartanot ja suurtilat. Helsinki.
Jutikkala, Eino – Nikander, Gabriel 1945. Suomen kartanot ja suurtilat III. Helsinki.
Kettunen, Aslak – Hämäläinen, Erkki 2004. Tässä seison. Nastolan kirkko 200 vuotta. Lahti.
Korhonen, Paavo 1993. "Kuivamaidon synty ja kehityskaari". Kuivamaito 1952 – 1993. Lahti.
Kotiseutumme värikuvina. Nastola. Päätoim. Jan Södersved. Hämeenlinna 2007.
"Kuivamaito Oy:n konttorirakennus". Arkkitehti 8/1969.
Kuninkaan kartasto Suomesta 1776 – 1805. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1989.
Kuuden vuosikymmenen Luhta-linjat. S.I., s.a.
Kärkkäinen, Sinikka 2017. Selvitys Ylisen Viipurintien linjauksista Päijät-Hämeessä. Lahden kaupunginmuseo, Päijät-Hämeen maakuntamuseo. Lahti.
Laalo, Kalevi 1985. Muovikallen perintö. Upo Muoviteollisuudesta Uponoriksi 1965 – 1985. S.I.
Laalo, Kalevi s.a. Tehtaassa ja valtateilla. Juhlakirja Nastolan teollisuusryhmän 30-vuotistaipaleelta. S.I.
Lehtinen, Frans Ludvig 1937. "Sillat". Valtionrautatiet 1912-1937 II. Helsinki.
Lehtinen, Outi 2007. "Nastolan seurakunnan vaiheita". Kotiseutumme värikuvina. Nastola. Päätoim. Jan Södersved. Hämeenlinna.
Liikuntaympäristöt kulttuuriperintönä – opas arviointiin. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 170. Toim. Teijo Pyykkönen. Tampere 2013.
Lilius, Henrik 1982. Suomalaisen koulutalon arkkitehtuurihistoriaa. Kehityslinjoiden tarkastelua keskiajalta itsenäisyyden ajan alkuun. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 83. Toim. Lars Pettersson. Vammala.
Lindberg, Carolus 1935. Finlands kyrkor. Helsingfors.

Lounatvuori, Irma 2001. "Sotilaan lepo. Kolme upseeria puistosuunnittelijana". Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. Päätoim. Maunu Häyrynen. Helsinki.

Mäkelä, Anneli 1976. Nastolan historia. Talonhaltijaluettelo. Jyväskylä.

Mäkelä, Anneli 1979. Nastolan historia I. Jyväskylä.

Mäkelä, Anneli 1982. Nastolan historia II. Jyväskylä.

Mäkelä, Anneli 1991. Nastolan historia III. Jyväskylä.

Mäkinen, Matti K. "Kuivamaito Oy maitojauhetehtas". Arkkitehti 5/1976.

Mälkölä mielessä – tarinoita kylästä ja sen asukkaista. Mälkölän kylätoimikunta. Toim. Tuula Pekonen. Helsinki 2019.

Nastola – teollistuva maalaiskunta. Lahti 1970.

Niskanen, Riitta 2012. Selvitys Lahden sodanjälkeisestä rakennusperinnöstä. Lahden historiallisen museon julkaisuja 3. Helsinki.

Niskanen, Riitta 2009. "Unto Ojonen, arkkitehti". Koivun ja tähden alla. Unto Ojonen, lahtelainen arkkitehti. Lahti.

Nygrén, Helge 1979. Pajulahti. Helsinki.

Oijala, Matti 2010. "Huviloiden vaiheita Nastolassa". Huvilaelämää Päijät-Hämeessä. Päijät-Hämeen tutkimusseuran vuosikirja 2010. Toim. Matti Oijala, Birgitta Stjernvall-Järvi, Riitta Niskanen ja Ossi Nummela. Hämeenlinna.

Oijala, Matti 1999. Immilän myllymäki. Saarijärvi.

Paavilainen, Marko 2015. Sanasta tekoihin, vuosisata kirkollista elämää Lahdessa. Porvoo.

Päijät-Hämeen seurantalot. Lahden museolautakunta. Selvityksiä ja kannanottoja XXVI/1985. Lahti 1986.

Riikonen, Tomi 2005. Toivonojan kartanon historia. Keuruu.

Rosenberg, Antti 1974. "Elinkeinot nälkävuosista toiseen maailmansotaan". Hämeen historia IV:2 noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Hämeen Heimoliitto. Hämeenlinna.

Sarvas, Anja 1979. "Nastolan esihistoria". Mäkelä, Anneli 1979. Nastolan historia I. Jyväskylä.

Savonen, Severi 1957. Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys 1907–1957. Helsinki.

Suomen maatilat. Tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista. II osa, Hämeen lääni. Porvoo 1931.

Suomenmaa V. Lieksa – Närpiö. Toim. Hannu Tarmio, Pentti Papunen ja Kalevi Korpela. Porvoo 1973.

Suuri maatilakirja V Hämeen lääni. Kuopio 1964.

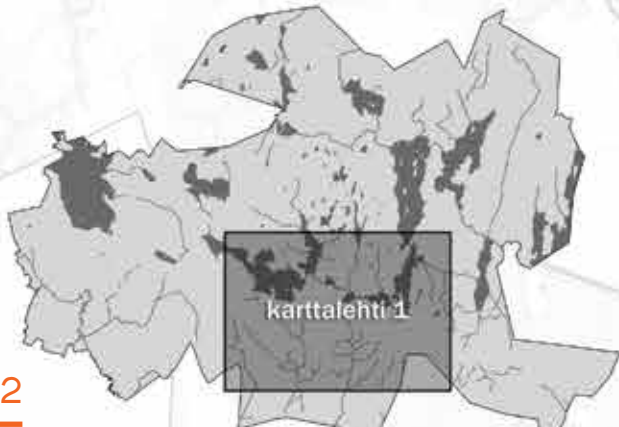
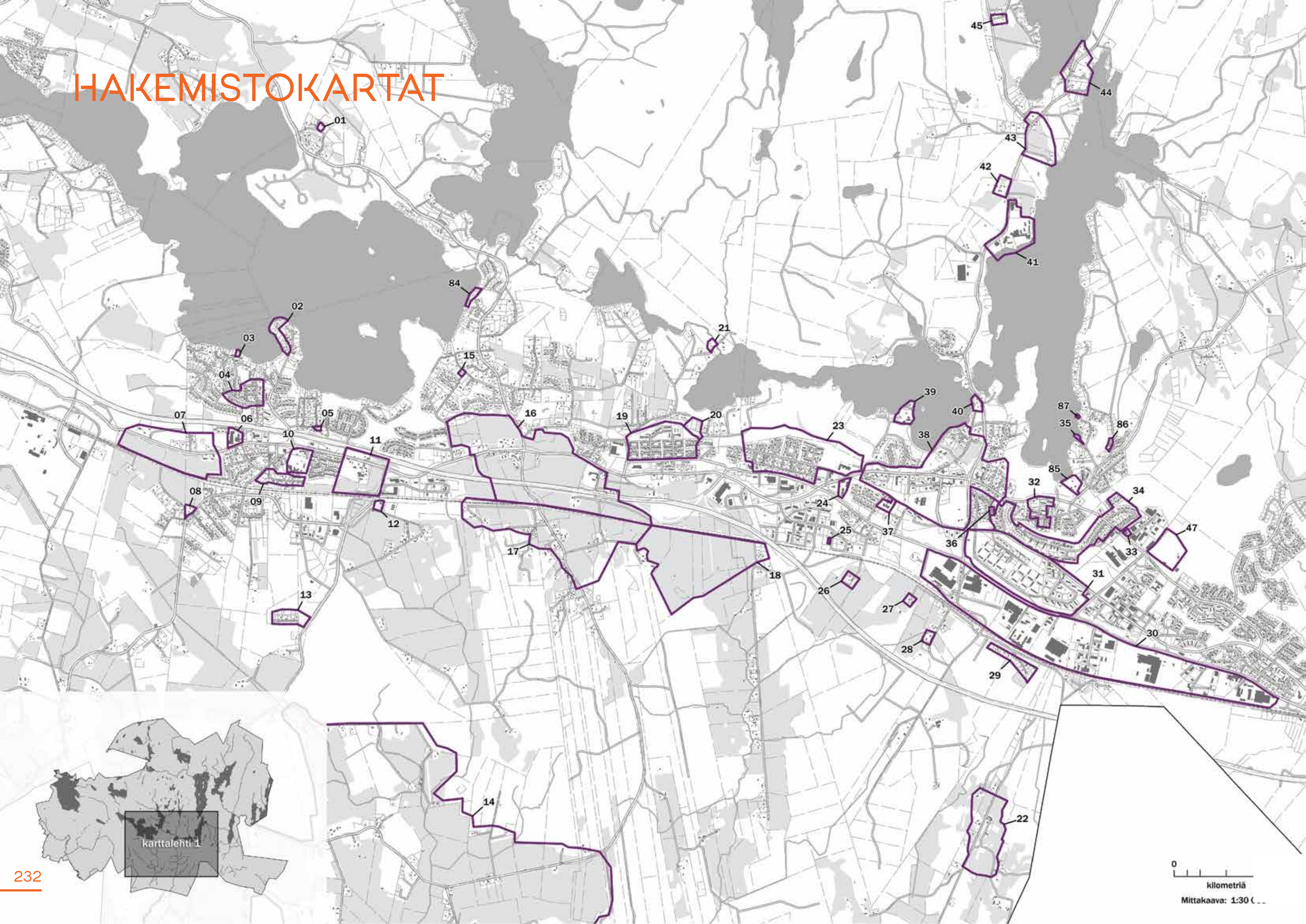
Tiainen, Teemu – Takala, Hannu 2014. Uudenkylän osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi. Lahti.

Vihola, Teppo 1996. Lahden historia 3. Lahden talouselämän historia. Jyväskylä.

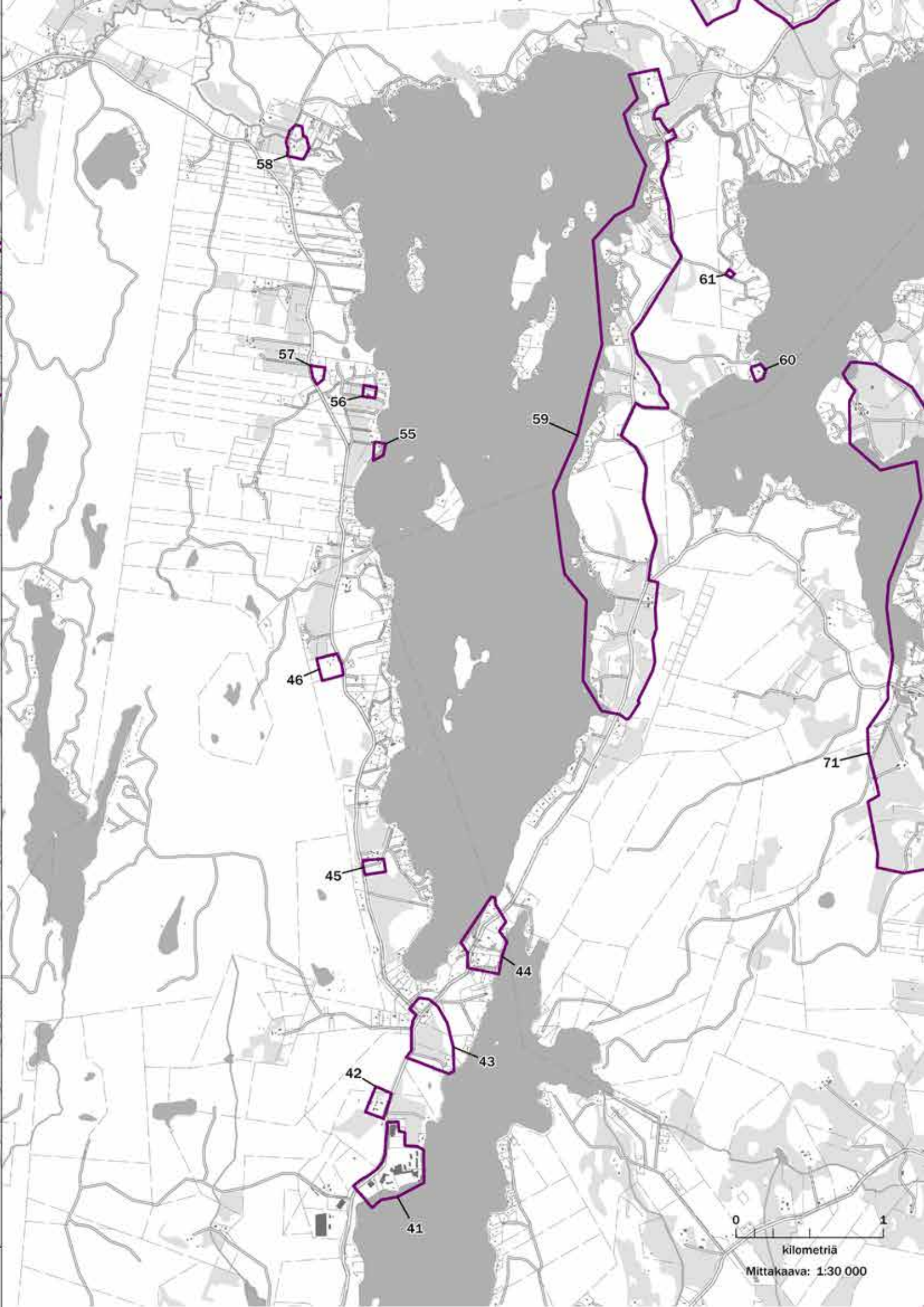
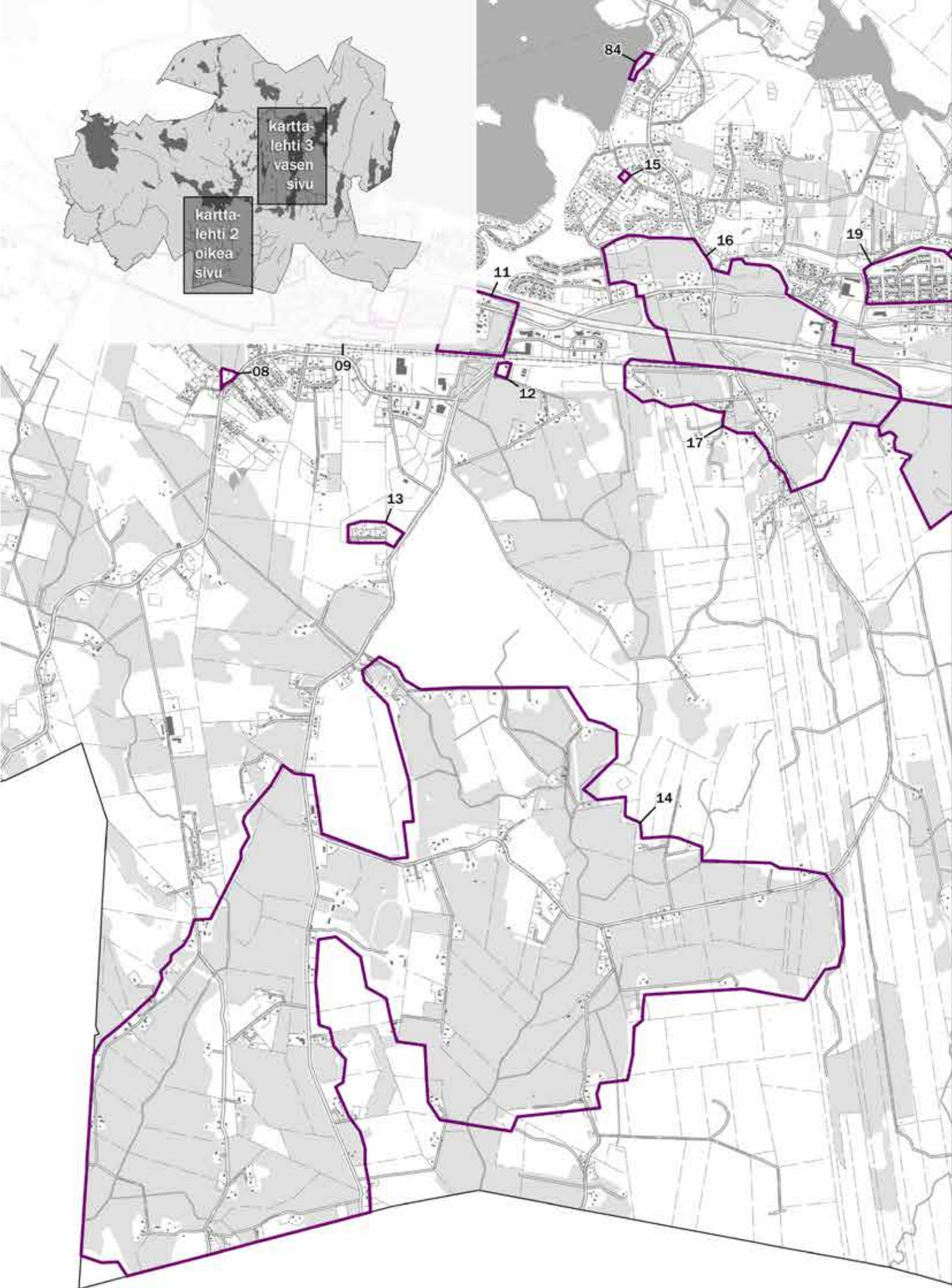
Viluksela, Martti 1937. "Uudet radat". Valtionrautatiet 1912-1937 II. Helsinki.

Wager, Henrik 2006. Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö. Päijät-Hämeen liitto A159. S.I.

HAKEMISTOKARTTAT

0
kilometriä
Mittakaava: 1:30 000

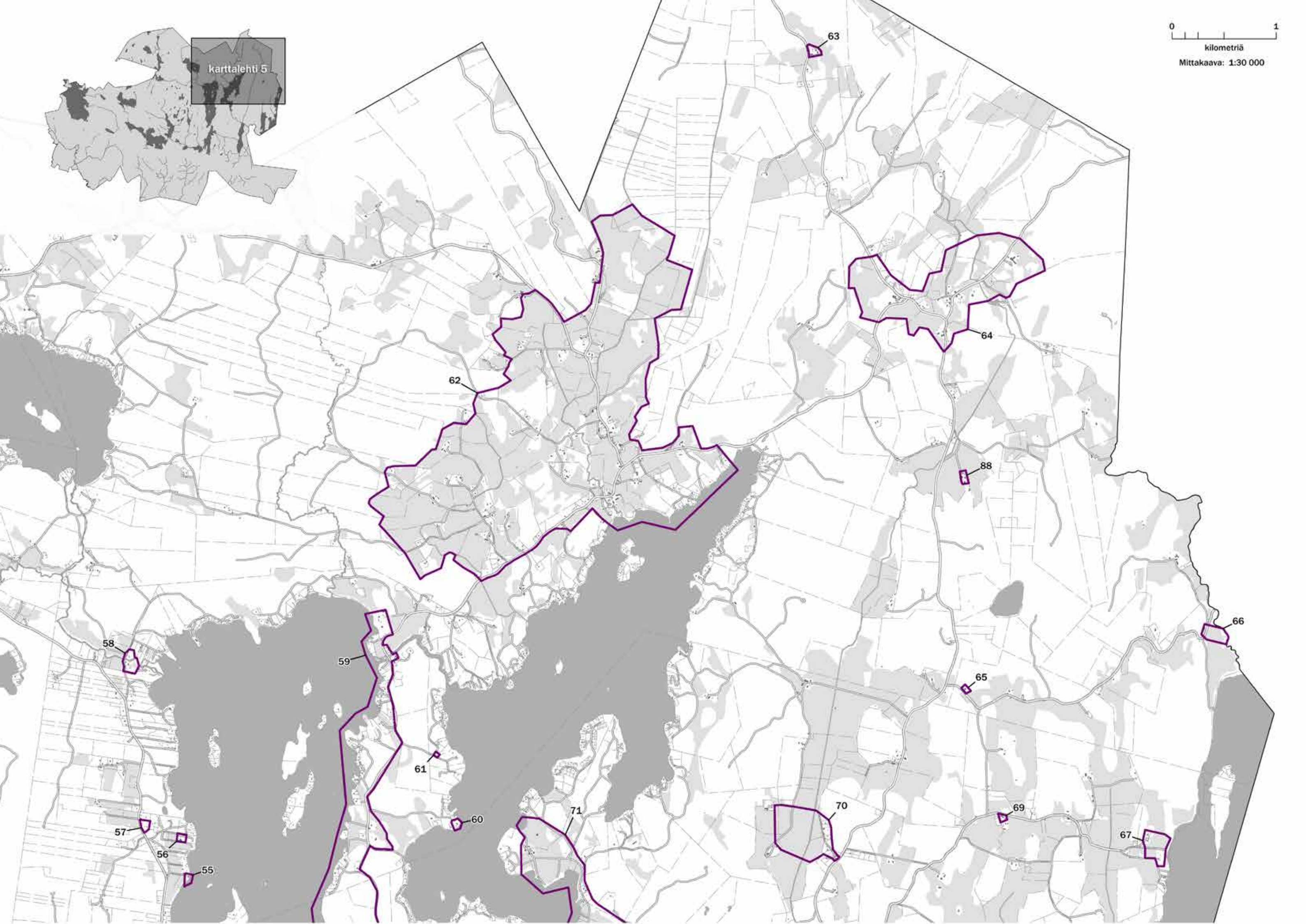
0 1
kilometriä
Mittakaava: 1:30 000

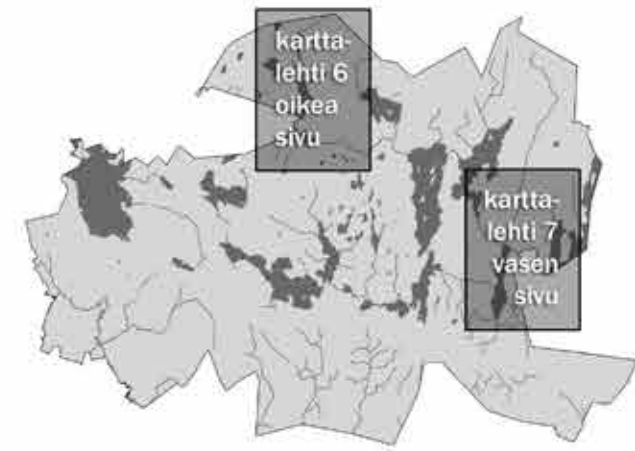
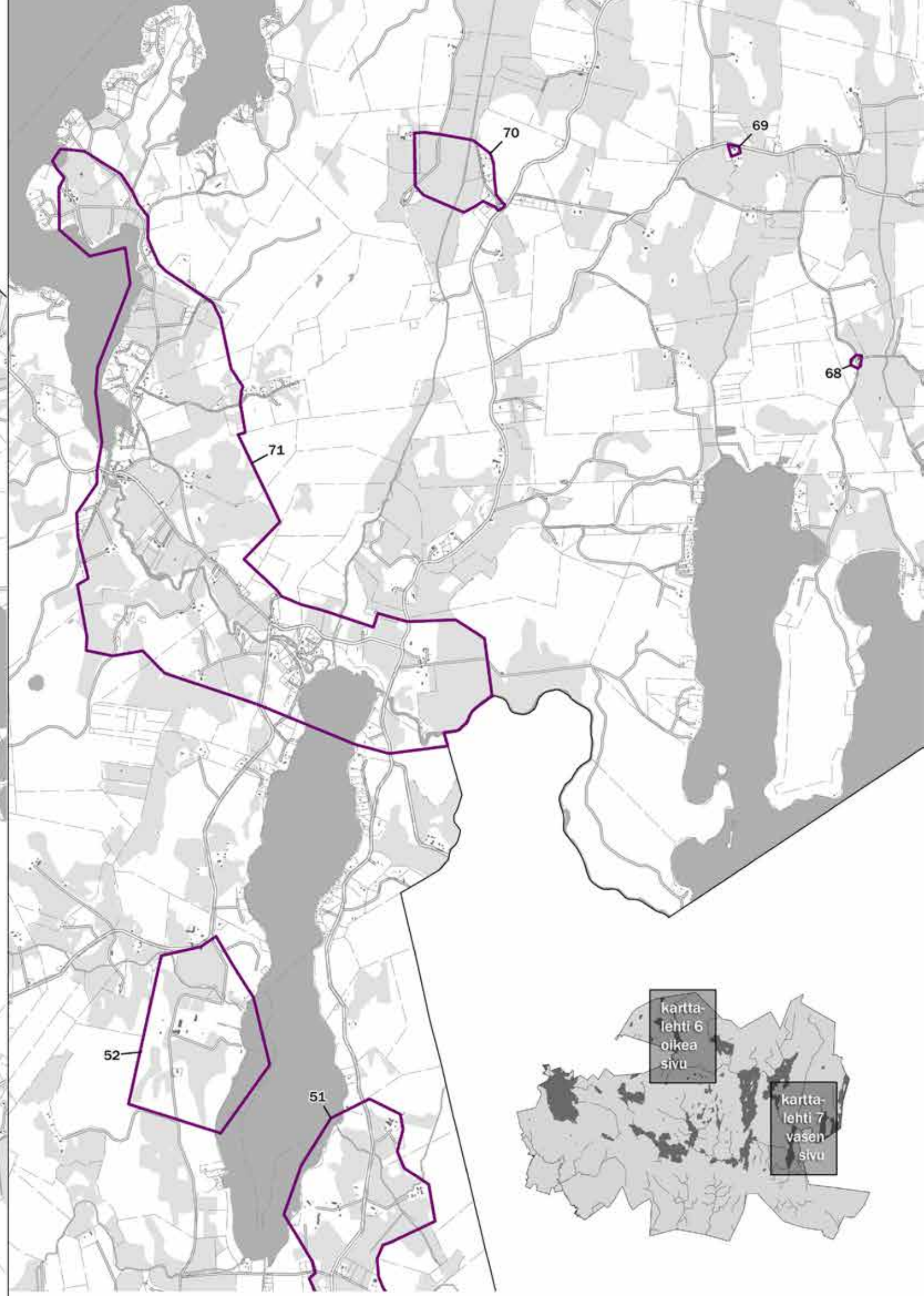
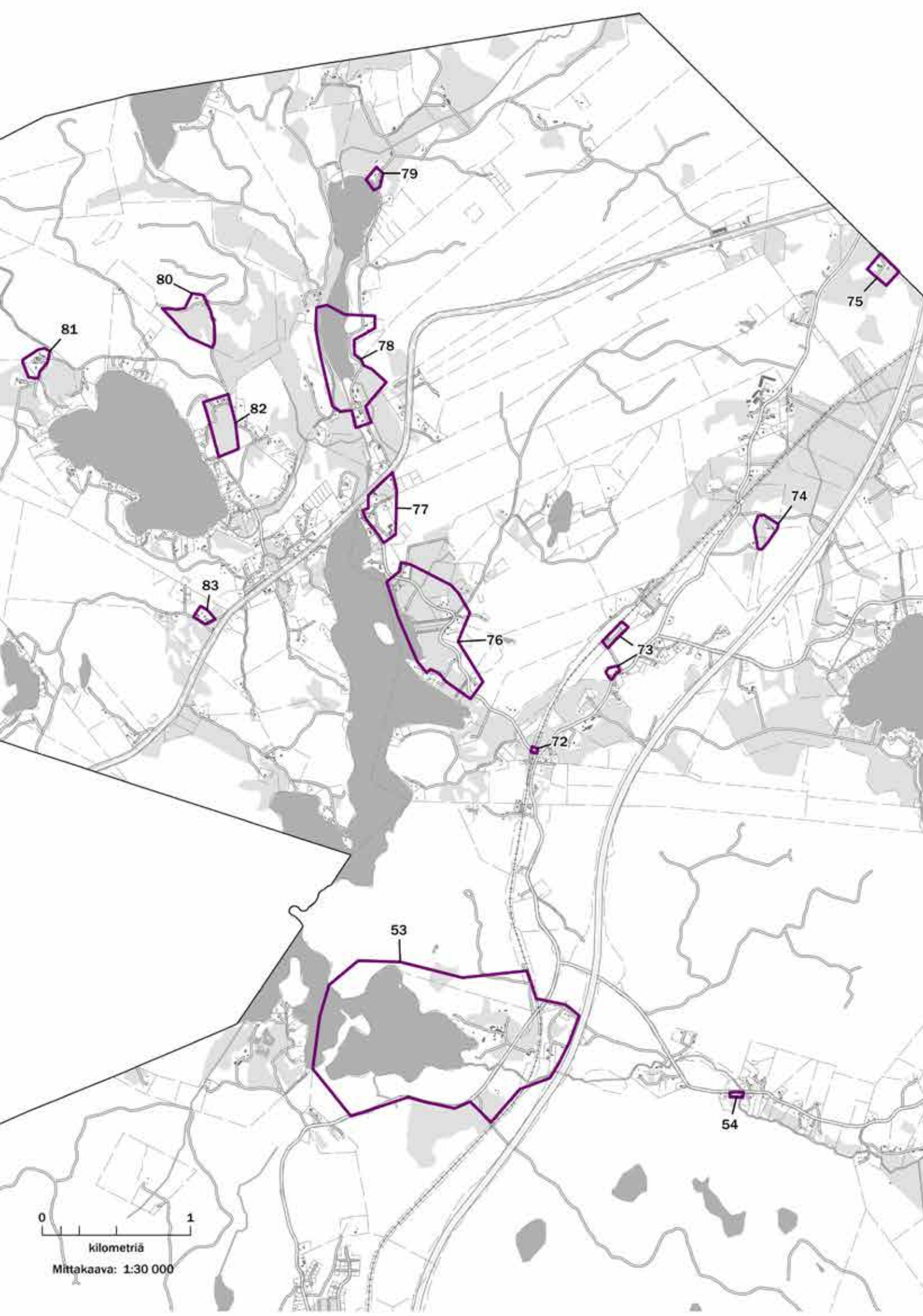

karttalehti 4

0 1
kilometriä
Mittakaava: 1:30 000

karttalehti 5

HAKEMISTO

Hakemisto kohdetunnuksien mukaan lisätään painettavaan julkaisuun.

LAHTI

LAHDEN MUSEOT